PRIMO LEVI

BUNLAR DA MI İNSAN

ROMAN

Çeviri: ZEYYAT SELİMOĞLU

CAN

2. BASKI

PRIMO LEVI

BUNLAR DA MI İNSAN

Se questo è un uomo, Primo Levi
© 1958, 1963, 1989, Giulio Einaudi editore s.p.a., Torino
© 1996, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 1996
2. basım: Temmuz 2013, İstanbul
Bu kitabın 2. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Kapak tasarımı: Act creative
Kapak resmi: Kadir Akyol

Kapak baskı: Azra Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2
Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul
Sertifika No: 27857
İç baskı ve cilt: Ekosan Matbaası
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. 2 NF 4-8, Topkapı, İstanbul
Sertifika No: 19039

ISBN 978-975-510-525-3

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayiniari.com
Sertifika No: 10758

PRIMO LEVI

BUNLAR DA MI İNSAN

ROMAN

Çeviri

Zeyyat Selimoğlu

CAN

Primo Levi'nin Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Boğulanlar Kurtulanlar, 1996
Ateşkes, 2002

PRIMO LEVI, 1919'da İtalya'nın Torino kentinde doğdu. Torino'daki küçük Yahudi cemaati içinde büyüyen Levi, Torino Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gördü. İkinci Dünya Savaşı sırasında Kuzey İtalya'da direnişe başlayan arkadaşlarına katıldı, ancak yakalanarak Auschwitz'e gönderildi. Savaştan sonra Torino'ya döndü. Nazi toplama kamplarında yaşadıklarını anlattığı çarpıcı özyaşamöyküsel yapıtlarıyla ünlenen Levi, ilk kitabı *Bunlar da mı İnsan*'da (1947) Nazi toplama kampları sisteminin niteliklerini, kamptaki tutsakları ve tanığı olduğu işkenceleri, olağanüstü bir nesnellikle ele aldı. *Ateşkes*'te (1963) kamplardan kurtuluşu ve özgürlüğe kavuşmadan önce Sovyet kamplarında geçirilen süreyi işledi. *Il sistema periodico* (1975, Periyodik Tablo) adlı kitabı, fizik, kimya ve ahlak alanları arasındaki benzerlikleri dile getiren ve her biri bir kimyasal elementin adını taşıyan 21 düşünüden oluşan bir derlemedir. Kamp deneyimini bir varoluş sorunsalı olarak irdelediği *Boğulanlar, Kurtulanlar*'ı yazdıktan sonra 11 Nisan 1987'de intihar eden Levi şiir, roman ve öyküler de yazmıştır.

ZEYYAT SELİMOĞLU, 1922'de İstanbul'da doğdu. Alman Lisesi'nin ardından İÜ Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. *Direğin Tepesinde Bir Adam* ile 1970 Sait Faik Hikâye Armağanı'na, *Koca Denizde İki Nokta* ile 1974 Türk Dil Kurumu Ödülü'ne, *Derin Dondurucu İçin Öykü* ile 1994 Haldun Taner Öykü Ödülü'ne değer görüldü. Böll, Mişima, Dürrenmatt, Asturias, Kavabata, Hrabal, Simmel, Molnar, Lenz, Vasconcelos gibi yazarların yapıtlarını dilimize kazandırdı. 2000 yılında İstanbul'da öldü.

İçindekiler

Önsöz 11
Yolculuk 15
Derinde 26
Yerleşme 47
KB 52
Gecelerimiz 70
Çalışma 80
Güzel bir gün 88
İyi ile kötünün bu yanında 96
Yitikler ve kurtulmuşlar 107
Kimya sınavı 124
Odysseus'un kantosu 134
Yaz 142
1944 Ekimi 150
Kraus 159
Die drei Leute vom Labor 165
Sonuncu 175
On günün tarihi 183
Bunlar da mı insan'a ek 211

Önsöz

Şansıma, Auschwitz'e 1944 yılında, yani Alman hükümetinin giderek azalan iş gücü nedeniyle tutukluların ortalama ömrünü uzatma kararını aldıktan sonra götürülmüştüm; hükümetin bu kararıyla tutukluların yaşam standardında önemli gelişmeler sağlanmış ve geçici olarak bireyin takdirine kalmış cinayetler askıya alınmıştı.

Bu nedenle bu kitabım, dehşet uyandırıcı imha kampları konusuna ilişkin, tüm dünyadaki okurlar tarafından zaten bilinen hakikatlere yeni bir bilgi katmıyor. Bu kitap, yeni suçlamalar dile getirmek amacıyla kaleme alınmadı, ancak; insan ruhunun kimi yönlerine ilişkin gerçekleştirilecek sağduyulu bir çalışma için belge niteliği taşıyabilecektir. İster tek tek bireylerin, isterse de halkların kolektif zihninde, farkında olarak ya da olmayarak, "her yabancının bir düşman" olduğu kanısı yerleşmiş olabilir. Bu kanı, çoğu zaman gizli bir iltihap gibi ruhların derinliklerinde yatar; sadece ara sıra ve eşgüdümsüz gerçekleşen eylemlerde ortaya çıkar; bir düşünce sisteminin kökeninde yer almaz. Fakat gerçekleştiği zaman, ifadesini bulmamış dogma, bir tasımın büyük dayanak noktasına dönüştüğünde, işte o zaman, zincirin son halkasında imha kampı yer alır. İmha kampı, katı bir tutarlılıkla sürdürülen bir dünya tasarısının nihayete er-

dirildiği noktadır: bu dünya tasarısı var olduğu sürece sonuçları bizi tehdit edecektir. İmha kamplarının öyküsü, herkes tarafından uğursuz bir tehlike işareti olarak algılanmalıdır.

Kitapta yer alan kurgusal hataların farkındayım ve bunun için af diliyorum. Kitap, somut olarak olmasa da niyet ve tasarı olarak kampın son günlerinde filizlenmiştir. "Diğerleri"ne anlatma, "diğerleri"ni dahil etme ihtiyacı, özgürlüğümüze kavuşmadan önce olduğu kadar sonrasında da, diğer dürtülerle yarışacak denli baskın ve şiddetli bir dürtü olarak kendini gösterdi: kitap, bu ihtiyacı giderme amacıyla yazıldı. Bu nedenle de parçalı bir kurguya sahiptir; kitabın bölümleri mantıksal bir zamandizimi yerine aciliyet sırasına göre yazıldı. Birleştirme işi ise daha sonra yapıldı.

Kitapta anlatılan hiçbir olayın kurmaca olmadığını belirtmeyi gereksiz buluyorum.

PRIMO LEVI

BUNLAR DA MI İNSAN

Siz ki güven içindesiniz
Sıcak evlerinizde,
Siz ki akşam eve döndüğünüzde
Sıcak yemek ve dost çehreler buluyorsunuz:
Düşünün bir, bir insan mıdır
Çamurda çalışan
Huzur bilmeyen
Yarım ekmek için mücadele veren
Bir evet ya da bir hayırla ölen kişi.
Düşünün bir, bir kadın mıdır,
Saçları, adı olmayan
Artık anımsama gücü olmayan
Gözleri boş ve bağrı soğuk
Kışın bir kurbağa gibi.
Bunların olduğunu düşünün:
Sizlere yöneltiyorum bu sözleri.
Onları yüreğinize kazıyın
Evinizdeyken, yolda yürürken,
Yatarken, kalkarken;
Çocuklarınıza yineleyin bu sözleri.
Yoksa, eviniz yıkılsın,
Hastalık dert olsun başınıza,
Çocuklarınız yüz çevirsin sizden.

Yolculuk

13 Aralık 1943'te faşist milis güçleri tarafından tutuklandım. Yirmi dört yaşındaydım o sıralarda, görüşüm kıt, deneyimim yok denecek kadar azdı. Dört yıldan fazladır ırkçılık yasaları tarafından itham edildiğim için, sanki kendi kendimden uzağa düşmüş, saklı kalmış, gölgeleşmiş uygarlık fikirleri, candan gençlik arkadaşlıkları, soluklaşmış kız yüzleriyle dolu, gerçek dünyadan oldukça uzaklaşmış, kendi iç dünyama kapanmak eğilimi içinde kalmıştım. Soyut, ölçülü bir devrimci ruha sahip bir kişiliğim olduğuna inanıyordum.

Dağlara çıkıp benden pek de fazla deneyimli olmayan dostlarla bir şeyler yapmak, Giustizia e Liberta'ya[1] ait bir partizan grubu olduğumuza inanarak işe koyulmak pek de kolay gelmedi bana. İlişkiler kurmak, silah ve para bulma konularında deneyimsizdik; güvenilir adamımız azdı. Buna karşılık, bize iyi ya da kötü niyetle başvuran sürüyle insan vardı. Bunlar, henüz var olmamış bir örgüt, lider, silah ya da yalnızca bir barınak, sığınılacak bir yer, sıcak bir ateş, ovadan dağa gönderilmiş birkaç çift ayakkabı arayan insanlardı.

1. (İt.) Adalet ve Özgürlük. 1929-1945 arası aktif olan faşizm karşıtı direniş hareketi.

Sonraları *Lager*'de[1] kafama dank edecek öğretiden habersizdim o sıralarda: İnsan, güttüğü niyeti en uygun çareye başvurarak izlemek zorundaydı. Bunda bir yanıldın mı, pişmanlık geliyordu ardından, bedelini pahalıya ödüyordun. Onun için, başıma geleni pek de tuhaf karşılamıyorum şimdi. Bizlerden çok daha güçlü ve tehlikeli olan ve komşu vadide konaklamış bir partizan birliğini kuşatmak isteyen üç yüz kişilik bir milis gücü, gece yarısı harekete geçip yağışlı bir şafak vakti bizim barınağımıza daldı ve beni şüpheli kişi olarak ovaya indirdi.

Bunu izleyen soruşturmalar sırasında kendimi "Yahudi ırkından İtalyan uyruklu biri" olarak tanıtmayı uygun buldum. "Mülteciler" için bile sapa bir yer olan o dağlık bölgede bulunmamı başka türlü haklı gösteremem, diye düşünüyordum. Politik eylemciliğimin açıklanmasını işkencelerle gelecek bir ölümün izleyeceğine kesin inanıyordum. (Bunun yanlış bir tutum olduğu sonradan ortaya çıktı.) Beni bir Yahudi olarak eski İngiliz ve Amerikan tutsaklar için ayrılmış olan Modena yakınındaki Fossoli Tecrit Kampı'na gönderdiler. Burada, yeni Faşist-Cumhuriyet hükümetince hoş görülmeyen çeşitli ırklardan sürüyle insan vardı.

Benim oraya vardığım 1944 Ocak ayı sonlarında aşağı yukarı yüz elli kadar İtalyan Yahudisi vardı kampta; birkaç hafta içinde bu sayı, altı yüzü aştı. Bunların çoğu bütün aile hep birden kampa atılmıştı; ya kendi dikkatsizlikleri yüzünden ya da ihbar edilerek faşistler ya da Naziler tarafından tutuklanmışlardı. Kimileri "istikrarsız" yaşantılarından ötürü düşmüş oldukları, kimileri çaresiz kaldıkları, kimileri de tutuklanan yakınlarından ayrılmamak ya da –ne budalalık– "yasal yoldan temize çıkmak

1. (Alm.) Kamp.

için" gönüllü olarak teslim olmuşlardı. Bunlardan başka aşağı yukarı yüz kadar enterne edilmiş Yugoslav eri ile politik bakımdan şüpheli görülmüş birkaç yabancı vardı.

Günün birinde küçük bir Alman SS birliğinin kampa gelmesi, en iyimser olanları bile kuşkuya düşürmeliydi aslında; ne var ki bu yeniliğe, değişik bir şeydir gözüyle bakılmadı bile.

Almanlar, 20 Şubat'ta kampı baştan aşağı dikkatle denetleyip İtalyan kamp sorumlusunu mutfak işinin yolunda yürümemesi ve ısınmak için verilen odunun yetersizliğiyle ilgili olarak açıktan açığa suçladılar; hatta kısa bir süre içinde bir bakım istasyonu açılacağını da bildirdiler. Ne var ki, 21 Şubat sabahı, hemen öbür gün tüm Yahudilerin "sevk edileceği" öğrenildi. İstisnasız, tüm Yahudiler. Çocuklar, yaşlılar, hastalar da... Nereye gidileceğini bilen yoktu. On dört gün sürecek bir yolculuk için hazırlanmak gerekiyordu. Yoklamada bulunmayan her kişiye karşı on kişi kurşuna dizilecekti.

Henüz umut besleyenler ancak safdiller ile hayal kuranlardan oluşan küçük bir azınlıktı; ama biz, Polonyalı ve Sırp mültecilerle uzun uzun, enine boyuna görüşmüş, konuşmuştuk; böyle bir yolculuğun ne demek olduğunu biliyorduk biz.

Gelenek, ölüm hükmü giymiş olanlar arasında tüm tutkuların, tüm öfkelerin bundan böyle sönmüş olduğunu haber verecek ciddi bir gösteri gerekliliğini duyar; adaletin işlemi artık topluma göstermelik acılı bir sorumluluktan başka bir şey değildir; bunun içindir ki artık hükümlü tüm hizmetlerden muaf tutulur, hükümlüye yalnızlık hakkı tanınır, eğer isterse kendisine dinsel yardım da sağlanır. Demek oluyor ki, hükümlünün nefret ve üstün bir güç karşısında kalmamasına çalışılır; gereklilik, adalet ve cezayla birlikte bağışlanma da kendini gösterir.

Oysa bizleri hiçbir şeyden muaf tutan olmadı, çünkü biz kalabalıktık ve zaman da azdı, kısa tutulmuştu. Hem biz neden pişmanlık duyacak, neden bağışlanacaktık ki? Böylece, İtalyan kamp sorumlusu, tüm hizmetlerin son bir bildiriye kadar sürmesini emretti. Bundan ötürü, mutfak bacası tüttü durdu yine, temizlik görevlileri her zamanki gibi çalışmayı sürdürdü; hatta küçük okuldaki ilk ve ortaokul öğretmenleri her akşamki derslerine devam etti. Yalnız, çocuklara o akşam ev için ödev verilmedi.

Derken gece indi ve anlaşıldı ki insan gözü, böyle bir geceyi ne görmeli ne de yaşamalıdır. Herkes farkına vardı bunun. Nöbetçilerden hiçbiri, ne İtalyan'ı ne de Alman'ı, ölüme gideceğini bilen insanların ne yaptığını görmeyi göze alamadı.

Herkes kendi usulünce veda etti yaşamaya. Kimileri dua ediyor, kimileri ölçü tanımadan içiyor, kimileri en son, tiksinti veren tutkuyla kendinden geçmeye çalışıyordu. Yalnız analar, bütün gece yol hazırlığı için seve seve didindiler, çocukları yıkadılar, yol eşyasını hazırladılar; doğan gün, rüzgârda kuruyacak çamaşırları dikenli tellere asılmış buldu. Kundak bezleri, oyuncaklar, yastıklar, çocuklar için gerekli yüzlerce ufak tefek eşya bile unutulmamıştı. Siz de aynı şeyi yapmaz mıydınız? Sizinle birlikte çocuğunuzu yarın öldürecek olsalar, ona yiyecek bir şey vermeyi bugünden keser miydiniz?

Baraka 6A'da ihtiyar Gattegno, karısı, dört oğluyla kızı, torunları, damatları ve çalışkan gelinleriyle oturuyordu. Erkeklerin hepsi meslekten doğramacıydı; uzun yollar aşarak Trablus'tan gelmişlerdi, gereçleri hep yanlarında, mutfak kap kacağı, akordeonları, kemanları yanlarındaydı; bütün neşeli, Tanrı korkusu bilen insanlar gibi bayram geceleri çalgı çalıp dans etmekti istedikleri. Karıları sessiz sedasız hemen yol hazırlığına girişti; yas tutmak için zaman kalmalıydı geriye; ne var ne yok hazırla-

nıp yolluk somunlar pişirildikten, bohçalar bağlandıktan sonra, ayakkabılarını çıkarıp saçlarını çözdüler, yas mumlarını yere diktiler; babadan gördükleri geleneğe uyarak yaktılar mumları, mumun çevresinde bir daire meydana getirip yere çömeldiler, bütün gece ağlayıp dua ettiler. Kapılarının önünde kalabalıktık biz; içimize yeniden vatansız ulusun eski acısı çöktü; her yüzyılda bir yenilenen göçün umutsuz acısı sardı içimizi.

Ölüm saçarak ağardı gün; yeni güneş bizi yok etme kararını almış insanlarla birleşmişti sanki. İçimizde uyanan çeşitli duygular, bilinçli teslim olma, kolsuz kanatsız ayaklanma, dinsel tevekkül, korku ve umutsuzluk, uyanık geçen bu gecenin sonunda genel, gem vurulamayan bir çılgınlığa doğru akıyordu. Düşünmek, yargılamak zamanı geçmişti artık; mantıkla ilgili her açıklama baskı tanımaz bir isyanın etkisiyle yıkılıyor, yok oluyordu.

Aramızda çok şeyler söylendi o sırada, çok şeyler de yapıldı; ama iyisi mi, hiçbir anı kalmasın o saatlerden.

Almanlar, daha sonraları alışacağımız budalaca bir titizlikle yoklama yaptılar. "*Wieviel stück?*"[1] diye sordu en sonunda Birlik Komutanı; yoklamayı yapan lider dimdik durup hepimizin "altı yüz elli parça" olduğunu bildirdi; doğruydu bu. Sonra bizi otobüslere bindirip Capri Tren İstasyonu'na götürdüler. Orada bizi bekleyen bir tren ile nöbetçiler vardı. İlk tokatları orada yedik. Bu, bizim için öylesine saçma, öylesine yeni bir şeydi ki, ne vücutça ne de ruhsal bakımdan acı duyduk. Yalnızca derin bir şaşkınlık içindeydik: Bir insan nasıl dövülebilir hiç öfkelenmeden?

On iki vagon vardı, biz altı yüz elli kişiydik; benim

1. (Alm.) Kaç parça?

girdiğim vagon, kırk beş kişi alıyordu ama küçüktü. Demek şu anda gözlerimizin önünde ve ayaklarımızın altındaki, dönüşü olmayan o adı çıkmış Alman nakliye trenlerinden biriydi. Dehşet duyarak ve biraz da inanmaksızın adını duyardık bu trenlerin öteden beri. En ufak ayrıntılarına kadar doğruydu: Dışarıdan sürgülenerek kilitlenen marşandiz vagonları, içlerinde adamlar, kadınlar, çocuklar, "harcıâlem" mallar gibi acınmaksızın üst üste yığılmış, hiçe doğru uzanan yolculuk, derinlere doğru iniş. Bu kez biziz içeridekiler.

Tam bir mutluluğu gerçekleştirmenin imkân dışı olduğunu er geç herkes öğrenir yaşadığı süre içinde; ne var ki madalyonun ters tarafını düşünen az insan vardır: Tam bir mutsuzluğun da aynı kapıya dayandığını. Her iki ucun gerçekleşmesine karşı koyan anlar, aynı hamurdandır; bizim insan olmamızla ilgilidir ikisi de. Böylece, bu gerçekleşme işlemine direnen şey, bizim gelecek için beslediğimiz ve kimine yarın için umut, kimine umutsuzluk veren o hep yersiz kalan sezgimizdir. Her sevince ama aynı zamanda da her acıya bir sınır koyan ölüm kesinliğidir bu direnen şey.

Çektiğimiz yoksunluklar, dayaklar, soğuk ve susuzluk bizi yol boyunca da, ondan sonra da ucu bucağı olmayan bir umutsuzluğun boşluğuna düşmekten korudu. Yoksa yaşamak iradesi ya da bilinçli bir boyun eğme değil. Bunu yapabilen az insan vardır ve biz, insan türünün yalnızca "alelade" örneklerinden başka bir şey değildik.

Vagon kapıları hemen kapatılmıştı ama tren ancak akşam vakti kalktı. Gideceğimiz yeri öğrenmemiz zor olmadı: Auschwitz. O sıralarda bizim için hiç önemi olmayan bir ad; ama ne de olsa şu yeryüzünde bir yer işte.

Tren yavaş gidiyor, uzun süren, sıkıntılı duraklamalar yapıyordu. Kapı aralığından Adige Irmağı'nın vadisi-

nin yüksek, soluk kayalık yamaçlarını, İtalyan kentlerinin son adlarının gözümüzün önünden geçtiğini görüyorduk. İkinci gün saat on ikide Brenner Geçidi'nden geçtik, millet ayağa fırladı ama kimse bir şey söylemedi. "Günün birinde geri döneriz elbet," diye geçiriyordum içimden; vagon kapıları ardına kadar açılabiliyor, kaçmaya kalkan yok; derken ilk İtalyanca adlar, sınırı böyle, açık vagon kapılarıyla geçmek ne sevinç verir insanın içine kim bilir, diye düşünüyordum... Ve çevreme bakıp, "Böyle bir alın yazısı şu zavallı insan tortusu içinden kime ayrılmıştır acaba," diyordum içimden.

Benim bulunduğum vagondaki kırk beş kişiden ancak dördü yuvalarına yeniden kavuşabildi; üstelik en şanslı vagon da bu bizimkiydi işte.

Susuzluktan, soğuktan çok çektik. Tren her durduğunda, su, diye bas bas bağırıyor, hiç olmazsa bir avuç kar, diye yalvarıyorduk ama pek kulak asıldığı yoktu bu yalvarmalara. Nöbetçi erler, trene yaklaşmaya kalkan herkesi itip uzaklaştırıyorlardı. Çocukları kucaklarında iki genç anne, gece gündüz su diye inleyip sızlandılar. Bazılarının sinirleri daha sağlamdı; açlık, yorgunluk, uykusuzluktan çok acı çekmiyorlardı. Ama geceler, bitip tükenmek bilmeyen bir kâbustan başka bir şey değildi.

Gözüpek ölüme atılmayı çok az insan göze alabilir ve bu insanlar çoğu zaman hiç beklemediklerimiz arasından çıkar. Susmayı, başkasının susmasına saygı göstermeyi de çok az insan bilir. Zaten huzursuz olan uykumuz, sık sık yüksek sesli haykırmalarla, hiç yoktan çıkan kavgalarla bozuluyordu; küfürler, şöyle bir dokunuldu diye körü körüne atılan tekmeler, yumruklar... Bunun üzerine içimizden biri, yaktığı mumun zayıf ışığı altında öne doğru eğilince ne durumda olduğumuzu gördü: Karmakarışık, kasvetli bir yığın, iç içe girmiş, şaşkınlıktan donup kalmış, acılı bir insan kümesi, şurada, burada

ani tiklerle sarsılan ve yorgunluktan yine ölüm haline giren vücutlar...

Kapı aralığından tanıdığımız, tanımadığımız Avusturya kentlerine ait adlar Salzburg, Viyana, sonra Çek, en sonunda da Polonya adları. Dördüncü günün akşamı enikonu soğuk bastırdı. Tren uçsuz bucaksız çam ormanları arasından geçiyordu, yukarılara doğru çıktığımız anlaşılıyordu. Ortalık kalın bir kar tabakasıyla kaplıydı. Anahattan ayrıldığımız belliydi; çünkü istasyonlar küçülmeye başlamıştı, neredeyse terk edilmiş istasyonlar gibi. Duraklamalar sırasında artık hiç kimse, dış dünyayla ilişki kurmayı denemeye kalkmıyordu. Artık kendimizi "öbür taraf"ta hissetmeye başlamıştık. İlerlediğimiz hat üzerinde uzun bir duraklama oldu, sonra aşırı yavaş bir tempoda ilerlemeye koyulduk, en sonunda da tren gece yarısı karanlık, sessiz bir ovanın ortasında durdu.

Rayın iki yanından oldukça uzakta ama görüş alanının içinde sıra sıra beyaz ve kırmızı ışıklar gördük; ne var ki insanlarla dolu bir kentin daha uzaktan duyulan o sürekli gürültü ve uğultusundan eser yoktu burada. Tekerleklerin tempolu takırtısıyla birlikte tüm insan sesleri de suspus olduğu için, son mumun zavallı ışığı altında bir şeyler olsun, diye bekledik.

Bütün yolculuk boyunca benim hemen yanı başımda bir kadın oturmuştu. Uzun yıllardan beridir tanıyorduk birbirimizi, felaket ikimizi birlikte almıştı avucuna; ne var ki birbirimiz hakkında çok az şey biliyorduk. O sırada, hüküm saatinin çaldığı o an içinde, birbirimize söylediğimiz şeyler, yaşayan insanlar arasında konuşulacak şeyler değildi. Vedalaşmamız çok kısa sürdü; herkes bir ötekinden ayrılırken yaşamaktan ayrılıyor gibiydi. Korku duymuyorduk artık.

Bir an geldi, bütün düğümler çözüldü. Kapı kırılır gibi bir gürültüyle açıldı, karanlıkta kulaklarımıza yabancı gelen emirler yansıdı; yüzyıllık bir kahırdan kurtulmak istiyormuşçasına barbarca havlamalarla komut veren Almanlar. Önümüzde uzayıp giden, ışıldaklarla aydınlatılmış bir peron. Biraz ötede bir sıra kamyon. Derken yine o sessizlik. Biri, verilen emri anlayacağımız dile çevirdi: Eşyalarla inilip tren boyunca sıralanılacaktı. Kaşla göz arası bütün istasyon itişip kakışan gölgelerle doldu. O sessizliği bozacağız diye korkuyorduk; herkes öteberisini taşımaya koyuldu, birbirini arayanlar, çağıranlar; ama hep ürkek ve yavaş bir sesle.

Bir kenarda bacaklarını ayırıp germiş duran on-on beş SS'in olan biten şeyleri hiç umursamaz bir halleri vardı. Derken bu SS'ler aramıza girip hafif bir ses, taşlaşmış bir suratla ve bozuk bir İtalyancayla çabuk çabuk soruşturmaya koyuldular. Herkese değil ama birkaçımıza sordukları soru şuydu: "Yaş kaç? Sağlam yoksa hasta?" Ve verilen yanıta göre, iki yönden birini gösteriyorlardı.

Tüm bunlar bir akvaryum içinde ya da düşte geçiyormuş gibi sessiz oluyordu. Biz daha büyük bir ölüm korkusu geçireceğimizi sanmıştık onların karşısında. Oysa "alelade" polisten pek de farkları yoktu işte. Bu insanı şaşırtan, tedirgin eden bir şeydi. İçimizden bazıları eşyalarının ne olduğunu sorma cesaretini gösterdi, "Eşya sonra!" diye yanıt verdiler. Kimileri karılarından ayrılmak istemiyordu, o zaman da, "Sonra gene birlikte!" dediler. Çocuklarını vermek istemeyen analara da, "Peki, peki," diyorlardı, "çocuk birlikte kalmak!" Günlük görevini yerine getiren insanların o kayıtsız rahatlığı ve güvenliği içindeydiler bu yanıtları verirken. Ama nişanlısı Francesca'dan ayrılırken biraz uzun vedalaşan Renzo'yu suratına indirdikleri bir darbeyle yere yapıştırmaktan da geri kalmadılar. Bu da günlük görevleri arasındaydı.

On dakikadan kısa bir süre içinde, biz, işe yarar erkekler bir grup haline getirildik. Ötekiler, kadınlar, çocuklar ve yaşlılar ne oldu, başlarına ne geldi, onu ne o sırada öğrenebildik ne de daha sonra: Gece yuttu onları. Amaı bugün biliyoruz ki, bütün o aceleye getirilen ayrım ve seçimler sırasında, Reich için yararlı olup olmadığımıza, çalışabilip çalışamayacağımıza bakılıyordu; yine biliyoruz ki, o sıradaki Monowitz-Buna ve Birkenau kamplarına bizim trenden yalnızca doksan altı erkek ile yirmi dokuz kadın ayrılmış, sayıları beş yüzü aşan geri kalanlardansa iki gün sonra tek bir insan bile hayatta kalmamıştır. İşe yarayanlar ile yaramayanların ayrılması için uygulanan bu üstünkörü seçim işleminin her zaman uygulanmadığını, daha sonra gelen yeni kafilelere hiç sorgu sual açılmaksızın vagonun iki yanındaki iki kapının açıldığını, bir taraftan inenlerin kampa, öbür taraftan inenlerinse gaz odasına alındığını da öğrenmiş bulunuyoruz bugün.

Üç yaşındaki Emilia böyle öldü; çünkü Almanlar, Yahudi çocukları öldürmeyi, tarihsel bir gereklilik bellemişlerdi. Emilia, Milanolu mühendis Aldo Levi'nin uyanık, neşeli, zeki kızıydı; bizi ölüme götüren lokomotifin Alman makinisti, lokomotifin buhar suyunu dışarı akıtma alışkanlığında olduğu için, kızın ana babası, bir aralık bir çinko leğende kızlarına sıcak bir banyo bile hazırlayabilmişlerdi.

İşte böyle, kaşla göz arasında, karılarımız, ana babamız, çocuklarımız bizden kopup ölüme gittiler. Onlarla vedalaşmak olanaksız bir şey haline girdi. Onları bir süre peronun öbür ucunda kara bir yığın olarak gördük, sonra bir daha hiç görmedik.

Buna karşılık ışıldakların ışığı altında, iki kafile halinde tuhaf tipler belirdi. Üç sıra halinde, kendilerine özgü sürüyen adımlarla, başları önlerine eğilmiş, kolları

sarkık yürüyorlardı. Başlarında tuhaf takkeler vardı, üzerlerindeki uzun çizgili giysilerin kirli, yırtık pırtık olduğu gece bile anlaşılıyordu uzaktan. Yanımıza hiç yaklaşmaksızın öteden bir eğri çizerek yürüdüler, sessiz sedasız eşyamızı araştırmaya koyulup yine sessiz sedasız vagonlara girerek, sessiz sedasız indiler yine.

Hiç konuşmaksızın birbirimize bakıyorduk. Bütün bu olan biten, anlaşılır şey değildi, şaşırtıcıydı da üstelik ama bir şeyin farkındaydık artık: Bizi beklemekte olan değişim buydu işte... Yarın biz de onları andıracaktık.

Neye uğradığımı anlamaksızın kendimi aşağı yukarı otuz kişiyle birlikte bir kamyonda buldum; hızla dalmıştık gecenin içine. Kamyon kapalı olduğu için dışarı bakılamıyordu, ne var ki sarsıntıdan yolun dönemeçlerle, çukurlarla dolu olduğu anlaşılıyordu. Nöbetçi yok muydu başımızda acaba?.. Aşağı düşecek olsak? Çok geç, çok geç artık; hepimiz "baş aşağı" gidiyoruz nasıl olsa. Hem biraz sonra başımızda nöbetçi olduğunu da anladık. Çok değişik türden bir nöbetti bu. Bir Alman eri var aramızda; onu görmüyoruz, çünkü zifirî bir karanlık içindeyiz, ama kamyon bir sağa, bir sola savruldukça biz de birlikte savruluyor, o zaman erin bedeninin sertliğini hissediyoruz. Cebinden çıkardığı cep lambasını yakıp: "Lanet olası uğursuz ruhlar!.." diye bağıracağına, her birimize nezaketle, kendisine verebileceğimiz para ve saatimiz olup olmadığını soruyor; nasıl olsa bir süre sonra böyle şeyler gerekli olmayacakmış bize. Bu bir emir ya da bildiri değil, olsa olsa bizim Karun'un ufak çapta bir özel girişimi yalnızca. İçimizde mayalanan öfkeyle bir gülmedir tutturup bir bakıma ferahlık duyduk.

Derinde

Bu yolculuk yirmi dakikadan fazla sürdü sürmedi. Sonra kamyon durdu, üzerindeki çiğ ışıklı bir yazıyla büyük bir kapı göründü (o yazı, bugün bile düşlerimde beni sıkıntıya boğar): *ARBEIT MACHT FREI* (Çalışmak özgürlük getirir).

Kamyonlardan iniyoruz. Bizi büyük, çıplak denecek kadar boş, hafif ıslatılmış bir odaya sokuyorlar. Öylesine susuz kalmışız ki... Kalorifer borularındaki hafif su sesi bizi delirtecek neredeyse: Dört gündür hiçbir şey içmemişiz. Odada bir musluk var; üzerinde de, suyun kirli olduğu için içilemeyeceğini belirten bir etiket. Saçma, bu etiket herhalde bizleri aşağılamak için konmuş olacak; artık susuzluğa dayanacak gibi olmadığımızı bildikleri halde bizi musluklu bir odaya sokmak, bir de *Wassertrinken verboten*[1], öyle mi? Ben sudan içip arkadaşları da çağırıyorum. Ama tükürmek zorunda kalıyorum suyu biraz sonra, su bulanık ve tatlımsı, çamur kokuyor.

Cehennem budur işte. Günümüzde cehennem denen şey böyle olsa gerek; büyük, bomboş bir oda, bizler ölesiye yorgun dikilip kalmışız bu odada; suyu damlayıp

1. (Alm.) Su içmek yasaktır.

duran bir musluk var; ama içmeye gelince içemiyoruz bu sudan; bizleri bekleyen korkunç şeyler olsa gerek ama hiçbir şey olduğu yok, hâlâ bir şeyin olduğu yok. Kafamızı nasıl toparlasak? Hiçbir şey düşünemiyor insan; hanidir ölmüşüz sanki. Birkaçımız yere çöküp oturuyor. Damla damla akıp geçiyor zaman.

Ölmüş değiliz, kapı açılıyor. Sigarasını tüttüren bir SS giriyor içeri. Hiç acele etmeksizin gözden geçiriyor bizi, sonra soruyor: "*Wer kann Deutsch?*"[1] Şimdiye kadar hiç görmediğim biri ileri çıkıyor aramızdan, ilerliyor, adı Flesch; bizim çevirmenimiz olacak. SS, uzun, kayıtsız bir konuşma yapıyor; çevirmen yineliyor İtalyanca. İkişer metre aralıkla beş sıra halinde duracağız; sonra soyunup giysilerimizi belirli bir şekilde düreceğiz, yünlüleri bir tarafa, geri kalanını öbür tarafa, ayakkabılarımızı da çıkaracağız; ama dikkat edeceğiz çalınmasınlar diye.

Kim çalacak ayakkabıları? Ayakkabımız neden çalınsın? Sonra cebimizdeki kâğıtlar, öteberi ve saatlerde sıra. Çevirmene bakıyoruz, çevirmen Alman'a soruyor, Alman sigarasını tüttürüp çevirmen saydammış gibi, hiçbir şey söylememiş gibi bakıyor ona.

Yaşadığım sürece çıplak yaşlı adam görmemişim. "Herr Bergmann'ın fıtık bağı var, onu da çıkarsın mı?" diye soruyor çevirmene; çevirmen bocalıyor. Ne var ki Alman anlıyor ne söylendiğini, ciddi bir suratla çevirmene bir şey söyleyip birini gösteriyor. Çevirmenin nasıl yutkunduğunu görüyoruz, sonra konuşuyor: "Komutan fıtık bağını çıkarsın," diyor, "onu Herr Cohen'den alacak." Sözcüklerin Flesch'in ağzından nasıl acı acı döküldüğünü görüyoruz.

Derken bir başka Alman görünüp ayakkabılarımızı

1. (Alm.) Kim Almanca biliyor?

bir köşeye yığmamızı istiyor, dediğini yapıyoruz; çünkü artık her şey bitti, kendimizi dünyanın dışında hissediyoruz artık, artık yalnız boyun eğmek var, o kadar. Süpürgeli biri gelip tüm ayakkabıları süpürüyor, kapıdan dışarı, hepsini bir yığın halinde dışarı. Delirmiş bu adam, tüm ayakkabıları birbirine katıyor, doksan altı çift ayakkabı, bir daha nereden, nasıl uydurulacaklar birbirine? Kapı ardına kadar açık, buz gibi bir rüzgâr doluyor içeri; çırılçıplağız, kollarımızı kavuşturuyoruz. Rüzgâr, kapıyı itip kapatınca Alman yine açıyor, bizim birbirimizin ardından eğilerek rüzgârdan korunmamızı seyrediyor. Sonra gidip kapıyı yine kapatıyor.

İkinci perde. Dört adam ellerinde usturalar, fırçalar, tıraş makineleriyle içeri dalıyorlar, üzerlerinde çizgili pantolonlarla ceketler var, göğüslerine de birer numara dikilmiş. Belki de bu akşam gördüğümüz tiplerdendirler (Bu akşam mı, yoksa dün akşam mı?); ama bunlar iriyarı ve sağlamlığın ta kendisi. Onlara sürüyle soru soruyoruz ama bizi yakaladıkları gibi kaşla göz arası saçımızı, sakalımızı tıraş ediyorlar. Böyle kafamızda saç kalmayınca ne de bön görünüyor yüzlerimiz. Dört adam öyle bir dil konuşuyorlar ki, bu dünyada konuşulan bir dil olmasa gerek, Almanca konuşmadıkları kesin, çünkü Almancadan anlarım biraz.

Derken bir başka kapı açılıyor: Artık hepimiz yakayı ele vermişiz, çırılçıplağız, tıraş olmuşuz, ayaklarımız suyun içinde, burası bir duş odası. Yapayalnızız, şaşkınlık yavaş yavaş dağılıyor, konuşuyoruz; herkes soruyor, hiç kimse yanıt vermiyor. Böyle çırılçıplak bir duş odasında bulunduğumuza göre duş yapacağız demek? Duş yapacaksak henüz bizi öldürmeye niyetleri yok demektir. Peki ama bizi neden böyle ayaküstü bırakıyorlar, içecek bir şey vermiyor, hiçbir şey söylemiyorlar; ayağımızda ayakkabı, sırtımızda giysi yok, ayaklarımız suyun içinde

ve çırılçıplağız; soğuk var, dört gündür yoldaydık ve şöyle bir ilişemiyoruz bir yere.

Ya karılarımız?

Mühendis Levi, bana, "Acaba karılarımız da bizimle aynı durumda mıdır, acaba onları yeniden görebilecek miyiz?" diye soruyor. "Evet," diyorum, çünkü Levi evli, bir de küçük kızı var: Kesinlikle göreceğiz onları, hiç kuşku yok. Ama ben eminim ki, tüm bu olup biten şeyler büyük çapta bir manevra, bizi alaya almak, aşağılamak için başvurulmuş bir çare. Bizi öldürecekleri belli, hayatta kalacağımıza inanmak için deli olmak gerek. Ben böyle düşünüyorum; sonumuz çok yakın, belki hemen bu odada bitecek her şey. Böyle çırılçıplak bir bacaktan öbür bacağa geçmemizi, ikide bir yere oturmayı denememizi; ama yerde üç parmaktan fazla su bulunduğu için oturamayışımızı hele bir seyre doysunlar.

Hiçbir şey tasarlamaksızın bir aşağı yukarı gidip geliyoruz; kendi aramızda konuşuyoruz; bir kişi odadakilerin hepsiyle birden konuşmaya kalkıyor, bu yüzden aşırı bir gürültü var. Kapı açılıyor, bir Alman giriyor içeri, deminki komutan; kısa kesiyor konuşmayı, çevirmen yineliyor: "Komutan, kesin sesinizi!" diyor, "haham okulu değilmiş burası". Çevirmenin ağzından dökülen cümleler, kendi cümleleri olmadığı için, iğrenç bir şey tükürüyormuş gibi kasılmış dudaklardan dökülüyor. Çevirmenden burada daha ne kadar kalacağımızı, ne beklediğimizi sormasını istiyoruz, karılarımızın ne olduğunu, her şeyi sorsun: Ama geri çeviriyor isteğimizi, "Soramam," diyor. Buz kesmiş Almanca konuşmaları İtalyancaya çeviren bu Flesch, sorularımızı Almancaya çevirmeye karşı koyuyor, çünkü bunun boşuna olacağını biliyor; elli yaşlarında bir Alman Yahudisi bu Flesch. Suratında, İtalyanlara karşı savaşırken Piove'de aldığı bir yaranın izi var. Kendi içine dönük, sessiz bir adam; daha önümüzde acı

çekmeye başladığını görünce içgüdüsel bir saygı duyuyorum ona.

Alman çıkıp gidiyor; şimdi suspus olmuşuz artık, böyle sessiz kalmaktan utansak da çare yok. "Vakit gece, gün doğacak mı?" diye soruyoruz kendi kendimize. Kapı yeniden açılıyor; çizgili pantolon ve ceketiyle biri giriyor içeri. Ötekilere benzemiyor bu; ötekilerden daha yaşlı, gözünde gözlük var, daha bir insancıl görünüyor, kaba saba değil. Bize dönüp konuşuyor, İtalyanca konuştuğunu duyuyoruz.

Artık hiçbir şeye şaşırdığımız yok. Deli saçması bir oyunun seyircileri gibiyiz. Kutsal Ruh'un, Şeytan'ın hep birden sahneye çıktığı bir oyun. Yeni gelen, bozuk şiveli bir İtalyancayla konuşuyor. Uzun bir konuşma yapıp bütün sorularımıza yanıt vermeye çalışıyor, enikonu da nazik konuşurken.

Şu anda Yukarı Silezya'da, Auschwitz yakınlarındaki Monowitz'deyiz; Almanlar ile Polonyalıların bir arada yaşadığı bir bölge. Bulunduğumuz kamp bir çalışma kampı. Almancada *Arbeitslager* deniyor bu kamplara; tüm tutuklular (aşağı yukarı on bin kişi) Buna adlı bir lastik fabrikasının yapımında çalışıyorlar; onun için kampa da "Buna" adı verilmiş.

Bize ayakkabıyla giysi verecekler, hayır, kendi ayakkabılarımızı değil, başka ayakkabı, onun giydiği gibi. Şimdi duş yapıp dezenfekte edileceğimiz için böyle çıplak bekliyoruz, dezenfekte edilmeden kampa girmek yasak.

Tabii çalışılacak, herkes çalışıyor burada. İş var burada iş, sürekli iş. Kendisi de hekim olarak çalışıyor işte; bir Macar hekim kendisi, İtalya'da tıp okumuş, şimdi burada kampın diş hekimi. Dört yıldır kampta (dört yıldır burada değil ama; Buna kurulalı bir buçuk yıl olmuş ancak), ne de olsa sağlığı yerinde işte, görüyoruz ya, öyle aşırı zayıf falan değil. Kampta bulunmasının nedeni mi?

Yoo, bizim gibi Yahudi değil. "Hayır," diye yanıt veriyor kesin bir sesle, "ben cinayet suçundan..."

Sürüyle soru sıralıyoruz; kimi zaman gülüyor, bazı soruları yanıtlıyor, bazılarını geçiyor, bazı belirli konuları atladığı anlaşılıyor. Kadınlar üzerine bir şey söylemiyor; yalnız onların iyi olduğunu, onları yakında göreceğimizi söylüyor; ama nerede, ne zaman, bunun yanıtı yok. Bunun yerine, tuhaf, delice şeyler anlatıyor bize, belki o da işin alayında ötekiler gibi. Belki de delidir: Kampta delirebilir insan. "Her pazar konser ve futbol vardır," diyor. "İyi boks bilen aşçı olabilir," diyor. "İyi çalışılırsa elde edilen prim kuponlarıyla tütün ve sigara alınabilir," diyor. Su gerçekten de içilir su olmadığı için, su yerine her gün kahve verildiğini ama bu kahveyi genellikle kimsenin içmediğini, dağıtılan çorbanın sulu olduğunu, susuzluğu giderdiğini söylüyor. Bize içecek bir şey bulmasını rica ediyoruz; bunu yapamayacağını, buraya aslında gizlice, SS'in yasağını dinlemeyip geldiğini, çünkü henüz dezenfeksiyon odasına girmemiş olduğumuzu, birazdan gideceğini söylüyor. İtalyanlardan hoşlandığı için geldiğini, ne de olsa "bir kalp taşıdığı" için geldiğini ekliyor sözlerine. "Kampta başka İtalyanlar da var mıdır?" diye soruyoruz, "Birkaç kişi olsa gerek," diye yanıt veriyor, "ama kaç kişidir, bilmiyorum," diyerek konuyu değiştiriyor. Bu arada bir çan sesi duyuluyor; kaşla göz arası yok olan adam, hepimizi şaşkın, tedirgin bırakıp gidiyor. İçimizden kimileri yeniden cesaret bulmuş. Ben öyle değilim, bu diş hekiminin, bu ne olduğu anlaşılmaz tipin de bizimle alay ettiğini düşünüyorum; söylediklerinin hiçbirine inanmaya niyetim yok.

Çan sesleri arasında, karanlığa gömülmüş kampın uyanmaya başladığını anlıyoruz. Duşlardan sımsıcak bir su akmaya başlıyor, bulunmaz bir beş dakika; derken birdenbire dört adam dalıyor içeri (belki de berberler), bizi

böyle ıslak ıslak ve bedenimizden buharlar tüterken, bağırıp çağırarak bitişikteki buz gibi odaya sokuyorlar. Orada da bizi yine ne cins herifler olduğunu anlayamadığım birileri bağırıp çağırarak karşılıyor, ellerimize tahta tabanlı birer çift nalın tutuşturuyorlar. Hiçbir şey anlamaya vaktimiz yok; kaşla göz arası dışarıda, mavimsi, buz gibi karların üzerindeyiz sabahın köründe; yalınayak ve çıplağız, ellerimizde öteberimiz, yüz metre kadar uzaktaki bir başka barakaya koşmak zorundayız. Ancak orada giyinebileceğiz.

İşimiz bitince her birimiz bir köşede kalıyor, birbirimize bakmayı göze alamıyoruz. Kendimizi seyredebileceğimiz ayna gibi bir şey yok; ama benzerimiz karşımızda işte, gözlerimizin önünde; dün akşam gördüğümüz hayaletlere dönmüşüz artık.

Bu utanç duyulacak durumu, bir insanın böylesine mahvedilmesini anlatacak sözcük yok dilimizde; bunun farkındayız artık. Bir an içinde, hemen hemen peygamberce bir görüşle gerçek içimize doğuyor: Dibe ulaştık artık, derindeyiz. Bundan daha derini olamaz, insan varlığının daha acıklı bir hali olamaz, düşünülemez. Bize ait bir şey kalmadı artık üzerimizde: Giysilerimizi, ayakkabılarımızı, saçlarımızı bile aldılar; konuşsak dinlemeyecekler bizi artık, dinleseler de anlayamayacaklar ne dediğimizi. Adlarımızı da alacaklar; adlarımızı korumak istiyorsak bunu yapabilecek güç ve kudreti kendi içimizde bulmalıyız.

İçinde bulunduğum durumun zor anlaşılır olduğunu biliyorum; hoş, bir bakıma böyle olması da iyi ya. Günlük alışkanlıklarımız içinde en önemsiz görünen bir şeyin bile aslında ne kadar değerli olduğu bilinsin yeter; en zavallı bir dilencinin bile kendinden ayrılmaz bir bütün diye bellediği yüzlerce ufak tefek şey: Bir mendil, eski bir mektup, sevdiğiniz bir insanın fotoğrafı. Bunlar

bizden parçalar gibi, bedenimizin organları gibidir; bunların bizden koparılıp alınması akıl almaz, çünkü anılarımızı tazelemek için kesinlikle onların yerine başkalarını alıp koyarız.

Şimdi bir insan göz önüne getirin ki, sevdiği insanlarla birlikte yuvası, alışkanlıkları, ceketi, pantolonu, uzun sözün kısası, her şeyi elinden alınmış olsun. Kendini bomboş, boşalmış hissedecektir bu insan; çünkü nesi var nesi yok her şeyini yitiren bir insan, kendi kendisini de çok kolay yitik hisseder. Bu göz önünde tutulursa o zaman İmha Kampı sözcüğünün ne demek olduğu daha kolay anlaşılır; benim "derinde kalmak" deyimiyle neyi anlatmak istediğim de ortaya çıkar.

Häftling[1]: Bir *Häftling* olduğumu öğrenmiştim. Adım 174 517; hepimiz vaftiz edildik, bu dövme işaretini yaşadığımız sürece sol kolumuzda taşıyacağız.

Bu işin uygulanması pek acı veren bir şey değildi, olağanın dışında çabuk olup bitti üstelik. Hepimiz tek sıra halinde dizildik, alfabetik ad sırasına göre, bir sıra halinde defiledeki mankenler gibi, elinde bir iğne tutan becerikli bir görevlinin önünden yürüyerek geçtik. Bizim adımız sanımız artık kolumuzdaki numara: Ekmeğini, çorbanı alabilmek için o numarayı göstermen gerek. O numarayı dakikası dakikasına göstermeye alışıncaya dek günler gerekti, az tokat, az yumruk da yemedik; günlük tayının düzenli dağıtılabilmesi için çabuk davranmak gerekiyordu. Numaramızın Almanca "telaffuz"una kulağımız alışıncaya dek de haftalar, aylar geçti. Özgür yaşarken ikide birde bileğimdeki saate bakmak alışkanlığını farkına varmaksızın yineledikçe, derimin altına iğ-

1. (Alm.) Tutuklu.

neyle masmavi yerleştirilmiş olan numarayla, beni alaya alan yeni adımla karşılaşır oldum.

Avrupa'da Yahudiliğin adım adım nasıl mahvedildiğinin bir kanıtı olan bu Auschwitz kamp numaralarının ölüm kokan bilimsel yanı, içlerimizden bazıları tarafından ancak daha sonraları ve yavaş yavaş öğrenildi. Kamptaki yaşlılara bu numaralar her şeyi olduğu gibi açıklıyordu: Kampa giriş tarihi, hangi nakliyat koluyla gelindiği, milliyetimiz. 30 000'den 80 000'e kadar sıralanan numaraların üzerinde dikkatle durulmalı: Polonya gettosundan kurtulup sağ kalmış olanlardır bunlar, sayıları birkaç yüzü geçmez. 116 000 ile 117 000 arasındaki numaralarla bir alışverişiniz oldu mu, gözünüzü dört açmalısınız: Belki elliyi geçmez bunların sayısı ama bunlar Selanik Yunanlılarıdır; boş bulunmaya gelmez. Büyük numaraların ise tıpkı gerçek hayatta "kalem" ve "acemi er" kavramlarında olduğu gibi gülünç bir yanı vardır: tipik bir büyük numara, iri göbekli, yumuşak başlı ve aptal bir varlıktır; onu, hastanede ayakları hassas olanlara deri ayakkabı dağıtıldığına inandırabilir ve siz çorbasına "göz kulak" olurken bir koşu oraya gitmesi için ikna edebilirsiniz; ona üç tayın ekmek karşılığında bir kaşık satabilir, onu (benim başıma gelmişti!) en sert komutana göndererek *Kartoffelschälkommando*'nun, Patates Soyma Birliği'nin komutasının ona ait olup olmadığını ve eğer öyleyse oraya katılıp katılamayacağını sordurabilirsiniz.

Öte yandan, bizim için yeni olan bu düzene eklemlenme sürecimiz aslında tümden grotesk ve alaycı unsurlardan oluşuyordu.

Dövmeler yapıldıktan sonra bizleri hiç kimsenin bulunmadığı bir barakaya kapatıyorlar. Yataklar hazır, ama yataklara dokunmak ya da üzerlerinde oturmak bize kesin olarak yasaklanıyor: Bu yüzden öğleye kadar

bu sınırlanmış odada bir aşağı bir yukarı dolaşıp duruyoruz, yolculuktan arta kalmış susuzluk canımıza okuyor. Derken kapı açılıp ceketi, pantolonu çizgili gençten biri giriyor içeri; oldukça güven uyandırır bir hali var, ufak tefek, zayıf ve sarışın. Fransızca konuştuğu için başına üşüşüp şimdiye dek boş yere birbirimize sorup durduğumuz şeyleri ona yağdırıyoruz.

Ne var ki konuşmaktan pek de hoşlanmıyor. Burada konuşmaktan hoşlanan kimse yok. Biz yeniyiz, hiçbir şeyimiz olmadığı gibi, hiçbir şeyden haberimiz de yok. Bizimle vakit öldürmeye değer mi? Bize verdiği bütün haber, ötekilerin çalışmaya gittiği, akşama dönecekleri. Kendisi daha bu sabah hastalar koğuşundan taburcu edilmiş, bugün çalışmak zorunda değil. Birkaç gün sonra masal gibi hatırlayacağım bir safdillikle, "Hiç olmazsa diş fırçalarımızı geri alabilecek miyiz?" diye soruyorum ona. Gülüp alay etmiyor ama beni aşağılar gibi bir ifade takınıp suratıma şu cümleyi fırlatıyor: "*Vous n'êtes pas à la maison.*"[1] Bundan böyle herkesten sık sık duyacağımız nakarat bu: Evinizde değilsiniz burada, sanatoryumda da değilsiniz, buradan çıkan, ancak bacadan çıkar gider. (Ne demek oluyor bu? Ancak daha sonra öğreneceğiz bunun ne demek olduğunu.)

Susuzluk canıma tak etmiş, pencerenin önünde, uzanabilecek bir yerde, sarkmış güzel bir buz görüyorum. Pencereyi açıp koparıyorum buz parçasını, tam bu sırada dışarıdan üzerime yürüyen iriyarı, güçlü bir herif, elimdeki buz parçasını koparırcasına çekip alıyor. "*Warum?*"[2] diye soruyorum zayıf Almancamla. "*Hier ist kein warum*" (Burada neden yok) diye yanıt veren herif itiyor beni içeri.

1. (Fr.) Evinizde değilsiniz.
2. (Alm.) Neden?

Bunun nedeni, insana dehşet veren bir şey olduğu kadar da basit bir şey: Burada her şey yasak, herhangi bir nedenle ilgisi yok bunun, kamp salt bunun için kurulmuş da ondan. Burada yaşamaya niyetimiz varsa bunu çabuk ve iyice öğrenmemiz gerek:

> ... o kutsal yüz yardım etmez burada,
> değişiktir burda yüzmek, Serchio'ya benzemez.[1]

Cehennemin kapısındaki bu ilk ve uzun gün, her geçen saatle sonuna yaklaşıyor. Güneş kasvetli, kan kırmızısı bulut kümelerinin ardında batmaya koyulurken bizi barakadan dışarı salıyorlar. İçecek bir şey veriyorlar mı bize? Hayır, bizi yeniden sıraya koyup kampın orta yeri olan büyük, boş bir alana götürüyorlar; orada sıralıyorlar bizi; kıl payı fark gözetecek kadar düzenli dizilmemiz gerek. Bundan sonraki saat süresince hiçbir şey olmuyor; birinin gelmesi bekleniyor sanki.

Kamp kapısının yanından bando sesi geliyor. Bando çok tanınmış duygulu bir parçayı, "Rosamunda"yı çalıyor, öylesine garipsiyoruz ki bunu, birbirimize sırıtmaktan kendimizi alamıyoruz. Az da olsa ferahlamış gibiyiz; belki de tüm bu Töton havası, Töton türünden okkalı bir alayla ilgili. Derken bando, "Rosamunda"dan sonra da ardı ardına marşlar çalmaya koyuluyor, gruplar halinde işten dönen arkadaşlarımız görünüyor. Salt kemikten yapılmış sert eklemli bebekler gibi, tuhaf, yapmacık, sert bir yürüyüşle beş sıra halinde yürüyorlar: Adımları, bandonun temposuna tıpatıp uyuyor.

Onlar da bizim gibi tam bir düzen içinde sıralanıyor büyük bir alanda. Son kafile de geldikten sonra sayılıyor,

1. Dante, *İlahi Komedya* (Cehennem, XXI, 48-49).

sayılıyor, sayılıyoruz; bir saatten fazla sürüyor bu sayım; sonu gelmez kontroller yapılıyor; yoklamayı yapan, ceketi ve pantolonu çizgili bir adam, gidip "seferi" giyimli SS'lere tekmil veriyor.

Neden sonra (artık ortalık karanlık ama kamp ampuller, ışıldaklarla aydınlatılmış), *"Absperre!.."* diye bağırılınca bütün kafileler büyük bir keşmekeş içinde çözülüp dağılıyor. Artık hiç kimse dimdik ve göğsü dışarıda yürümüyor; herkesin kendini zorlayarak, sürüklenir gibi yürüdüğü belli oluyor. Her adamın elinde ya da kemerinde küçük bir leğeni andıran çinko bir kap taşıdığını görüyorum.

Biz yeni gelenler, kalabalık arasında dolaşıp, candan bir ses, dost bir yüz, bize katılacak biri çıkar belki, diye aranıp duruyoruz. Bir barakanın tahta duvarına yaslanmış iki genç oturuyor yerde. Çok genç oldukları belli, on altı yaşlarında var yok ikisi de, yüzleri, elleri isten kararmış. Önlerinden geçtiğimiz sırada içlerinden biri seslenip Almanca bir şeyler soruyor bana; ben bir şey anlamayınca nereden geldiğimiz soruyor: *"Italien,"* diyorum, benim de ondan öğrenmek istediğim çok şey var ama Almancam öyle kıt ki.

"Yahudi misin?" diye soruyorum.

"Evet, Polonyalı Yahudi."

"Ne zamandan beri kamptasın?"

"Üç yıl oluyor." Üç parmağını kaldırıyor.

Öyleyse çocuk yaşta gelmiş olmalı buraya, diye düşünüyorum dehşete kapılıp; hiç olmazsa birkaç kişi olsun yaşamasını sürdürebilmiş burada demek?

"Ne işte çalışıyorsun?"

"Schlosser," diyor. Anlayamıyorum. *"Eisen, Feuer,"*[1] diye açıklayıp örsün üzerine çekiç indiriyormuş gibi yapıyor.

1. (Alm.) Sırasıyla, "Demirci"; "Demir, ateş".

"*Ich Chemiker,*" diyorum ona; ciddi bir tavırla başını eğip: "*Chemiker gut,*"[1] diyor. Ama tüm bunlar gelecekle ilgili şeyler, beni şu anda kıvrandıran şey susuzluk.

"İçmek, su. Biz su yok," diyorum. Ciddi, hemen hemen sert bir yüzle bakıp her sözcüğün üzerine ayrı ayrı basarak konuşuyor: "Su içmek yok, arkadaş." Bu cümleden sonra söylediklerini anlayamıyorum.

"*Warum?*"

"*Geschwollen,*" diye yanıt veriyor. Anlayamadığım için başımı sallıyorum. Yanaklarını şişirip eliyle de yüzünde ve karnında şiş varmış gibi yaparak anlatıyor ne demek istediğini. "*Warten bis heute abend.*"[2]

Sonra, "*Ich Schlome,*" diyor, "*du?*"[3] Ben de ona kendi adımı söylüyorum. "Annen nerede?" diyor.

"İtalya'da."

Schlome hayret ediyor:

"İtalya'da Yahudi var mı?"

Becerebildiğim kadar anlatmaya çalışıyorum.

"Evet, gizli, kimse tanımaz, kaçmak, konuşmamak, kimseyi görmemek."

Ne demek istediğimi anlıyor. Derken ayağa kalkıyor, bana doğru geliyor, çekingen bir tavırla kucaklıyor beni. Serüven sona erdi, neredeyse sevinç diyeceğim temiz bir yas duygusuyla doluyum. Schlome'yi bir daha hiç göremedim ama beni ölüler evinin eşiğinde karşılayan o ciddi, tatlı çocuk yüzünü hiç unutmadım.

Çok şey öğrenmemiz gerek, hoş, sürüyle şey de öğrendik ya. Kampın nasıl kurulmuş olduğunu artık aşağı yukarı biliyoruz. Bu, bizim kamp, bir kenarı aşağı yukarı

1. (Alm.) Sırasıyla, "Ben kimyager"; "Kimyager, iyi".
2. (Alm.) Sırasıyla, "Şişti"; "Akşama kadar beklemek".
3. (Alm.) Sırasıyla, "Ben Schlome"; "sen?".

altı yüz metreyi bulan bir kare; içeriden yüksek akımlı elektrik verilmiş iki sıra dikenli telle de çevrilmiş. Blok adı verilen altmış tahta barakaya biz geldiğimiz sırada on tane daha katılıyordu; yapımları bitmek üzereydi. Taş duvarlı bir mutfak binasından başka bir de tarım araştırmaları için ayrılmış küçük deneme istasyonu var; burada çalışanlar "imtiyazlı" *Häftling*'ler arasından seçiliyor. Sonra her altı ya da sekiz blok başına bir tane duş, bir de hela barakası var. Özel amaçlara ayrılmış birkaç baraka daha görünüyor. Her şeyden önce kampın doğu bitimindeki sekiz blokluk hastaneyi ve ilkyardım merkezini belirtmek gerek; ardından uyuza yakalanmış olanlara ayrılan *Krätzeblock* var; henüz "alelade" *Häftling*'lerden hiçbirinin ayak basmadığı 7 numaralı blok geliyor; buradakiler yüksek memuriyete sahip "enterne" edilmiş olanlar; 47 numaralı blok, Reich Almanlarına ayrılmış (politik ya da Ari ırktan diğer suçlular); 49 numaralı blokta yalnız gardiyanlar kalabiliyor; Blok 12'nin yarısı, Reich Almanlarına ve gardiyanlara *Kantine* olarak hizmet ediyor; tütün, bütün böceklere karşı ilaç ve ufak tefek şeyler buradan veriliyor. 37 numaralı blokta merkez araştırma bürosu ile hizmet bürosu bulunuyor; pencereleri hep kapalı duran 26 numaralı bloksa *Frauenblock*[1], kampın genelevi, Polonyalı tutuklu kadın *Häftling*'lerin oturduğu ve Reich Almanları için hazır tutulan bir baraka.

Genel olarak konut bloklar iki odalı; bu odalardan *Tagesraum*[2] denen birincisinde baraka kıdemlisi, arkadaşlarıyla kalıyor. Mobilya olarak uzun bir masayla, sandalyeler ve sıralar var. Bunların dışında rengârenk tuhaf eşya da görülüyor, fotoğraflar, dergilerden kesilmiş re-

1. (Alm.) Sırasıyla, kantin; kadınlar bloku.
2. (Alm.) Gündüz odası.

simler, yapma çiçekler, süsler; duvarlarda büyük çapta yazılar, düzen, disiplin, sağlık üzerine dizeler, özdeyişler; bir köşede *Blockfrisör*'ün[1] gereçleri dolu camlı dolap... Öbür oda yatak odası. Burada yüz kırk sekiz parça üç katlı ranzadan başka bir şey yok; aralarında üç koridor bulunan bu ranzalar çok sık dizilmiş, bütün odada tavana kadar hiç yer kaybolmasın diye arı kovanındaki petek gibi ustaca düzenlenmiş. Baraka başına iki yüzden iki yüz elliye kadar olmak üzere, *Häftling*'ler, burada kalıyor, çoğu zaman iki kişiye bir yatak düşüyor, ranzaların döşemesi tahta, her yatakta ince bir ot döşek ile iki battaniye var. Ranzalar arasındaki geçitler öylesine dar ki, iki kişi yan yana güç duruyor; odadaki döşeme kısmı öylesine dar tutulmuş ki, bütün barakadakilerden yarısı yataklarına uzanmadıkça ötekiler içeri giremiyor. Bu yüzden yabancı bloklara girmek yasak.

Kampın ortasında koca bir toplantı alanı var; sabahları orada toplanılıp işçi kafileleri halinde sıraya giriyor, sayılıyoruz. Toplantı alanının önünde bakımlı, temiz bir çim tarhı var; gerektiğinde darağacı orada kuruluyor.

Üç tür kamp tutuklusu olduğunu hemen öğreniyoruz: Bir suç işlemiş olanlar, politik suçlular, Yahudiler. Hepsinin pantolon ve ceketleri çizgili, hepsine de *Häftling* deniyor. Yalnız, suç işlemiş olanların ceketlerindeki numaraların yanına bir yeşil üçgen dikilmiş, politik suçlularınkine kırmızı üçgen; sayısı en kabarık olan Yahudilerin de kırmızı sarı Yahudi yıldızları var. SS'in adamları da var burada elbet; ama sayıları az ve kampın dışındalar, onları sık sık görmüyoruz. Bizim asıl efendilerimiz, yeşil üçgenliler ile öbür iki kategoriden onlara yataklık edenler; bunların sayısı da az değil.

1. (Alm.) Blok berberi.

Her birinin karakterine göre çabuk ya da yavaş öğreniyoruz ki, sorulan bir soruya "*Jawohl*"[1] diye yanıt vermek gereklidir, hiçbir şey sorulmaz, söylenen ne olursa olsun, anlamış gibi davranmak da başlıca kuraldır. Yiyeceğimizi değerlendirmeyi de biliyoruz artık; yemeğimizi bitirdikten sonra kâsemizin dibini iyice kazıyoruz, ekmeğimizi çiğnerken kâseyi çenemizin altında tutuyoruz ki, tek kırıntı bile yok olmasın. Kâsemize çorbayı karavananın üstünden mi doldurmak iyidir, yoksa daha dibinden mi, onu da biliyoruz artık. Sürüyle karavanadan hangisinin daha fazla çorba aldığını artık hesaplayabildiğimiz için kuyruğun neresinde durmak daha işimize gelir, biliyoruz.

Akla gelebilecek her şeyin kullanılacak bir yeri olduğunu da öğrenmiş durumdayız: Tel mi, onunla ayakkabı bağlanır; paçavra mı, ayaklarını beslersin; kâğıt mı, soğuktan korunmak için (yasaktır aslında) ceketinin içine doldurursun. Karşımızdaki insanın, nemiz var nemiz yok çalabileceğini de öğreniyoruz, hele bir dikkat etme, hemen soyarlar seni. Buna meydan vermemek için, kafamız katlanmış ceketimizin üstünde uyumayı öğreniyoruz; yemek kâsemizden ayakkabımıza kadar tüm servetimiz o ceketin içinde işte.

Artık yavaş yavaş karışık kamp düzenini de öğrenme yolundayız: Yasakların sonu yok; dikenli tellere iki metreden fazla yanaşmak yasak; ceketle, donsuz ya da başı takkeli yatmak yasak; gardiyanlar ile Reich Almanlarına ayrılmış banyoyla helaların kullanılması yasak; belirli günlerde duş yapmak yasak, belirtilmemiş günlerde yapacaksın bu işi; barakadan önü iliklenmemiş, yakaları kalkmış ceketle çıkmak yasak; soğuğa karşı içinde saman

1. (Alm.) Evet efendim.

ya da kâğıt taşımak yasak; yarı belden yukarısı çıplak bırakılmadan yıkanmak yasak.

Aşağıdaki kurallara tıpatıp uymak gerek: Her gün sabahtan yataklar düzeltilecek; kusursuz, dümdüz; kirlenmiş, lekeli tahta nalınlar makine yağıyla yağlanıp parlatılacak, giysilerdeki çamur lekesi silinecek (boya, yağ ve pas lekeleri kalabilir); akşamları bit muayenesi yaptırılıp ayakların yıkandığı gösterilecek; cumartesileri sakal ve saç kestirilecek, pazarları genel cilt muayenesi yaptırılacak; ceket düğmeleri kontrol ettirilecek, her cekette beş düğme bulunması gerekli.

Bunlardan başka, daha sürüyle ufak tefek şey var ki, normal olarak önemi olmamakla birlikte, burada sorun haline geliyor: Tırnaklar uzamışsa kısaltılması gerekiyor; bunu ancak dişlerimizle yerine getirebiliyoruz (ayak tırnaklarımız durmadan ayakkabılarımıza sürtünüp durduğu için o kolay); kimin düğmesi koparsa onu bir tel ya da benzeri bir şeyle tutturmalı; helaya ya da banyoya giderken nemiz var nemiz yok yanımıza almak zorundayız; gözlerimizi yıkarken eşyamızı iki dizimizin arasına kıstırıyoruz; çünkü tam bu sırada çalınmaları çok olağan bir şey. Ayakkabısı ayağını vuran biri varsa akşamüstü ayakkabı değiş tokuşu törenine katılması gerekiyor; bu sırada ilgili kişinin becerikliliği denenmiş oluyor; çünkü ilk bakışta bir (çift değil, tek) uygun ayakkabıyı ayağına geçirmeli hemen.

Bu ayakkabıların kamp yaşamında ne kadar önemi olduğu göz önüne getirilemez. Ölüm, ayakkabılardan başlıyor. Birçoğumuz için bu ayakkabılar gerçekten de bir işkence gereci; çünkü birkaç saatlik yürüyüşten sonra sancılı yaralar doğurmaları olağan; bu yaralar çok kolay irinleniyor. Bu duruma giren tutuklu, ayağına büyük bir ağırlık takılmış gibi yürümek zorunda kalıyor (her akşam geçit resmi yapar gibi dönenlerin bir hayalet ordusu

gibi yürümeleri bundan); her yerde sona kaldığı için her yerde dayak yiyor; dövmek için ardına düşüldü mü koşup kaçması olacak şey değil; ayakları şişiyor ve ayaklar şiştikçe ayakkabının tahta ve bez kısmına sürtünme de o kadar işkenceli oluyor. O zaman hastane koğuşundan başka çare kalmıyor. Ne var ki, "*dicke Füsse*" (şiş ayaklar) tanısıyla hastane koğuşuna girmek son derece tehlikeli, çünkü herkes ama özellikle SS'ler, burada böyle bir rahatsızlığın iyileşmeyeceğini biliyorlar.

Bir sürü kural, tabu ve sorunu ardından sürükleyen işimizin ne olduğunu henüz anlatmadım.

Hastaları saymazsak, hepimiz çalışıyoruz (hasta yazılmak çok bilgi ve deneyim isteyen bir şey). Her sabah yürüyüş kolunda kamptan Buna'ya yollanıyoruz; her akşam da aynı biçimde geri dönüyoruz. Çalışmak için toptan iki yüz gruba ayrıldık; her bir grup on beş kişiden yüz elli kişiye kadar değişiyor ve her grubun başında bir gardiyan var. İyi gruplar olduğu gibi kötü gruplar da var; çoğu nakliyat işinde kullanılıyor, özellikle kışın çok zor bu iş, çünkü dışarıda çalışılıyor. Ama bir de uzman işçilerden meydana gelen gruplar var (Elektrikçiler, demirciler, rençperler, mekanisyenler, betoncular vb.); bunlar ya belirli bir atölyeye ya da Buna'nın belirli bir bölümüne dağıtılmışlar; sivil *Meister*'lerin, daha çok Alman ve Polonyalıların emrindeler. Bu farklılaşma kuşkusuz yalnız iş saatleri süresince; günün geri kalan saatlerinde uzmanlar da (toptan üç-dört yüz kişi) "alelade" işçilerle aynı durumdalar. İşçilerin değişik gruplara verilmesiyle, Buna'nın sivil yönetmenliğiyle sürekli "temas" halinde bulunan özel bir şube meşgul oluyor kampta: *Arbeitsdienst*[1]. *Arbeitsdienst*'in kararlarını hangi esasa göre verdiği bilin-

1. (Alm.) Sırasıyla, usta; Hizmet Şubesi.

miyor; ama bu konuda "koruma" ve "rüşvet"in çok rol oynadığı anlaşılıyor; çünkü iyi yemek edinebilen birinin Buna'da iyi bir işe yerleştiği de görülüyor.

İş saatleri mevsime göre değişiyor. Ortalık aydınlık olduğu sürece çalışılıyor; buna göre kışın saat 08.00'den 12.00'ye, 12.30'dan 16.00'ya kadar, yazın ise 06.30'dan 12.00'ye, 13.00'ten 18.00'e kadar çalışıldığı oluyor. *Häftling*'lerin karanlıkta ya da yoğun sisli havada çalışmalarına asla izin yok; buna karşılık yağmurda, kar yağarken ya da Karpatlar'dan sık sık esen o fırtınalı rüzgâr altında çalışmak olağan. Yasağın nedeni, karanlıkta, sisli havada kaçmanın kolaylaşması.

Her ikinci pazar, normal iş günü sayılıyor; sözüm ona serbest olduğumuz pazar günleri de Buna yerine kampta çalışılıyor; tam bir dinlenme günü çok seyrek ele geçen bir şey.

Yaşadığımız hayat işte bu. Tanrı'nın her günü, kesinleşmiş bir tempoya uyarak *Ausrücken* ve *Einrücken*, gitmek ve dönmek; çalışmak, uyumak, yemek; hastalanmak, iyileşmek ya da ölmek.

... Ne zamana kadar? Yaşlılar bu soruyu duydu mu şöyle bir bakıp gülüyorlar; çünkü yeni gelenler bu sorudan anlaşılıyor; gülüp hiç yanıt bile vermiyorlar. Onlar için uzak bir gelecekle ilgili soruların aylardır, yıllardır hiç önemi kalmamış; bu sorular çok daha yakın bir geleceğin tetikte bekleyen sorunları yüzünden bütün anlamını yitirmiş; onlar için sorun: bugün yenecek ne var, kar yağacak mı acaba, kömür bulunabilecek mi?

Mantıkla bağlı kalsak, o zaman bizi bekleyen yazgının kesin olarak tahmin edilmez bir şey olduğunu, bu konudaki bütün tahminlerin boşuna olacağını ve gerçek bir temele dayanamayacağını kabul etmek gerekirdi. Ne var ki, insanın kendi yazgısı söz konusu olunca mantıkla

pek ilişki kuramıyor. Her ne olursa olsun, bu durumda insan en aşırı olanakları ele alıyor. Bunun içindir ki şu anda, hepimizin inandığı ve eğilim duyduğu iki olanak var: Kimilerimiz artık her şeyin yok olup gittiğine, burada artık yaşanamayacağına, sonumuzun kesin olarak karşımıza dikildiğine inanıyor; kimilerimiz de, bizi çok sert günler beklemekle birlikte, kurtuluş belki de çok uzakta değildir, diye düşünüp güven ve gücümüzü yitirmezsek yuvamızı, sevdiklerimizi yeniden görebileceğimize inanıyor. Ne var ki bu iki grup, kötümserler ile iyimserler, birbirinden kesin olarak ayrılmış değil; çünkü bunların çoğu düşünüp taşınarak, sonuçlar çıkararak değil de konuştuğu arkadaşının ya da o ânın etkisi altında, iki aşırı durum arasında sarkaç gibi bir bu yana gidiyor, bir o yana.

Şu halde artık derindeyim. Güçlükler baş gösterince geçmiş ve geleceği tümüyle unutmak çok kolaylaşıyor. Buraya getirilişimden on dört gün sonra, özgür insanların tanımadığı, geceleri düşlere giren ve bedenin tüm organlarına sinip oturan kronik (müzmin) açlığa yakalandım. Soyulmamayı çok iyi öğrendim artık; bir kaşık, bir ayakkabı bağı, bir düğme gördüm mü yerde, şayet cezalandırılmayacağımdan da eminsem, hemen alıp cebe indiriyor, kendi malımmış gibi bir hak duyuyorum üzerinde. Ayaklarımın üzerinde o kapanmayacak yaralar açıldı bile. Vagonları itiyor, kürek sallıyor, yağmurda halsiz kalıp rüzgârda titriyorum. Artık bedenim, benim bedenim değil: Karnım şişmiş, eklemlerimde tutukluk var, avurtlarım sabahları şiş, akşamları çökük; içimizden bazılarının derileri sapsarı, ötekilerinin gri; birbirimizi üçdört gün görmedik mi, bir daha zor tanıyoruz.

Biz İtalyanlar her pazar akşamı kampın bir köşesinde buluşmayı kararlaştırmıştık; ama bundan vazgeçtik

hemen; çünkü birbirimizi sayıp her seferinde birinin eksildiğini ya da gün geçtikçe sefilleşip bozulduğunu görmek üzücü oluyor. Hem şu birkaç adımı atmak bile zor geliyor insana. Üstelik karşı karşıya geldiğimiz zaman anımsamaktan, düşünmekten kendimizi alamıyoruz. İyisi mi yapmayalım bunu.

Yerleşme

Bloktan bloka, gruptan gruba kasıtlı olarak sürüklendiğimiz ilk günler geçtikten sonra, akşam geç vakit 30 numaralı bloka veriliyorum. Bana gösterilen yatakta hanidir Diena uyumakta. Diena uyanıyor, bütün bitkinliğine karşın bana yer açıp beni dostça karşılıyor.

Ben yorgun değilim, daha doğrusu, yorgunluğum henüz kurtulamadığım bir gerilim ve korkunun etkisiyle açığa vuramamış kendini, onun içindir ki durmadan konuşuyor, konuşuyorum.

Soracağım sürüyle şey var: Karnım aç, yarın çorba dağıtılınca çorbayı kaşıksız nasıl içeceğim? Burada kaşık nasıl elde edilebilir acaba? Beni çalışmaya nereye gönderecekler? Kuşkusuz Diena da benden fazla bir şey bilmiyor, hep yeni sorularla yanıt veriyor bana. Yukarıdan, aşağıdan, yakından, uzaktan, şu anda karanlığa gömülmüş olan barakanın her köşesinden uykulu, öfkeli sesler geliyor: "*Ruhe!.. Ruhe!..*"

Susmam gerektiğini anlıyorum ama bu Almanca sözcüğü ilk kez duyuyorum henüz; ne demek olduğunu, anlamını bilmediğim için huzursuzluğum daha da artıyor. Burada yaşanan günler boyunca duyulan karmakarışık diller, aslında kampın en önemli özelliklerinden biri; bütün çevremiz Babil Kulesi'nden farksız; önceden hiç

duymadığımız dillerde emirler, tehditler sıralanıp duruyor, anlamayanın vay haline... Burada kimsenin zamanı, sabrı yok, kimse kulak asmıyor sana. Biz yeni gelenler, içgüdüsel bir hareketle köşelere, duvarlara sığınıyoruz; sırtımızı güvene almak için...

Böylece soru sormaktan vazgeçip kendimi huzursuz, gerilimli bir uykuya bırakıyorum. Ne var ki dinlenmek kolay değil. Tehdit ediliyorum gibi, bana pusu kuruluyor gibi bir duygu var içimde; kendimi her saniye savunmaya hazır tutuyorum. Bir sokakta, bir köprünün üzerinde, bir kapının eşiğinde yatıyorum da, üzerimden sürüyle insan gelip geçiyormuş gibi bir düş görüyorum. Bir de bakıyorsun, uyanmak saati çabucak gelip çatmış. Bütün baraka temellerinden sarsılıyor, ışıklar yanıyor, çevremdekiler ani bir sarsıntıya yakalanmışlar sanki. Battaniyeleri silkeliyorlar, kötü kötü kokan toz bulutları havalanıyor; hummalı bir aceleyle giyinmeye koyulup daha yarı giyinikken dışarıya, buz gibi soğuğa koşuyorlar. Helalara, banyoya atılan atılana... Kimileri hayvanlar gibi, daha koşarken işiyor; ekmeğin dağıtımı beş dakikada biter, vakit kazanmak gerek. *Brot-Broit-chleb-pane-painlechem-kenyér*, bir yanmdakinin eline kocamam, seninkine ise seni ağlatacak kadar küçük bir parçası rastlayan şu kutsal, gri somun. Zamanla alışılan günlük düş kırıklığıdır bu. Ne var ki, bu düş kırıklığı başlangıçta öylesine etkili oluyor ki içimizden birçokları, karşı karşıya geçip kendi değişmez şanssızlığından, ötekilerin utanmaz şansından dem vuruyor.

Bizim biricik geçer akçemiz, elimizdeki ekmek... Dağıtılmasıyla kullanılması arasındaki birkaç dakikalık zaman içinde bütün barakada bağırıp çağırmalar, dalaşmalar, küfürler... Dünden alacaklı olanlar, borçluların ödeme olanağı bulunan bu kısa süre içinde alacaklarının ödenmesini istiyorlar. Sonraki sessizlik ve sükûnet ânın-

dan, birçokları yeniden helaya gitmek, banyoda iyice yıkanmak için yararlanıyor.

Bu banyo odası hiç de iç açıcı değil; iyi ışıklandırılmamış, hava akımı güçlü, yerdeki tuğla döşeme de bir çamur tabakasıyla kaplı; su işe yarar bir su değil, iğrenç bir kokusu var, üstelik saatlerce kesildiği de oluyor. Duvarlarda tuhaf, öğretici freskler görülüyor. İyi *Häftling*'i, belinden yukarısı çıplak, güzelce tıraş edilmiş pembe başını sabunlarken görüyoruz bu fresklerde; kötü *Häftling* ise karakteristik Yahudi burnuyla karşımızda, derisinin rengi yeşilimsi, göze batacak kadar kirli ceketi sırtında ve kasketi başındayken parmağının ucunu lavabodaki suya batırmış. Birinci resmin altında, "*So bist du rein*" (böyle temiz olursun) yazılı, ikinci resmin altındaysa, "*So gehst du ein*" (böyle yok olursun)... Daha aşağıda, Alman gotik harfleriyle ama Fransızca bir cümle: *"La propreté, c'est la santé."*[1]

Karşı duvarda kocaman kara-beyaz-kırmızı bir bit: "*Eine Laus, dein Tod,*" (Bir bit, ölümün demektir) iki dizelik de bulunmaz şiir:

Nach dem Abort, vor dem Essen
Hände waschen, nicht vergessen[2]

Haftalar boyunca bu sağlık davetini, Töton ruhunun tam anlamıyla sapık bir gösterisi olarak seyrettim. Ne var ki, kim oldukları bilinmeyen bu yazarların, belki hiç farkına varmaksızın, buradaki önemli bazı gerçeklerin pek de yabancısı olmadıkları anlaşılıyordu. Burada Tanrı'nın her günü pis bir lavabodaki bulanık suyla temizlik

1. (Fr.) Temizlik sağlıktır.
2. (Alm.) Yemekten önce, heladan sonra / El yıkamayı sakın unutma.

ve sağlık yararına yıkanmanın pratik bakımdan hiç anlamı yok; ne var ki bunun, içimizde kalmış (ne kadarı kalmışsa) canlılık belirtisi ve moral gücümüze bir çare olması bakımından önemi var.

İtiraf etmek zorundayım: Bir hafta tutuklu kaldıktan sonra bendeki tüm temizlik istek ve gereksinimi çöküntüye uğradı. Tutalım banyo odasına girmişim sendeleyerek, elli yaşlarındaki dostum Steinlauf, belinden yukarısı çıplak, kendini ovup duruyor başarısız (elinde sabun yok), tüm gücüyle boynunu, omuzlarını ovuyor. Steinlauf beni görüp selamlıyor, neden yıkanmıyorum, diye soruyor sert sert ve başka söze girişmeksizin. Neden yıkanacakmışım ki?.. Yıkansam bir yardım eden mi çıkacak bana? Herhangi bir kimsenin daha mı hoşuna gideceğim? Yıkansam, bir gün, bir saat daha fazla mı yaşamış olacağım? Aksine, daha da kısalacak yaşama sürem, çünkü yıkanmak çalışmak demek, enerji ve kalorinin azalması demek. Yarım saat sonra kömür çuvallarının altına girdiğimiz zaman aramızda hiç fark kalmayacağını bilmiyor mu Steinlauf? Bunu düşünüp durdukça, içinde bulunduğumuz yaşam şartları içinde yüzümü yıkamayı çok budalaca bir şey, hatta ikiyüzlülük gibi görüyorum: Mekanik bir alışkanlık, hatta daha da kötü, geçmişle ilgili bir âdetin hüzünlü tekrarı. Hepimiz öleceğiz, ölmeye başladık bile. Çalışma ile uykudan uyanma arasında on dakikalık bir zamanım varsa ben o zamanı başka bir yerde kullanırım; kendi içime kapanırım bir güzel, bilanço yaparım, belki son kez gördüğüm gökyüzüne çeviririm gözlerimi, göğü seyrederim; yaşadığımdan emin olmak ister, şu kısa ânın lüksünü tadarım kendimce.

Ama Steinlauf, düşünmeye bırakmıyor beni. Yıkanmasını bitirmiş, biraz önce dizlerinin arasına kıstırmış olduğu keten ceketiyle kurulanıyor ve ceketini sırtına geçirirken boyuna öğüt veriyor bana.

Bu arada, 1914-1918 savaşında Demir Haç Nişanı almış, emekli Astsubay Steinlauf'un öğüdüne, haklı cümlelerine kulak veremedimse özür dilerim. Onun bozuk bir İtalyancayla, ama iyi bir askerin sade konuşmasıyla söylediği sözleri, benim kendi dilime, ben inançsız adamın diline çevirmek zorunda kaldığım için de özür dilerim. Ama aslında Steinlauf'un anlatmak istediği şey, o sırada, ya da daha sonraları unutmamam gereken bir anlam taşıyor: İyi ya işte, bu kamp, bizleri hayvanlar katına indirmek isteyen büyük bir mekanizma olduğu içindir ki, hayvanlaşmayı kabul etmemeliyiz. Biz yaşamamızı bu kampta bile sürdürebiliriz; ileride olan biteni anlatabilmek, kanıt gösterebilmek için bile yaşamalı, yaşamayı istemeliyiz; yaşamak için önemi olan her şeyi yapmalıyız, hiç olmazsa uygarlığın omurga yapısını, formunu korumalıyız. Bütün haklardan yoksun, aşağılanmış, kesin bir ölüme adanmış tutsaklar da olsak, kalmış bütün gücümüzle savunmak zorundayız. Elbette sabunsuz yıkayacağız yüzümüzü, elbette ceketimizle kurulanacağız. Ayakkabılarımızı boyamak zorundayız; böyle emir aldık diye değil, kendimize saygı duyduğumuz, temiz olmak istediğimiz için. Tahta ayakkabılarımızı sürümeden, dimdik yürümeliyiz; Prusya disiplin kurallarına uymuş olmak için değil, yalnızca hayatta kalmak için, ölmeyi kabullenmemek için...

Bunları bana iyi niyetli bir insan olan Steinlauf söyledi. Hayır, Steinlauf'un bilgeliği ve değerli konuşması onun kendisi için iyi olabilir; ama benim için yeterli değil bunlar. İçinde bulunduğumuz bu karmakarışık yer altı dünyası karşısında benim fikirlerim şaşkınlığa uğramış: sonradan uygulanacak bir sisteme mi bağlanmalı? Yoksa hiçbir sistem tanımamak mı daha yararlı?

KB

Bütün geçen günler, birbirine benziyor ve bu geçen günleri saymak hiç de kolay değil. Demiryolu ile depo arasında kaç gündür koşturup duruyoruz bilmem. Erimiş karla sulanmış bir toprak üzerinde aşağı yukarı yüz metrelik bir yol: Sırtında yük, ileri; kolun kanadın sarkmış, sessiz sedasız, geri.

Çevremizde ne var ne yok, düşman bize. Tepemizden kötü niyetli bulutlar geçiyor, bizi güneşimizden yoksun bırakmak için; dört bir yanımızda, işkenceye uğramış demirin bizleri ezen kasvetli hali. Sınırları henüz görmüş değiliz, ne var ki, bizi dünyadan ayıran dikenli telin kötü varlığını çevremizde duyuyoruz. Yapı yerine, ilerleyen vagonlarda, yollarda, kazı yerlerinde, bürolarda insanlar, yine insanlar, tutsaklar ve efendiler; hoş efendiler de tutsaktan başka bir şey değil; kimilerini korku katmış önüne, kimilerini nefret, bunun dışında bütün başka güçler sus pus olmuş. Hepsi de düşman ya da rakip.

Ama hayır, bugün benimle birlikte aynı boyunduruktа çalışan arkadaşımı, ben ne düşman olarak görüyorum ne de rakip.

Arkadaşım *Null Achtzehn*. Adı yalnızca bu. Sıfır On Sekiz, numarasının son üç rakamı; bir ada ancak bir in-

san sahip olabilir, *Null Achtzehn* artık insan sayılmaz ki; bunu hepimiz böyle bellemişiz sanki. Sanırım kendisi de adını unutmuştur artık; çünkü öyle görünüyor. Konuşması, bakışları onun içi boşalmış etkisini uyandırıyor; havuz kenarlarında bulduğumuz, taşa takılı bir ipin ucundan sarkan ve esen rüzgârın oynayıp durduğu bazı böcek kalıntıları gibi, yalnızca kabuk.

Null Achtzehn çok genç; büyük bir tehlike demektir bu. Yalnız, çocuklar beden zorlamalarına, açlığa büyüklerden daha zor dayanır diye değil, burada yaşamayı sürdürebilmek için insanın her şeye karşı uzun bir savaşım deneyimi gerekli de ondan; gençlerin bu konuda deneyimi yok gibidir. *Null Achtzehn* için güçten düştü bile denemez, ne var ki, onunla birlikte çalışmaya yanaşan yok. Her şeye öylesine boş veriyor ki; eziyete, dayaklara, hatta yiyecek aramaya bile... Aldığı her emri yerine getiriyor, ölüme gönderecek olsalar aynı kayıtsızlık içinde yola koyulacak belki.

Yorgun düşmeden biraz önce oldukları yerde durup kalan hurda araba atlarının kurnazlığından yoksun *Null Achtzehn*; çekiyor, taşıyor, itiyor gücü yettiğince, sonra hiç haber vermeksizin, kederli gözlerini yerden hiç kaldırmaksızın, damdan düşer gibi bırakıyor işi. Jack London'ın kitaplarındaki son nefeslerine dek koşup giden, sonra yolda düşüp ölen kızak köpeklerini hatırlatıyor bana.

Biz hepimiz zordan kaçınmak için her çareye başvururken *Null Achtzehn*, hepimizden fazla çalışıyor. Bu yüzden ve eş olarak da tehlikeli olduğu için, onunla birlikte çalışmaya yanaşan yok; diğer taraftan, ben de zayıf ve beceriksiz olduğum için istemiyorlar beni; bundan ötürü çoğu zaman ikimiz birlikte koşuluyoruz işe...

Yine bir seferinde sürüyen ayaklarımız, boş ellerimizle depodan dönerken kısa bir düdük öttüren bir lokomotif yolumuzu kesiyor. Bu beklenmedik duraklama

zorunluğu ikimizi de sevindiriyor; *Null Actzehn* ile ben, belimiz bükülmüş, üstümüz başımız yırtık pırtık, tüm vagonlar önümüzden yavaş yavaş geçip gidinceye dek bekliyoruz.

... Deutsche Reichsbahn[1]. Deutsche Reichsbahn. SNCF. İki devasa Rus vagonu, orakla çekicin üzerinden bir boya geçilmiş. Deutsche Reichsbahn. Sonra, Cavalli 8 Uomini 40, Tara, Portata: Bir İtalyan vagonu... Atlamak vagonun içine, kömürlerin altına bir yere saklanmak, orada karanlıkta saklı kalmak, açlıktan, yorgunluktan daha güçlü olan sesi, aksların ritmini dinlemek; tren herhangi bir yerde duruncaya dek... Bir an gelir, havanın yumuşaklığını, saman kokusunu duyunca dışarı, güneş ışığına çıkardım; kitaplarda okuduğumuz gibi, kendimi yerlere atardım toprağı öpmek için, yüzümü otların içine gömerdim. Derken bir kadın bana doğru yaklaşıp İtalyanca sorardı: "Kimsin sen?" Başıma geleni ona İtalyanca anlatırdım, beni anlar, bana yiyecek bir şey verir, uyumama engel olmazdı. Anlattıklarıma inanmazsa kolumda taşıdığım numarayı gösterirdim, o zaman inanırdı....

...Tamam. Son vagon da geçti; perde birdenbire açılmış gibi, gözlerimizin önünde yine o istif edilmiş demir putreller, üzerlerinde de elindeki kırbacıyla gardiyan, ikişer ikişer gelip giden, kemikleri çıkmış, sıska arkadaşlar...

Vay haline hayal kuranın. Ayılıp da kendine geldiğin an, içine bir acıdır çöküyor. Ama bu başımıza sık gelen bir şey değil, hayallerimiz de uzun sürmüyor aslında. Yorgun birer hayvandan başka bir şey değiliz.

Yine demir istifinin önündeyiz. Mischa ile Galiçyalı bir putreli yakalayıp sırtımıza vuruyorlar. En ufak bir zor-

1. Alman Demiryolları.

lanmayı bile sezdirmemeleri gerekli, böylece kendilerini çok gayretli gösterip yerlerini kaptırmamış oluyorlar: Dağılan arkadaşları düzene sokuyor, gayrete getiriyor, dayanılmaz bir çalışma temposuna zorluyorlar bizi. Öfkeye kapılıyorum bundan, burada işlerin normal yürümesi için ne yapmak gerektiğini biliyorum artık; olağanüstü bir hak elde etmiş olanlar, o hakkı elde etmemiş olanları eziyor; kampın sosyal yapısı bu insanlık yasasına dayanıyor.

Bu kez önde yürümem gerekli. Putrel ağır ama çok kısa; bu yüzden her adım attıkça arkamdaki *Null Achtzehn* ayaklarının benim ayaklarıma çarptığını duyuyorum, çünkü adımını benimkine uyduramıyor ya da boş veriyor her zamanki gibi.

Yirmi adım daha, artık raya ulaştık, şimdi bir kablonun üzerinden geçeceğiz. Yük çok biçimsiz vurulmuş sırtımıza, uygunsuz bir tarafı var, omzumdan aşağı kayacak gibi. Elli adım, altmış adım. Deponun kapısı; yine aynı yol boyu, yükü indirebiliriz. Tamam artık, daha fazla yürünmez, bütün ağırlık koluma binmiş. Duyduğum acıya, zora dayanamayacağım artık; bağırıyorum, arkama bakmaya çalışıyorum, *Null Achtzehn* tökezleyip yükü sırtından attığını görmek için ancak vakit kalmış.

Eskisi kadar hareketli olabilsem kenara atlar kurtarırdım kendimi. Nerede, uzanmış yerde yatıyorum şu anda, tüm adalelerim kasılmış, putrelin çarptığı ayağım iki elimin arasında, acıdan gözüm bir şey görmüyor. Demir putrelin keskin kenarı, sol ayağımın üzerinden geçmiş ayağımı keserek.

Bir dakika süreyle her şey acıya gömülüyor. Gözlerimi açıp yeniden baktığımda *Null Achtzehn* olduğu yerde buluyorum, yerinden kımıldamamış bile; iki elini beline dayamış, ağzını açmaksızın boş bakışlarla beni seyrediyor. Mischa ile Galiçyalı yaklaşıyorlar, birbiriyle Yidiş dili konuşup bana anlayamadığım bazı öğütler ve-

riyorlar. Templer ile David ve ötekiler de geliyor; işi bırakmak için yararlanıyorlar bu kazadan. Derken gardiyan da gelip tekmeyi, yumruğu, küfrü esirgemiyor; arkadaşlar birbirinden ayrılıp rüzgârda saman çöpü gibi dağılıyorlar. *Null Achtzehn*, elini burnuna götürüp kana bulanmış elini seyrediyor sessiz. Benim de kafama iki sille iniyor; acı vermiyor bu tokatlar, çünkü sağır ediyorlar insanı.

Olay yatışıyor. İyi kötü ayakta durabileceğim belli, demek kemikte kırık yok. Ne var ki, ayakkabımı çıkarmayı göze alamıyorum, çünkü hem ayağım acıyacak diye korkuyorum hem de ayağımın şişip bir daha ayakkabıya girmeyeceğinden eminim.

Gardiyan beni Galiçyalının yerine, istif başına gönderiyor; Galiçyalı ters ters bakıp bana, *Null Achtzehn*'in yanında yer alıyor. Derken yanımızdan İngiliz savaş tutsakları geçmeye başlıyor; kampa dönüş saati gelip çatmış demek.

Yürüyüş sırasında canımı dişime takıyorum, ama adım uyduramıyorum bir türlü. Gardiyan, Null Achtzehn ile Finder'i biz, SS'lerin önünden geçinceye dek bana yardımla görevlendiriyor; sonunda (bereket bu akşam yoklama yok) barakadayım, kendimi yatağıma atıp bir soluk alabilirim.

Belki de barakadaki sıcak havada kabahat ya da yürüyüş sırasında kendimi zorlamamla ilgili bir şey; her neyse sancı yeniden baş kaldırıyor; hem bu sefer ayağımda tuhaf bir ıslaklık da duyuyorum. Ayakkabımı çıkarıyorum: Hanidir akmakta olan kan, ayakkabıma dolup çamura, bir ay önce bulduğum bir kumaş parçasından kesip ayağımı beslediğim beze de bulanmış. Bu bezi bir sağ ayağıma doluyordum, bir sol ayağıma gün aşırı.

Bu akşam çorba dağıtımından sonra hemen KB'ye yollanmalıyım.

KB, *Krankenbau*, hastane için bir kısaltma; kamptaki öbür barakaları andıran ama onlardan bir tel çitle ayrılmış sekiz baraka. Kamp tutuklularının onda biri daima oradadır; ama orada iki haftadan fazla kalabilen çok az insan var, iki aydan fazla kalabilen kimse de yok; çünkü bu süre içinde ya ölmeli ya da iyileşmeliyiz. İyileşmeye yüz tuttun mu KB'de bakılıyorsun, iyileşmeye yüz tutmadın mı KB'den gaz odalarına yolculuk.

Bereket "ekonomik alanda değerlendirilebilecek Yahudilerden"iz de ondan bütün bu olanak.

Ben şimdiye dek ne KB'de bulundum ne de ilkyardıma alındım; tüm bunlar yeni benim için.

İki tane ilkyardım merkezi var; biri tıp, öbürü cerrahi merkezi. İki kapının önünde iki uzun sıra halinde gölgeler, gecesi de öyle gündüzü de, yağmuru da fırtınası da... Kimileri yalnızca bir sargı bezi ya da birkaç hap için baş vuruyor, kimileri de muayene olmak için. Kimilerinin yüzüne ölüm havası sinmiş bile. İki sıranın en önündekiler yalınayak ve hemen içeri girmeye hazır. Ötekiler girişe yaklaştıkça, kalabalığın ortasında ayakkabılarındaki bağları, telleri çözmeye uğraşıyor, paha biçilmez bez sargıları harcamadan çözmeye çalışıyorlar. Çünkü ayakkabılarla KB'ye girmek kesin olarak yasaklanmış. Yasağa uyulmasını sağlayacak olan dev gibi bir Fransız *Häftling*, iki kapının arasındaki nöbetçi kulübesinde duruyor. Sayıları çok az olan Fransız kamp görevlilerinden biri bu; ne var ki bütün günü yırtık pırtık, çamurlu, berbat ayakkabıların arasında geçirmenin bir imtiyaz olduğu sanılmasın. Bunun için KB'ye ayakkabıyla girenlerin sayısıyla oradan, bir daha ayakkabıya ihtiyaç duymayacak şekilde çıkanların sayısını düşünmek yeterli...

Sıraya girip mucize denebilecek bir şans eseri, ayakkabılarımı, ayağımı besleyen bezi yitirmeksizin çıkarıyorum; yemek çanağımı da eldivenlerimi de çaldırmıyo-

rum, dengemi de yitirmiyorum üstelik; çünkü barakalardan içeri girerken kasket elde olacak, başta kalması kesin olarak yasaklanmış.

Ayakkabılarımı emanete verip bir marka alıyorum; yalınayak ve sendeleye sendeleye içeri giriyorum, ellerimde zavallı öteberim (onları hiçbir yere bırakamam), başı muayene odasında olan uzun bir kuyruğa giriyorum.

Bu kuyruktakiler, birbirinin ardından soyunuyor; en öne ulaştığımızda çıplak olmamız gerekli, çünkü bakıcı, orada koltuk altımıza bir derece koyuyor; soyunmuş olmayanlar, sırasını yitirip yeniden kuyruğa girmek zorunda kalıyor. Dişimiz de sancısa, uyuz da olsak ateşimizi ölçtürmek gerek.

Böylesi karmaşık bir yola başvurulmasının nedeni, gerçekten hasta olmayanların temaruzla KB'ye girmelerini önlemek.

Neden sonra sıra bana geliyor. Hekime görünmeme izin çıkıyor, bakıcı koltuk altımdaki dereceyi çıkarıp bildiriyor: "174 517, *kein Fieber*."[1] Esaslı bir muayene gerekli değil benim için, yalnızca hekime bir görüneceğim o kadar, buna "*Arztvormelder*[2]" diyorlar; o sırada bunun ne demek olduğunu pek bilmiyorum; ama bunun sorulacağı yerin burası olmadığını iyi biliyorum. Beni dışarı çıkarıyorlar, ayakkabılarımı yeniden alıp barakaya yollanıyorum.

Chajim beni kutluyor. Yaram çok iyi bir yaraymış, tehlikeli olmadığı halde esaslı bir dinlenme süresi garantilermiş bana. Bu gece yine ötekilerle birlikte barakada uyuyacağım, ama yarın sabah erken erken işe gitmek yok; yeniden hekime çıkacağım, son kararı hekim verecek. "*Arztvormelder*" bu işte. Chajim bu işlerde deneyim-

1. (Alm.) Ateşi yok.

2. Kampta, doktora görünmesine izin verilen tutuklular için kullanılan sözcük.

li, yarın sabah beni KB'ye alacaklarını umuyor. Chajim yatak arkadaşım, ona sınırsız güvenim var. Chajim Polonyalı sofu bir Yahudi, aşağı yukarı benim yaşımda ve saatçi. Buna'ya hassas alet zanaatçısı olarak alınmış; Chajim ve onun gibiler, öğrenmiş oldukları bir el zanaatini uyguladıkları için kendi kendilerine saygıları ve güvenleri sarsılmamış olan az rastlanır tutuklulardan.

Uykudan uyanıp dağıtılan ekmeklerimizi aldıktan sonra, öbür üç kişiyle birlikte barakadan çağrılıyoruz. Bizi toplantı alanının bir köşesine götürüyorlar, bugün hekime görünecekler, oldukça uzun bir sıra oluşturmuşlar. Herifin biri, bana doğru yaklaşıp yemek çanağımı, kaşığımı, kasket ve eldivenlerimi alıyor. Ötekiler gülüyor bu işe. Onları saklaman ya da birine emanet etmen ya da daha iyisi satman gerektiğini bilmiyorsun demek, KB'ye girerken bütün bunları yanına alamazsın ki... Sonra numarama bakıp başlarını sallıyorlar: Böyle büyük numaralı birinden her budalalık beklenir.

Sonra bizi saymaya başlıyorlar; burada dışarıda, soğukta soyunacağız; ayakkabılarımızı alıyorlar, yeniden sayıyorlar bizi, sakalımızı, saçımızı tıraş ediyorlar, yeniden sayıyorlar, şimdi sıra duş yapmaya geliyor; bütün bunlardan sonra bir SS geliyor, kayıtsız bir bakışla bakıyor bize, çok büyük çıbanlı birinin önünde durup onu bir kenara ayırıyor. Sonra yine sayılıyoruz, daha ilk yaptığımız duşun ıslaklığıyla tir tir titremekle birlikte, yeniden duşa gireceğiz. Kimilerimiz ateş nöbetiyle de titriyor.

Artık viziteye hazırız. Pencereden bakınca soluk gökyüzünü, zaman zaman da güneşi görüyoruz. Bu ülkede güneş ancak bulutların arasından ve puslu bir cam ardındaymış gibi görünür. Güneşin durumuna bakılırsa saat on dört olmalı: Hoşça kal, çorba... Altı saattir ayakta, altı saattir çıplağız.

Bu ikinci hekim muayenesi de olağanüstü bir hızla

sona eriyor. Hekim (onun ceketi, pantolonu da bizimki gibi çizgili ama fazladan beyaz önlüğü var, numarası önlüğe dikilmiş; bizden çok daha şişman) şiş ve kanamakta olan ayağıma dokunup bakıyor, sancıdan haykırıyorum; "*Aufgenommen, Block 23*,"[1] diyor hekim. Ağzım açık, yeni ve daha kesin bir açıklama beklediğim sırada, biri arkamdan gelip kaba kaba iteliyor beni, çıplak omuzlarıma bir pelerin atıp elime bir çift sandal tutuşturuyor, beni dışarı sürüklüyor.

23 numaralı blok, aşağı yukarı 100 metre ötede, üzerine "*Schonungsblock*"[2] diye yazılmış. Bu da ne demek oluyor? İçeride pelerinle sandalları alıyorlar, yeniden çıplak kalıyorum; bir sıra çıplak iskelet arasında en sonuncuyum.

Bir şey anlamak, bir şey öğrenmek alışkanlığımı tümüyle bırakalı çok oluyor. Hem şu sırada hanidir ayakta durmaktan öylesine yorgun düşmüş, yaralı ve henüz bakım görmemiş ayağımdan ötürü öylesine bitkin, aç ve üşümüşüm ki, hiçbir şeye aldırdığım yok. Bugün hayatımın son günü, şu oda herkesin sözünü edip durduğu gaz odası bile olsa, böyle... Benim değiştirebileceğim bir şey var mı ki? Şurada duvara yaslanıp gözlerimi kapatmak ve beklemek, o kadar.

Komşum Yahudi değil görünüşe bakılırsa. Böylesine açık renkli bir cilt, böylesine kaba saba bir yüz, böylesine iri bir beden olsa olsa Yahudi olmayan Polonyalılara ait işaretlerdir. Benden bir baş uzun ve açlık çekmemiş olanlar gibi tam anlamıyla güvenini uyandırıyor insanın.

"Bizi ne zaman içeri bırakacaklar, biliyor mu?" diye sormaya kalkışıyorum. Ama o bakıcıya doğru dönüp sigarasını tüttürmekte olan ve ikiz kardeşiymiş gibi kendi-

1. (Alm.) 23 numaralı bloka alınsın.
2. (Alm.) Nekahat bloku.

sine benzeyen bakıcıyla konuşuyor; kendi aralarında konuşup gülüyor, ben hiç yokmuşum gibi yanıt bile vermiyorlar. Derken içlerinden biri kolumdan yakalayıp numarama bakıyor, daha bir yüksek sesle gülmeye başlıyorlar. Yüz yetmiş dört binlerin İtalyan Yahudisi olduğunu bilmeyen yok; herkesçe tanınan bu İtalyan Yahudileri iki ay önce gelmişlerdir kampa; hepsi de avukat, doktordurlar, sayıları yüzü aşarken şimdi kırk kişiye kadar inmişlerdir; ağır işte çalışmayı beceremmemekte, ekmeklerini çaldırmakta, sabahtan akşama dek tokat yiyip durmaktadırlar. Almanlar "*zwei linke Hände*" (iki sol el)[1] diye anar onları; Yidiş konuşmayı bilmedikleri için Polonyalı Yahudiler tarafından bile aşağılanırlar.

Bakıcı, teşrih odasında yatan bir cesetmişim gibi kaburgalarımı gösteriyor ötekine; şişmiş gözkapaklarımla yanaklarımı, incecik boynumu gösteriyor, sonra eğilip başparmağını bacağıma bastırıyor, parmağının soluk et üzerinde bıraktığı derin çukuru gösteriyor, balmumunda bir oyuk oluşturmuş sanki.

Şu Polonyalıyla hiç konuşmamalıydım... Tüm yaşamım boyunca bundan daha utanılacak bir şey gelmemiştir başıma sanırım. Görünüşe bakılırsa bakıcı kendi dilinde kanıt göstermeyi sona erdirmiş; benim anlayamadığım bir dil bu, kulağımda çınlarken dehşet veriyor; bakıcı, acır gibi bakarak bana dönüyor, işin içyüzünü bozuk bir Almancayla açıklıyor:

"*Du Jude kaputt. Du schnell Krematorium fertig.*"
(Yahudi, sen kaput. Sen çabuk krematoryum, tamam.)

Herkese gömlekleri dağıtılıp kartları doldurulunca kadar birkaç saat geçiyor. Ben her zamanki gibi sonuncu-

1. Almancada beceriksiz, sakar anlamında kullanılır.

yum. Çizgili pantolonuyla ceketi yepyeni biri, nerede doğduğumu, mesleğimin ne olduğunu, çocuğum olup olmadığını, ne hastalıklar geçirdiğimi öğrenmek istiyor; sürüyle soru, bunca soru sıralamanın ne anlamı var ki sanki? Tüm bunlar yine bizi aşağılamak için başvurulan bir gösteri. Bizi çırılçıplak ayağa dikip sorulmadık şey bırakmıyorlar.

Neden sonra kapı benim için de açılıyor, yatakhaneye girebiliyorum.

Burada da yine ötedeki gibi üç katlı ranzalar; bütün barakayı üç sıra halinde doldurmuşlar, aralarında dapdaracık geçitler. İki yüz elli hasta için aşağı yukarı yüz elli yatak var: Demek iki kişiye bir yatak düşüyor şöyle bir hesapla. En yukarıdaki tavana yakın yataklarda hastalar pek oturamıyor; bugün yeni gelenleri görmek için merakla eğilip bakıyorlar, günün en ilginç ânı bu, tanıdık yüzlere rastlıyor insan. Bana 10 numaralı yatağı gösteriyorlar; bu yatağın boş olması bir mucize. Zevkle uzanıyorum; kampa geleli bir yatağa tek başıma, ilk kez şimdi sahip oluyorum. Açım ama on dakika bile geçmeden uykuya dalıyorum.

KB'de yaşanan yaşam rahat sayılabilir. Açlıkla hastalıktan doğan sancılar dışında maddi bakımdan fazla yıpratan bir şey yok. Soğuk değil, çalışmak yok, çok kaba bir muameleye uğramadıkça dayak da yok.

Hastalar saat dörtte uyanıyor; burada da herkes kendi yatağını toplamak zorunda, sonra da yıkanmaya sıra geliyor; ne var ki, ne aşırı bir acele ne de olağanın dışında bir sertlik görülüyor. Saat beş buçukta ekmek dağıtılıyor, incecik dilimler kesip yatarken rahat rahat yemek serbest. Öğle vakti dağıtılacak çorba zamanına kadar uyumak da serbest. Aşağı yukarı saat on altıya kadar Mittagsruhe, öğle istirahati; hekimin vizitesi ve muayene, çoğu zaman bu saatlere rastlıyor; yataklardan inilip göm-

lekler çıkarılıyor, hekimin önünde sıraya giriliyor. Akşam yemekleri de yataklara veriliyor; saat yirmi birde bütün ışıklar sönüyor, yalnız gece bekçisinin lambası kısılıyor, derin bir sessizlik çöküyor ortalığa.

... Kampa geleli ilk kez derin bir uykudan uyanıyorum; uyanmak hiçten bu yana bir dönüş. Ekmek dağıtıldığı sırada, dışarıdan, pencerelerin ardında bir yerden, karanlık içinden gelen bir bando sesi duyuluyor: Sağlık durumu yerinde olan arkadaşlarımız çalışmaya gidiyorlar.

KB'de yatanlar müzik sesini belli belirsiz duyabiliyor; timpani ile simbalomun[1] sesi bize kadar ulaşıyor tekdüze bir havayla, ne var ki, müzik tonu aralıklarla ve rüzgârın keyfince ulaşabiliyor. Yataklarımızdan doğrulup birbirimize bakıyoruz, çünkü hepimiz de bu müziğin cehennemlik bir müzik olduğu duygusu içindeyiz.

Çalınan parçaların sayısı parmakla sayılacak kadar az, bir düzineden fazla değil, sabah akşam hep aynı havalar: Bütün Almanların sevdiği ve değer verdiği marşlar, halk şarkıları. Bu marşlar kafamıza gömülüyor, kampla ilgili olarak unutacağımız son şey, bu marşlar olacak: Kampın sesi, soluğu bu marşlar, kampın geometrik bir deliliğe dayanan tutumunun açıklanması, bizleri daha sonra uzun bir ölüme hazırlamak üzere önceden insan olarak yok etmeye dayanan bir tutum.

Bu müzik sesi duyulur duyulmaz, arkadaşların dışarıda, sisler içinde, otomatlar gibi yürüyüşe koyulduğunu biliyoruz. Ruhları ölüp gitmiş onların, müzik onları önüne katıp sürüklüyor, tıpkı rüzgârda yapraklar gibi. Onlarda artık irade diye bir şey yok, nabzın her atışıyla ileri

1. (İt.) Sırasıyla, orkestrada kullanılan ve ses yüksekliği ayarlanabilen büyük davul; Orta Avrupa Çingenelerinin küçük topluluklarında kullanılan çok gelişmiş bir tür santur.

çıkan bir adım, kullanıla kullanıla eskimiş kasların refleksi; Almanlar gereğini düşündü bunun. On bin kişiler ama aslında tek, gri bir makineden farkları yok; düşünmüyor, düşünmek de istemiyorlar, yürüyorlar.

Gidiş ve dönüşlerde SS'ler hiç eksik olmuyor. Onları bizzat istedikleri bu dansı seyretme hakkından kim alıkoyabilir? İçleri sönmüş insanların yavaş dansı, kafile kafile, sislerin içinden çıkıp sislerin içine girerek... SS'lerin zaferini bu dans kadar açığa vurabilecek bir kanıt daha var mı?

Çalışmaya gidişi, çalışmadan dönüşü KB'dekiler de biliyor, ardı arkası kesilmeyen öyle bir tempo ki, ipnotize ediyor, düşünceyi öldürüyor, acıyı körleştiriyor; KB'de yatanlar da tattılar bunu, yine de tadacaklar. Ama insanı kıskıvrak yakalayan çemberden kurtulup dışarıdan dinlemeli bu müzik sesini; KB'de bulunduğumuz sırada dinlediğimiz, şimdi kurtuluştan, yeniden hayata dönüşten sonra dinlediğimiz gibi dinlemeli, daha doğrusu işitip de dinlemeden, üzerimizden geçip gitmesine aldırmadan kulak vermeli; bu müzik sesinin ne olduğu o zaman daha iyi anlaşılıyor, Almanların bu dehşet veren havayı neden, ne niyetle, nasıl hesaplı bir davranışla yarattıkları daha iyi kavranıyor. Bugün bile, o günahsız şarkılar aklımıza takıldıkça, Auschwitz'den sağ dönmüş olmanın küçümsenecek bir mutluluk olmadığını anlıyoruz.

İki yatak komşum var. Bütün gün, bütün gece, yan yana, ayaklı başlı, balık burcu simgesi iki balık gibi yatıyorlar.

Birin adı Walter Bonn, candan ve enikonu eğitim görmüş bir adam bu Hollandalı. Ekmeğimi kesecek bir şeyim olmadığını görünce, bıçağını bana ödünç verip yarım tayın ekmeğimin karşılığında da bana devredebileceğini söylüyor. Önce pazarlık ediyor, sonra vazgeçiyo-

rum, çünkü bu KB'de kaldıkça nasıl olsa bir tane ödünç alabileceğimi, dışarıda ise fiyatın üçte bir tayın olduğunu düşünüyorum. Ne var ki Walter, bu yüzden dostluğunu esirgiyor değil; öğle vakti çorbasını içtikten sonra, kaşığını dudaklarıyla sıyırıp (ödünç vermeden önce kaşığın temizlenmesi, üzerinde kalmış son çorba artıklarının da ziyan edilmemesi gerek) hemen uzatıyor.

"Senin hastalığın ne, Walter?"

"*Körperschwäche*," yani zafiyet.

Hastalıkların en korkuncu: İyileştirilemez, geçmez bir hastalık, bu teşhisle KB'ye yatmak çok tehlikeli. Eklemleri su toplamamış olsa (gösteriyor bana) çalışmaktan geri kalmaz, kendini hasta yazdırmazdı.

Tehlikenin böylesi üzerine belli belirsiz hayaller kuruyorum. Hepsi de dolambaçlı konuşuyor, ben bir şey sorunca da bana bakıp susuyorlar.

Demek ayıklama, gaz, krematoryum diye duyduğumuz şeylerin gerçekle ilgisi var.

Krematoryum. Öteki, Walter'ın arkadaşı, olduğu yerde sarsılıp doğruluyor: Krematoryum diyen de kim? Ne var, ne oluyor? Bırakmayacak mısınız şöyle rahat bir uyku çekelim? Polonyalı bir Yahudi bu, yüzü çökmüş bir albino, iyi niyetli bir adam olduğu belli, pek genç de değil artık. Adı Schmulek, demirci Schmulek. Walter, onu yatıştıracak bir şeyler söylüyor.

Peki "*der Italeyner*" ayrıma inanmıyor muymuş? Schmulek, Almanca konuşmak niyetinde, ama ağzından çıkan sözler Yidiş dilinde. Ne dediğini zar zor anlıyorum, ne pahasına olursa olsun anlatabilmek istiyor da onun için anlıyorum zaten. Bir el hareketiyle Walter'ı susturuyor; bana öğreteceği şeyler var:

"Numaranı göster bakayım. Demek senin numara 174 517. Bu numara on sekiz ay önce başladı, Auschwitz'le eşi olan kamplara ait. Burada, Buna-Monowitz'de

on bin kişiyiz; Auschwitz ve Birkenau'la birlikte belki otuz bin kişi. Peki söyle bakalım, *wo sind die Anderen?* Ötekiler ne oldu?"

"Belki başka kamplara gönderilmişlerdir?.." diyecek oluyorum.

Schmulek başını sallayıp Walter'a dönüyor:

"*Er will nix verstayen*, anlamak istemiyor..."

Ama yakında öğreneceğim öğreneceğimi, hem de Schmulek'i kaybetmek pahasına. Akşamüstü barakanın kapısı açılıyor, biri, "*Achtung!..*" diye bağırıyor; bütün sesler kesiliyor birden, kurşun gibi ağır bir sessizlik.

İki SS içeri giriyor (Birinde sürüyle rütbe işareti var, belki de subaydır!); baraka boşmuş gibi yankı yapıyor adımları. Barakayı yöneten hekimle konuşuyorlar, hekim bir liste uzatıp üzerinde bir şeyler gösteriyor. Subay not defterine not alıyor. Schmulek dizimi dürtüyor: "*Pass auf, pass auf,*" dikkat et!

Hekimin izlediği subay, sessiz sedasız ve kayıtsız bir suratla yatakların arasında dolaşıyor. Elinde bir kamçı var, kamçıyla yukarı yatakların birinden sarkmış battaniyenin saçağına vuruyor, hasta telaşla düzeltiyor battaniyesini. Subay geçip gidiyor.

Bir başka hastanın yüzü sapsarı. Subay, battaniyesini çekince, hasta dehşet içinde kalıp irkiliyor. Subay, hastanın karnına dokunup: "*Gut, gut,*" diyerek geçiyor.

Derken gözleri Schmulek'e rastlıyor subayın; not defterini çıkarıp yatak numarasıyla dövme numarayı karşılaştırıyor. Ben yukarıdan her şeyi olduğu gibi görüyorum: Schmulek'in numarası yanına bir haç çizdi şubay. Bunu yaptıktan sonra geçip gidiyor.

Şimdi Schmulek'e bakıyorum, onun arkasında da Walter'in gözlerini görüyorum, artık bir şey sormuyorum.

Öbür gün, olağan taburcu kafilesi yerine iki ayrı

grup çıkarılıyor KB'den. Kimileri tıraş oluyor, saç kestiriyor, duş yapıyor. Ötekilere gelince, onlar oldukları gibi, uzamış sakallarıyla, sargı bezleri yenilenmeksizin, duş yapmadan gidiyorlar. Bu ikincilere kimse güle güle demiyor; Schmulek de bunların arasında.

Böylesine kayıtsız bir hava içinde, hiç öfke ve isyan görülmeksizin, KB barakalarında Tanrı'nın her günü ölüm tırpan sallıyor, ya şunu geçiriyor ele ya ötekini. Schmulek giderken bana kaşığıyla bıçağını bıraktı. Walter ile ben birbirimize bakmayı göze alamayıp sustuk uzun süre. Sonra Walter bana ekmek tayınımı nasıl oluyor da böyle uzun süre muhafaza edebildiğimi sordu; kendisi margarinin daha kolay sürüldüğü geniş dilimler elde edebilmek için tayını çoğu zaman uzunlamasına kesiyormuş.

Walter bana sürüyle şey anlatıyor: *Schonungsblock* aşağı yukarı nekahat demekmiş; buraya yalnız hafif hastalarla iyileşmek üzere olanlar ya da herhangi özel bir bakıma gereklilik duymayanlar alınıyormuş; bunlardan ağır ya da hafif dizanteri geçirmekte olan en azından elli kişi var.

Her üç günde bir kontrol ediliyorlar. Bunun için koridor boyunca diziliyorlar; önde iki çinko tas, tasların yanında da elinde bir liste, bir saat, bir de kurşunkalem tutan bakıcı. Hastalar ikişer ikişer numaralarını söyleyip hemen orada sürgünün devam ettiğini kanıtlamak zorundalar. Bunun için kendilerine tam bir dakikalık bir süre tanınıyor. Bunun üzerine elde edilen sonucu bakıcıya gösteriyorlar, o da inceleyip karar veriyor. Tasları su dolu bir teknede hemen yıkayıp aynı yere bırakıyorlar, sıra sonraki iki hastaya geliyor.

Bekleyenlerden birçoğu, değerli kanıtı on, yirmi dakika geri alabilmek için kıvranıp duruyor o sırada; tasları beklemek zorunda oldukları için damar ve kaslarını zıt yönlerde sıkıp duruyorlar. Bakıcı bu görüntü karşısında tümüyle kayıtsız kalıp kurşunkalemini dişliyor, saate ba-

kıyor, önüne konan provalara göz atıyor; arada da tasla birlikte hekime gidiyor.

... Romalı Piero Sonnino, beni yoklamaya geldi: "Nasıl dümen çevirdim, gördün mü?" Piero'da oldukça hafif bir bağırsak iltihabı var, yirmi gündür burada, keyfi yerinde; oldukça iyileşmiş, ayrım işleminden kılı bile kıpırdamıyor; ne pahasına olursa olsun kış sonuna kadar KB'de kalmayı kafasına koymuş. Şöyle bir çareye başvuruyor: Kuyruğa girilince, gerçek bir dizanteri hastasının hemen arkasında yer alıyor, bunda başarısızlık yok; sıra kendisine gelince önündeki hastadan rica edip (karşılığında çorba ya da ekmek var) yardımını istiyor; kendi tasını kaşla göz arası bakıcının bir an dikkatsizliğinden ve karışıklıktan da yararlanarak hastaya tutuyor, böylece başarıya ulaşıyor. Bunu yapmakla kendini nasıl bir tehlikeye attığını biliyor Piero; ama şimdiye kadar şansı hep yaver gitmiş.

Ne var ki, KB'de yaşam; ne ayrımların yapıldığı karar saati, ne dizanteri ve bit kontrollerinin dehşeti ne de hastalıkların kendisi.

KB, bedence fizik yoksunluk duyulmayan baraka. Onun içindir ki, bir parça bilinci kalmış olan tutuklu, bilincine orada kavuşuyor; onun içindir ki, bütün o uzun, bomboş günler boyunca orada açlık ve işten başka şeyler söz konusu oluyor; bizi ne duruma düşürdüklerini, bizim nelerimizi aldıklarını, buradaki yaşamın ne olduğunu KB'de karşı karşıya kaldığımız zaman daha iyi anlıyoruz. "Göreceli" bir barış parantezi demek olan bu KB'de, kişiliğimizin kırılabilir bir şey olduğunu, üstelik bunun yaşamımızdan daha da büyük bir tehlike içinde olduğunu öğreniyoruz. Bilge atalarımız bizi, "öleceğini düşün," diye uyaracaklarına, bizleri tehdit eden bu tehlikeyi haber verselerdi çok daha iyi yapmış olurlardı. Bu kamptan özgür insanlara bir haber ulaştırabilseydik şöyle olurdu o

haber: Bizim burada başımıza gelen şey yuvalarınıza bulaşmasın diye elinizden ne gelirse yapın.

İnsan çalışırken acı çekiyor ama düşünemiyor, düşünmeye vakit bulamıyor; yuvalarımız o sırada bir anıdan başka bir şey değil. Ama burada zaman bizim: Yasaklanmış da olsa yataktan yatağa gidip geliyor, konuşuyor, konuşuyoruz durmadan. Acı çeken insanlarla dolmuş bu tahta baraka, sözcüklerin, anıların ötesinde bir başka acıyla da dolu. Bu acıyı belirten güzel bir sözcük var Almancada: "*Heimweh*"... Sıla özlemi...

Nereden geldiğimizi biliyoruz. Dışarıdaki dünyayla ilişkili anılar, uykuda da, uyanıkken de bizimle birlikte; hiçbir şeyi unutmadığımızın farkına varıyoruz hayretler içinde ve anılarımızla ilgili her çağrışım, acılı bir berraklıkla gözlerimizin önünde.

Bilmediğimiz şey, nereye gittiğimiz! Belki hastalığı atlatır, ayrımdan yakayı kurtarırız, belki bizi güçten düşüren işe, açlığa da dayanırız? Peki sonra? Burada, küfürlerden, dayaktan bir süre içinde uzaklaşmışken yeniden kendimize gelip düşünmeyi başarabiliyoruz; bir daha hiç geri dönmeyeceğimiz kafamıza dank ediyor o zaman. Mühürlü vagonlar içinde geldik buralara; karılarımız, çoluk çocuğumuz hiçliğe doğru nasıl gittiler, gördük; tutsak edilmiş bizler, zorla çalıştırıldık sönmüş ruhlarımızla yüzlerce kez gidip gelerek. Geri dönemeyeceğiz. Buradan kimse kurtulamaz; çünkü kurtulursa Auschwitz'de insanların insanları ne duruma düşürdüğünü, etine vurulan damgayı göstererek anlatacaktır tüm dünyaya.

Gecelerimiz

KB'de yirmi gün kaldıktan sonra yaram, enikonu iyileşiyor ve ne yazık ki taburcu ediliyorum.

Bu işin muamelesi çok kolay, ne var ki yeniden alışmaya ayrılan o acılı ve tehlikeli zamanı da getiriyor beraberinde. İyi ilişkiler kuramadın mı, taburcu edildikten sonra kendi barakana, kendi grubuna dönemiyorsun; benim için "meçhul" kalmış nedenlerden ötürü başka bir barakaya, başka bir işe veriliyorsun. Ayrıca KB'den ayrılırken çırılçıplak çıkılıyor; "yeni" giysi ve ayakkabı veriyorlar (girerken teslim ettiklerimizi değil), bu yeni verilen eşyayı üstümüze uydurmak başlı başına bir iş ve sorun, çabuk da olmak gerekiyor. Yeniden kaşık, bıçak bulmak zor oluyor; en kötüsü, tanımadığımız, yabancı bir çevreye katılıyoruz, belki de yeni gelene düşmanlık besleyecek hiç tanımadığımız arkadaşlar; yeni gardiyanların huyunu suyunu da bilmiyoruz, bundan ötürüdür ki, hışımlarına uğramamak için gözümüzü dört açmalıyız.

En umutsuz anlarda bile insanın kendine sığınacak bir köşe, çevresine ince de olsa bir savunma duvarı örmek yeteneği şaşılacak kadar büyük. Bunun için oldukça zor bir uyum devresi geçiriliyor; hem aktif hem de pasif tarafları olan bir çaba: ayakkabıları geceleri asabilmek için yatağın yukarısına çivi çakmak, şimdiki grupla şim-

diki barakanın kural ve yasalarını anlayıp tanımak, komşularla sessiz sözsüz antlaşmalar yapmak saldırıya uğramamak için. Bu çabanın etkisiyle bereket bir denge, bir dereceye kadar güvenlik ediniyor yeni gelen; kendine bir yuva kurabiliyor.

Ne var ki, insan KB'den böyle çırılçıplak ve hemen hemen hiçbir zaman tam iyileşmiş olarak çıkmayınca kendini uzayın karanlığına, soğuğuna fırlatılmış gibi hissediyor. Pantolon aşağı kayıyor, ayakkabı vuruyor, gömlek çoğu zaman düğmesiz. İnsanlardan en fazla ilgi beklediği anda, çevrilmiş sırtlar görüyor. Yeni doğmuş çocuk gibi incinmeye hazır ve kendini koruyamayacak durumda; buna karşılık, sabahın köründe yine çalışmaya yollanmak zorunda.

İşte bakıcı beni bürokrasi aşamalarından geçirip 45 numaralı barakanın kıdemlisine teslim ettiği sırada bu durumdaydım. Ama birden seviniyorum: Şansım varmış, Alberto'nun barakası bu.

Alberto, en iyi dostum; yirmi iki yaşında, demek benden iki yaş genç; ama içimizden hiçbir İtalyan onun kadar uyum sağlayamamıştı buraya. Alberto başını dik tutarak girdi kampa, öyle de yaşıyor yine. Bu hayatın savaş demek olduğunu ötekilerden çok daha çabuk anladı; kendinden ya da başkalarından yakınmak, kendini ya da başkalarını acındırmakla zaman geçirmedi, daha ilk gününden benimsedi burayı. Zekâsıyla içgüdüsü de yardımcı oldu ona kuşkusuz. İsabetli düşünen hep o; çoğu zaman da hiçbir şey düşünmüyor; ama haklı çıkıyor o zaman. Kaşla göz arasında kavrıyor kavranacak şeyi. Az bir Fransızcası var; ama Almanlarla Polonyalıların ne söylediğini hemen anlıyor. İtalyanca ve el işaretiyle yanıt veriyor; ama anlatabiliyor ya anlatacağını, üstelik sevimli de oluyor. Kendi çıkarı için savaşıyor ama herkesle dost. Kime rüşvet verilir, kimden kaçınmak gerek, kimde

acıma duygusu uyandırılabilir, kime karşı gelmek olur, biliyor.

Tüm bunlara karşın (bu özelliğinden ötürüdür ki, bugün bile sevgiyle anıyorum onu) kötü bir insan olmadı Alberto. Onun kişiliğinde hep zor rastlanır güçlü, aynı zamanda da yumuşak, karşısında karanlığın silahlarını kırmak zorunda kaldığı insanı buldum.

Ne var ki onunla yatak arkadaşlığı yapmaktan uzağım, 45 numaralı barakada çoktandır tanınmış ve sevilmiş bir insan olmakla birlikte, o da başaramaz bunu. Ne yazık... İnsanın güvenebildiği, hiç olmazsa anlaşabildiği bir yatak arkadaşı bulmasının büyük yararı var aslında; üstelik mevsim kış, geceler uzun; ter, koku ve sıcaklığı biriyle paylaşmak zorunda olduğumuza göre, bu bir arkadaş olmalıydı.

Kış geceleri uzun ve uyumamız için bize oldukça geniş bir zaman ayrılmış.

Barakada gürültü yavaş yavaş kesiliyor; akşam yemeğinin dağıtımı kesileli bir saatten fazla olmuş, yemek çanaklarının dibini kazıyan yalnızca birkaç kişi kalmış, çanaklar ampulün altında sağa sola dönüp duruyor, alınlar kırışmış dikkatten. Mühendis Kardos, yaralı ayakları, irinli nasırları "tedavi" için yataklar arasında mekik dokuyor, çünkü Kardos'un işi bu. Bütün gün her adım attıkça kanayan yaralarının acısından kurtulmak için bir dilim ekmeğini gözden çıkarmayacak kimse olamaz. Mühendis Kardos, yaşayabilmek sorununu böyle namuslu bir yoldan çözümlemiş.

Arka kapıdan gizlice içeri giren şarkıcı, dikkat kesilip çevresine bakınarak ilerliyor. Wachsmann'ın yatağına oturur oturmaz, çevresine küçük, sessiz, dikkatli bir grup toplanıyor. Şarkıcı hafif bir sesle sonu gelmez bir Yidiş şarkı okumaya koyuluyor, hep aynı dizeler yeni

baştan, insanın içine işleyen hüzünlü bir hava (belki de o sıralarda, o barakada dinlediğim için aklımda öyle kalmış); anlayabildiğim birkaç sözden vardığım sonuca bakılırsa bu şarkıyı kendisi bestelemiş, tüm kamp yaşamını, en ufak ayrıntılarına kadar şarkıya yerleştirmiş. Kimileri açık elli davranıp "şarkıcı"ya bir tutam tütün ya da bir parça iplik veriyor; ötekiler düşünceli düşünceli dinleyip hiçbir şey vermiyorlar.

Günün son alışverişini harekete geçirecek olan beklenmedik bir ses yükseliyor: "*Wer hat kaputt die Schuhe?* (Eski ayakkabısı olan var mı?) Kırk, elli kadar değiştokuşçu etekleri tutuşmuş gibi koşuyorlar; oysa içlerinden ancak ilk on kişi bir iş yapabilirse yapacak, bunun da farkındalar.

Sonra sessizlik çöküyor. Işık ilk şimdi söndürülüyor, terzilerin iğne, ipliklerini, bu değerli gereçleri yok etmeleri için bir-iki saniye yetiyor. Şimdi uzaktaki çan da çalıyor, gece nöbetçisi yerini alıyor, tüm ışıklar sönüyor artık. Soyunup yatmaktan başka yapacağımız bir şey yok.

Yatak arkadaşımın kim olduğunu bilmiyorum. Hanidir hep aynı adam mı, ondan bile emin değilim; çünkü onu önden hiç görmüşlüğüm yok; yalnızca uyanmanın o karışıklık ânında gördüğüm kadarıyla sırtını ve ayaklarını yüzünden daha iyi tanıyorum. Benim grubumda çalışan biri değil; yatağa ancak sus emri verildikten sonra giriyor, battaniyenin altına süzülüp kemikli kalçasıyla beni kenara itiyor, sırtını çevirip horlamaya başlıyor. Böyle sırt sırtayken kendime saman yatakta yeterli büyüklükte bir yer açmaya çalışıyorum, sırtımı bütün gücümle onun sırtına dayayıp sonra birdenbire dönerek dizimi yardıma çağırıyor, ayaklarını yakalayıp yüzümden uzaklaştırmaya uğraşıyorum. Ama hepsi boşuna, onun benden ağır olduğu belli, uyumaya başlayınca da külçe gibi ağırlaşıyor.

O zaman olduğum yerde kalıyorum, lanetlenmiş gibi yarı bedenim ranzanın tahta kenarı üzerinde kıpırdamadan kalıyor. Ne de olsa öyle yorgunum ki, hemen uykuya dalıyorum; demiryolu üzerinde yatıyormuşum gibi bir duygu içindeyim.

Tren de hemen geliyor, lokomotifin homurtusu duyuluyor bile, lokomotif benim yatak arkadaşımdan başkası değil. Ne var ki, lokomotifin çifte kişiliğini sezmeyecek kadar da dalmamışım henüz; bugün Buna'da boşalttığımız vagonları getiren lokomotiftir bu, aynı lokomotif. Bunu, yanımıza yaklaştığı anda iki kanadından çıkan sıcağı nasıl duydumsa yine öyle duyuyorum. Homurdanıp gittikçe yaklaşıyor, neredeyse üzerimden geçecek ama henüz yanımda değil. Uykum bir tül kadar hafif, istediğim anda yırtabilirim o tülü. Şimdi de yırtsam, demiryolundan, raylardan aşağı kayıp kurtulabilirim. İşte, istediğimi yaptım bile, uyandım işte; ama tam da uyanık değilim, biraz uyanık o kadar; merdivenin en yukarı basamağında bilinçsizden bilinçliye geçiyorum. Gözlerim kapalı, uykum tam kaçmasın diye açmayayım gözlerimi daha iyi ama gürültüleri duyuyorum. Bu uzaktan gelen düdük sesinin gerçek olduğundan eminim, düşteki lokomotifin sesi değil bu: Yapı treninin düdüğü, geceleri de çalışılan yapı yerinden geliyor. Uzun, sürekli bir düdük, sonra daha derinden yarı güçte bir ses, derken yine ilk düdük, ama bu kez kısa ve tiz. Bu ıslıklı düdük sesi, elle tutulacak kadar anlamlı bir şey. Onunla öylesine bir bağlılığımız var ki, kamp ve iş zorunluğunun simgesi durumuna girmiş; tıpkı bazı melodiler ve kokularda olduğu gibi, içimizde çağrışımlar oluşturuyor.

Kız kardeşim, iyi tanıyamadığım, iyi seçemediğim birkaç dostumla sürüyle başka insanlar duruyor önümde. Hepsi de bana kulak vermiş, anlatıyorum: Üç ses tonuyla öten düdüğü, itmek istediğim ama benden güçlü

olduğu için uyandırmaktan korktuğum komşumu anlatıyorum. Bütün ayrıntılarıyla açlığımızı, bit muayenesini, burnum kanadığı için suratıma bir tokat atıp beni yıkanmaya yollayan gardiyanı da anlatıyorum. Kendimi evimde, dostum insanlar arasında bulup onlara böyle bir sürü haber vermek, heyecanlı, bedende duyulan, anlatılmaz bir zevk. Yalnız dinleyicilerimin beni izlemediğini, bu işin içinde olmadıklarını gözden kaçırmamak gerek. Onlar kendi aralarında başka şeylerden dem vuruyor, sanki ben hiç de aralarında değilmişim gibi. Kızkardeşim bana bakıp ayağa kalkıyor, bana hiçbir şey söylemeksizin çıkıp gidiyor.

O zaman içimde, küçüklüğümden kalma ve pek de bilinçli olmayan acıya benzer bir umutsuzluk doğuyor. Gerçek fikriyle ve yabancı etkilerle yumuşamamış saf bir acı; çocuklar böylesi bir acıyla ağlar. Yeniden yüzeye tırmanmak benim için daha iyi olacak, gerçekten uyanık olduğumdan emin olabilmek için şimdi gözlerimi bilinçli olarak açıyorum.

Gördüğüm düş sımsıcak önümde henüz; uyanık da olsam içimi korkuyla dolduruyor. Bunun gelişigüzel bir düş olmadığını, buraya gireli sık sık gördüğümü, yalnızca bir kez değil, ortam ve ayrıntılardan ufak kaçıntılarla defalarca gördüğümü düşünüyorum. Artık tümüyle bilinçliyim, bu düşü daha önce Alberto'ya anlatmış olduğumu da hatırlıyorum; Alberto hayretler içinde kalıp aynı düşü kendisinin de gördüğünü söylemişti; belki ötekilerin gördüğü düş de budur? Bu neden böyle? Neden hemen her gün, gece tekrar tekrar aynı acıyla doluyor düşlerimiz?

... Bu düşüncelere dalmışken uyanık bulunmamdan yararlanmak istiyorum; deminki uyuklama halinin korkularından silkinmeliyim, gelecek uykuyu tedirgin etmemek için. Ayaklarımı altıma toplayıp karanlıkta oturuyorum, çevreme bakıp kulak kesiliyorum.

Uyuyanların solukları, horultuları duyuluyor; kimileri sızlanıp konuşuyor uykuda. Kimileri de çenelerini oynatıyor geviş getirir gibi. Yemek yiyorlar düşlerinde: Bu da topluca görülen bir düş, aman vermez bir düş. Yemekleri yalnız görmekle kalmıyor insan, eliyle de dokunuyor yemeklere, hem de öyle belirli dokunuyor ki, bol bol kokusunu da alıyor insan yemeğin, içe işleyen bir yemek kokusu; biri yemeği dudaklarımızın dibine kadar getiriyor, derken her düşte değişen bir engel çıkıyor, sahne tamamlanamıyor. Bunun üzerine dağılan düş, hangi parçalardan oluşmuşsa yine aynı parçalara ayrılıyor; derken yine toparlanıp yeniden başlıyor benzeri bir biçimde: Ara vermeden sürüp gidiyor bu, her birimizde, hemen her gece ve bütün uyku süresince.

Saat yirmi üçü geçmiş olsa gerek, çünkü gece nöbetçisinin yanındaki kovaya doğru koşuşma başlamış bile. Bundan daha büyük ve sonsuz bir ayıp yoktur: Her iki-üç saatte bir, çorba biçiminde içimize aldığımız bol suyu çıkarmak zorunda kalıyoruz; akşamları ayak eklemlerimizi, gözkapaklarımızı şişiren, bütün suratları birbirine benzeten ve süzülmesi böbreklere büyük çaba yükleyen sudur bu.

Ne var ki, iş kovaya koşmakla kalmıyor; kovayı son kullananın onu helaya götürüp dökmesi kamp yasalarından; geceleri barakadan yalnız gece giyimiyle (gömlek ve iç donu) çıkmak, çıkarken numaranı gece bekçisine bildirmek de yasa. Gece bekçisinin, arkadaşlarını, yurttaşlarını, tanıdıklarını bu görevden uzak tutacağını anlamak zor olmasa gerek. Üstelik kamp gediklileri, hanidir incelmiş duygularıyla, kovanın titreşiminden ağzına kadar dolu olup olmadığını çok iyi anlıyor ve kovayı boşaltmaktan kaçınmayı beceriyorlar. Bundan ötürü bu kova boşaltma işi birkaç kişinin sırtına yükleniyor sonunda;

aşağı yukarı her gece iki yüz litre boşaltıldığından, kovanın yaklaşık olarak yirmi kez dökülmesi gerekiyor.

İşte biz deneyimsizlerle gözde olmayanlar, her gece büyük bir riskle karşılaşıyoruz kovaya su dökmek zorunda kaldık mı. Hiç ummadığımız bir anda gece nöbetçisi köşesinden fırladığı gibi üzerimize yürüyor, numaramızı bir kâğıda yazdığı gibi elimize bir çift nalınla kovayı tutuşturuyor, bizi böyle yarı uykulu ve titreyip dururken karların içine yolluyor. Tiksinti veren bir sıcaklıkla baldırlarımıza değen bu kovayla helaya kadar gitmek zorundayız; mantıklı bir ölçü gözetmeksizin ağzı ağzına doldurulmuş olan kova sarsıldıkça, ayaklarımıza bir şeyler dökülmesine engel olamıyoruz; o zaman bu görevin tüm iğrençliğine karşın, kovayı taşımak emrini alan iyi ki yatak arkadaşımız değil de biziz, diyoruz içimizden.

Gecelerimiz bu minval üzere geçip gidiyor. Gördüğümüz düşler belli belirsiz birbirine karışıyor. Günün açlık, dayak, soğuk, eziyet, korku ve karışıklıktan ortaya çıkan sefaleti, geceleri, özgür yaşadığımız günlerde ancak ateşli hastalık gecelerinde gördüğümüz inanılmaz kâbuslar haline giriyor. Dehşetten buz kesmiş, bütün organlarda kasılmalar, ikide birde uyanıyoruz; öfkeden tutuşan bir sesin anlamadığımız bir dilde haykırarak verdiği emirler hâlâ kulaklarımızda. Kovaya doğru ilerleyen alayla çıplak tabanların tahta döşeme üzerinde çıkardığı boğuk sesler bir başka sembolik alay haline giriyor. Biz bu birbirine dayanmış, bütün ova üzerinde ufka kadar uzanan sayısız gri leke, karıncalar kadar küçük, yıldızlara ulaşacak kadar da büyüğüz. Kimi zaman kendimizi birbirimize yapışmış ve boğulacak gibi hissettiğimiz tek bir madde, dehşet veren tek bir yığın haline giriyoruz. Kimi zaman başı sonu olmayan bir çember içinde yürüyoruz; kalbimizden boğazımıza doğru yükselen bir baygınlık

içinde sarsıntılar geçirerek ilerliyoruz; açlıkla soğuk, düşlerimizi olağan çizgisine indirinceye dek sürüp gidiyor bu. Kâbustan ya da acıdan kurtulup ayıldığımız zaman da bu iki düşmanımızı yaratan elemanları boşuna ayıklamaya çalışıyor, uykumuza girip bizi tedirgin etmesinler diye onları uzaklaştırmanın yolunu arıyoruz. Ne var ki, gözler kapanmaya yüz tutar tutmaz, beynimizin, istemesek de çalışmaya koyulduğunu hissediyoruz; rahata kavuşmaktan yoksun, zonklayıp duruyor beynimiz; yarattığı hayaletleri, korkunç biçimleri durmadan harekete geçirip düşlerimizin perdesine yansıtıyor gri ve sislere karışmış bir halde.

Ama bütün gecenin üzerinde, uyanık olalım, kâbus geçirelim, uykunun bütün değişik hallerinde, uyanacağımız ânın dehşeti bekliyor, tehdit ederek. Çoğumuza yabancı olmadığı üzere, gizemli bir yeteneğin gücüyle saati, haber verilip verilmese de uyanacağımız ânı önceden kestirebiliyoruz. Mevsimden mevsime değişen ve gündoğumundan hemen biraz önceye ayarlanmış olan uyanma saatini kamptaki küçük çan haber veriyor, o zaman bütün barakalardaki gece nöbeti sona eriyor. Nöbetçi ışığı yakıp kalkıyor, geriniyor, günlük laneti yağdırıyor başımızdan aşağı: "*Aufstehen!..*" Ya da daha çok Lehçe: "*Wstavac!..*"

Bu *wstavac*'ı uykuda bekleyen ancak birkaç kişi. Bu çok güçlü bir acının başladığı andır, en derin uyku bile tedirgin olur o yaklaşırken. Gece nöbetçisi bunun farkında olduğu için, bu sözcüğü yavaşçacık, neredeyse çekingen söyler, emir verir gibi söylemez, çünkü bu bildirinin işitmeye hazır kulaklara çarpacağını, bildiriye hemen uyulacağını çok iyi bilir.

Bu yabancı sözcük, ağır bir kaya parçası gibi bütün ruhların dibine iner. "Kalkın..." Sıcak battaniyelerin yalancı savunusu, ne kadar eziyetli geçmiş olursa olsun,

gecenin incecik zırhı, çevremizdeki her şey kırılıp dökülür ve çaresiz bir uyanıklık içinde kendimizi acımasız bir yokluk içinde buluruz yine. Bütün geçmiş günler gibi bir gün başlar yeniden: Öylesine uzundur ki, bugün, sonunu mantık yoluyla kestirmek olacak şey değildir; soğuk, açlık, işin ağırlığı bizleri ayrı koyar bu sondan. İyisi mi gözümüzün bebeğini, özlemimizi şu bir parça ekmeğe çevirelim; küçücük bir parça ekmektir bu, ama hiç olmazsa bir saat sonra bizim olacaktır ve onu yiyip bitirdiğimiz beş dakika içinde, bu kamp yasasının bize sahip olmak hakkını tanıyıp tanımadığı her şeyi temsil edecektir.

Wstavac ile gürültü patırtı yeniden baş gösterir. Bütün baraka hemen o anda canlanıp harekete geçer: ranzalarından inenler, ranzalarına tırmananlar. Yataklar toplanırken aynı zamanda da giyinmeye koyulur herkes, öteberi gözden uzak kalmasın diye; kalkan tozdan göz gözü görmez olur, çabuk davranabilenler kalabalığa dirsek atıp kuyruk oluşmadan banyo odasına, helaya ulaşmaya çalışır. Süpürgeciler hemen görünüp sille tokat bağırarak bütün barakadakileri dışarı atarlar.

Yatağımı toplayıp giyindikten sonra yere iniyor, ayakkabılarımı ayağıma geçiriyorum. O zaman, ayaklarımdaki yaralar yeni baştan açılıyor; yeni bir gün başlıyor.

Çalışma

Resnyk'ten önce yanımda yatan Polonyalının adını kimse bilmiyordu. Sessiz, yumuşak başlı bir adamdı; bacağında iki eski yara vardı, geceleri müthiş bir hastalık kokusu yayılırdı dört bir yanına; hafif horlamasından ötürü her gece sekiz-on kez uyanırdık ikimiz de.

Bir akşam eldivenlerini bana emanet edip hastane barakasına yollandı. Yarım saat süreyle, baraka yazıcısı yatakta tek başıma yattığımı unutur diye umdum. Ama çan çalıp ortalık ancak sessizliğe gömülmüştü ki yatak sarsıldı, uzun boylu, kızıl saçlı, Fransızların numarasını taşıyan bir adam çıktı yanıma. Uzun boylu bir yatak arkadaşı felaket, uykundan saatler yitireceksin demektir bu; beni de hep uzun boylular bulur, çünkü ben kısayım, çünkü iki uzunun bir arada uyuması olacak şey değildir. Neyse, Resnyk'in kötü bir arkadaş olmadığı hemen anlaşılıyor. Az ama candan konuşuyor, temiz, horlamıyor, geceleri yalnızca iki-üç kez kalkıyor, kalkarken de adamakıllı dikkatli. Sabah, yatağı toplamanı üstleniyor (karışık ve güç bir iş bu, üstelik büyük sorumluluk da ister, çünkü yatağı kötü toplayanlar, "*schlechte Bettenbauer*", gözyaşına bakmaksızın cezalandırılır), yatağı çabuk, iyi topluyor; Resnyk'i bir de toplantı alanında benim grubuma kattıkları zaman bayağı seviniyorum.

Ayaklarımızda o kaba tahta ayakkabılar, donmuş karın üzerinde sallana, sarsıla işe giderken, bir çift laf ediyoruz, Resnyk'in Polonyalı olduğunu öğreniyorum; yirmi yıl Paris'te kalmış, ne var ki Fransızcasına bakılırsa buna inanmak güç. Şimdi otuz yaşlarında ama içimizden her biri gibi onu da on yediyle elli yaşlarında tahmin etmek olmayacak şey değil.

Resnyk bana yaşamöyküsünü anlattı. Bugün artık anımsayamıyorum ama hüzünlü, insana dokunan, acımasızlıklarla dolu bir öyküydü bu; çünkü aslında hepimizin başından geçen şeyler aşağı yukarı aynı, yüz binlerce öykü, her biri başka başka, hepsi de trajik ve dokunaklı. Akşamları karşı karşıya geçip anlatıyoruz bunları; Norveç'te, İtalya'da, Cezayir'de, Ukrayna'da geçmiş şeyler, Kutsal Kitap'taki öyküler kadar sade ve anlaşılması kolay. Hem bunlar yeni bir İncil'den yeni öyküler değil mi?

Yapı yerine ulaştığımızda bizi demir boru alanına götürüyorlar, demir borular yükleniyor burada, her zaman, her gün olan şeyler şimdi de oluyor. Gardiyan yine yoklama yapıp yeni iş durumunu öğreniyor, sivil uzmanla bugünkü işi görüşüyor. Sonra bizi *Vorarbeiter*'a[1] emanet edip gereç kulübesine giriyor, sobanın yanma uzanıp uyumaya koyuluyor; bu gardiyan bize hiç güçlük çıkarmıyor, çünkü Yahudi değil, yerinden olmamak için ayak dirediği falan yok. *Vorarbeiter* bizlere demir manivelaları dağıtıyor, ama arkadaşlarına bucurgatları veriyor. Her zamanki gibi, manivelaların hafifleri için kavga başlıyor; bugün şansım yok, bana eğri, elli kiloluk bir manivela düşüyor. Onu boş kullansam bile yarım saat sonra ölesiye yorgun düşeceğimi biliyorum.

1. (Alm.) Postabaşı.

Sonra, hepimizin elinde birer manivela, donmaya yüz tutmuş karın üzerinde sendeleyerek ilerliyoruz. Her adımda tahta tabanlarımızda biraz kar ve pislik kalıyor, sonunda çaresiz, iki ağır, biçimsiz ve kurtulamadığımız topak üzerinde yürümeye çalışıyoruz; derken birdenbire içlerinden biri kopup düşüyor, o zaman bacağımızın biri ötekinden daha kısa kalıyor.

Bugün vagondan, dökme demirden koca bir silindiri indirmek gerekecek; bir sentez silindiri sanırım, herhalde birkaç ton ağırlığında. Böylesi bizim için daha iyi, çünkü hafif yüklerle uğraşmak ağır bir yükle uğraşmaktan daha zor; iş birkaç kişi arasında bölünmüş oluyor da ondan, hem işi kolaylaştıracak gereçlere daha çok iş düşüyor o zaman. Hoş ne de olsa yine tehlike içindeyiz, bir an bile dikkatsiz olmamalıyız; tek bir hata, yükün altında kalıp ezilmek için yeterli.

Polonyalı uzman Nogalla, tüm sertliği, ciddiliği ve sessizliğiyle boşaltma işini gözden geçiriyor. Şimdi silindir yerde, uzman Nogalla: "*Bohlen holen*,"[1] diyor.

Kalbimiz duracak gibi oluyor. Demek silindir için karın üzerine bir yol döşenip manivelalarla fabrikadan içeri itilecek. Gerekli kütükler toprağa gömülüyor, her biri en azından seksen kilo, artık gücümüzün sonuna yaklaşmışız. İçimizde en iri ve güçlü olanlar, ikişer kişi halinde kütükleri birkaç saat taşıyor; benim için tam bir işkence bu; ağır yük omuz kemiklerimi berbat ediyor, daha ilk seferde öylesine zorlanıyorum ki, sağırlaşmış ve hemen hemen körleşmiş gibiyim, ikinci seferi yapmamak için her alçaklığa başvurabilirim.

Resnyk'le birlikte çalışmayı denemek niyetindeyim, görünüşe bakılırsa o iyi bir işçi, hem boyu da uzun oldu-

1. (Alm.) Kütük getirin.

ğu için yükün ağırlığı onun omuzlarına biner. Resnyk beni aşağılayıp geri çevirir, kendine güçlü bir eş ararsa bundan hiç gocunmamak gerekir; o zaman helaya gitmek için izin isterim, orada kalabildiğim kadar kalırım uzun boylu, sonra saklanmayı denerim; hiç kuşku yok ki, hemen bulurlar beni, alaya alınıp esaslı bir dayak yerim. Ne de olsa işin böylesinden daha iyidir.

Ama hayır, Resnyk bana anlayış göstermekten geri kalmadığı gibi, koca kütüğü tek başına kaldırıyor, bir ucunu dikkatle sağ omzuma iliştirip öbür ucunu kendisi yakalıyor, sol omzunu altına sürüyor, ikimiz birlikte yürüyoruz.

Kütük, kar ve çamurla kaplı; her adımda kulağıma vurunca kar, boynumdan aşağı kayıyor. Elli adım sonra normal dayanıklılık sınırına ulaşmış durumdayım: Dizlerim bükülüyor, omzum öylesine acıyor ki, mengeneye girmiş sanki, denge durumum tehlikede. Attığım her adımda ayakkabılarımın çamura nasıl saplandığını hissediyorum, tekdüze çirkinliği günlerimizi dolduran ve her zaman karşımızda olan şu Polonya çamuru.

Dudaklarımı ısırıyorum. Başka, daha ufak bir acının katılmasıyla insandaki son enerji yedeğinin seferber edilebileceği bilinen bir şeydir. Gardiyanlar da farkında bunun; vurup duruyorlar bize, kimileri salt hayvansı güç gösterisi amacıyla ama kimileri de boyunduruğa girmiş olduğumuz için. Arabacılar nasıl zevkle atların yularına asılırsa bunlar da bizi hemen hemen şevke getirecek haykırmalarla neredeyse sevgiyle dövüyorlar.

Silindirin yanına ulaşınca kütüğü indiriyoruz, ben olduğum yerde kalıyorum, gözlerim açık, ağzım açık, kollarım sarkmış; bedenimdeki acıların olumsuz cezbesine kapılmış gibiyim. Yorgunluktan yarı uykulu bir halde, beni yeniden işbaşı edecek darbeyi bekliyorum ve bu bekleme ânının her saniyesinden güç toplamak için yararlanmak istiyorum.

Ne var ki, beklediğim darbeyi yemiyorum; Resnyk dirseğime dokunuyor, davranabildiğimiz kadar ağır davranarak kütüklere dönüyoruz. Yürüyen çiftler var ötede; hepsi de bu ânı uzatmaya bakıyor, çünkü birazdan ağır yüklerinin altına girecek onlar da.

"Allons, petit, attrape."[1] Bu kütük kuru ve biraz daha hafif, ne var ki, ikinci seferden sonra *Vorarbeiter*'den helaya gitmek izni istiyorum.

Bu konuda oldukça şanslıyız, çünkü hela enikonu uzakta. Böylelikle, günde bir kez olsun, düzenin dışına çıkabiliyoruz; tek başına gitmek yasak olduğu için, bizim grubun en zayıf, en beceriksiz adamı olan Wachsmann, *Schleissbegleiter*, "hela refakatçisi" olarak görevlendiriliyor. Bu görevle ilgili olarak Wachsmann, kaçma girişimi hipotezi (gülünç bir hipotez) ve her gecikme için sorumluluk taşıyor; kuşkusuz bu ikincisinin daha bir gerçek tarafı var.

Dileğim kabul edildiği için çamur, kar ve moloz arasından yola koyuluyorum, ufak Wachsmann da yanımda yürüyor. Onunla hiç anlaşamıyoruz, çünkü dillerimiz yabancı birbirine; arkadaşlarının anlattığına göre, Wachsmann hahammış, memleketi olan Galiçya'da hastaları iyi ettiği, küçük mucizeler gösterdiği ağızdan ağıza dolaşıyormuş. Hani neredeyse ben de katılacağım bu inanca; çünkü düşünüyorum da, bu sıska, zarif ve yumuşak adamın iki yıldır hiç hastalanmaksızın, ölmeksizin çalışmasını, üstelik bakışlarındaki, konuşmasındaki canlılığı sürdürmesini başka bir sonuca bağlayamıyorum. Wachsmann, uzun geceler boyunca, ilerici bir haham olan Mendi'yle anlaşılmaz bir Yidiş ya da İbranice konuşarak Talmud sorunlarını tartışıyor.

1. (Fr.) Hadi bakalım, küçük, yakala.

Hela bir barış alanı. Bu hela geçici bir süre için kullanılagelmekte; Almanlar, ayrı bölümler için gerekli tahta duvarları henüz yerine koymamış; bu bölümler "*Nur für Engländer*", "*Nur für Polen*", "*Nur für Ukrainische Frauen*" diye sıralanıp gidiyor. Bir kenarda da "*Nur für Häftlinge*"[1] diye yazılı. Bunun içinde, omuz omuza çömelmiş, açlıktan avurtları çökmüş dört tutuklu var, sol kolundaki mavi banda OST[2] diye yazılmış yaşlı, sakallı bir Rus işçisi, sırtında ve göğsündeki büyük beyaz P ile bir Polonyalı genç, sırtındaki büyük KG (*Kriegsgefangener*)[3] damgası dışında, sinekkaydı tıraş edilmiş pembe yüzlü, temiz ütülü ve düzgün hâki üniformasıyla hiç de tutuklu etkisi yapmayan bir İngiliz savaş tutsağı. Bir beşinci *Häftling* de kapıda durmuş, kemerini çözerek içeri giren her sivile sabırla ve tekdüze bir sesle soruyor: "*Êtes-vous français?*"[4]

Yeniden işbaşı yaptığım sırada kamyonların yemek götürdüğünü görüyorum. Demek saat on olmuş; elverişli bir zamandır bu, çünkü öğle paydosu uzaktaki sisli gelecek için görünmeye başladı demektir; artık beklemekten doğan bir güç kazanıyoruz böyle.

Resnyk'le bir-iki sefer daha yapıyoruz, kütüklerin hafiflerini taşıyalım diye en ötedeki istife doğru ilerliyor, bu arada büyük çaba harcıyoruz. Ne var ki, kütüklerin elverişlileri çoktan taşınmış bile, bize kala kala ötekiler, keskin kenarlılar, çamur ve kardan ağırlaşmış olanlar, korkunç olanlar kalıyor; raylara monte edilebilmeleri için bunlara maden plaklar da çivilenmiş.

1. (Alm.) Sırasıyla, "Yalnız İngilizler için"; "Yalnız Polonyalılar için"; "Yalnız Ukraynalı kadınlar için"; "Yalnız tutuklular için".

2. Ostarbeiter. Doğu Cephesi'ndeki savaşta işgal edilen topraklarda yaşayan ve Naziler tarafından çalışmaya zorlanan tutsak işçi.

3. (Alm.) Savaş esiri.

4. (Fr.) Fransız mısınız?

Derken Franz geliyor, Wachsmann'la birlikte gidip yemek getirecekler, saat on biri buldu demek, sabah geçti gitti, öğleden sonrayı düşünen de yok. Saat on bir buçukta geri dönüyorlar, her zamanki soru yine soruluyor: Bugünkü çorba ne kadar, ne çorbası, karavananın yukarısından mı, yoksa dibinden mi dolduruldu? Tüm bunları bu kez sormayayım diye zorluyorum kendimi; ama kendimi tutamıyorum; sorulara kulak vermenin, mutfaktan bu yana esen kokuyu içine çekmenin tutkusu içindeyim.

Neden sonra, gökten inen bir haber gibi insanüstü ve tanrısal bir işaretle öğle paydosunu bildiren düdük ötmeye başlıyor, genel yorgunluk ve açlığımıza ara vermenin sırası geliyor. Şimdi yine o her zamanki olaylar yinelenmeye başlıyor: Hepimiz birden barakaya koşup kuyruğa girerek yemek çanaklarımızı uzatıyoruz; hepimiz de hayvansı bir acele içindeyiz, karınlarımızı sıcak "cüruf"la doldurmaya can atıyoruz; hiç kimse birinci olmak istemiyor, çünkü ilk ağızda gelen çorba sulu. Gardiyan yine her zamanki gibi, bizi açgözlülüğümüzden ötürü aşağılayıp sövüyor; ama tencereyi fazla yana yatırmaya hiç yanaşmıyor, çünkü dibi kendine kalmalı. Şimdi sıra gevşemeye ve karnımızdaki sıcak çorbanın keyfini sürmeye geliyor, barakadaki soba çıtırdayarak yanıyor. Sigara tiryakileri, cimri ve sofu bir davranışla birer ince sigara sarmaya koyuluyor. Sobanın sıcağında, üzerimizdeki kardan, kirden ıslanmış giysilerden tüten buhardan köpek kulübelerine sinmiş kokuyu andıran bir koku yükseliyor.

Konuşan hiç kimse yok. Bir dakika sonra herkes uyuklamaya başlamış bile; dirsek dirseğe, iç içe herkes, ani bir hareketle öne doğru düşenler, sonra yine yavaş yavaş geriye doğruluyor. Yarı kapalı gözkapaklarının ardında yine her zamanki düşler: Evdesin, nefis, sıcak bir banyo yapmışsın; evdesin, masa başına geçip oturmuş-

sun; evdesin ve şu umutsuz işten, şu sürekli açlıktan, şu tutsak uykusundan söz açmışsın...

Sonra, ağır yürüyen sindirimin sisleri arasında, acılı bir şey yoğunlaşıp bize işkence ediyor, bilincimizin eşiğine adım atıncaya ve uykudan duyduğumuz zevki elimizden alıncaya dek büyüyor. "*Es wird bald ein Uhr sein,*" birazdan saat bir olacak. Çabuk çabuk yayılan, kahreden bir kanser gibi uykumuzu bozuyor bu ve bizi daha şimdiden dehşet içinde bırakıyor. Dışarıda ıslık çalan rüzgâra kulak veriyoruz, dolunun camlarda çıkardığı sese kulak kabartıyoruz. "Es wird schnell ein Uhr sein," birazdan saat bir olacak. Her birimiz uykumuza, bizi bırakmasın diye dört elle sarılırken tüm duygularımız birazdan gelecek olan, kapının önünde duran, hemen burada bulunan korkunç işarete çevrilmiş.

İşte... Pencereye bir darbe. Uzman Nogalla küçük pencereye bir kartopu atmış, şu anda dışarıda dimdik durmuş, bize saatini gösteriyor. Gardiyan kalkıyor, geriniyor, kendisine boyun eğileceğinden emin bir kimsenin sakin sesiyle: "*Alles heraus,*" (herkes dışarı) diyor.

Ah, ağlayabilsek... Ah, rüzgâra eskisi gibi başabaş karşı çıkabilsek, yoksa buradaki ruhsuz solucan halimizle değil...

Dışarıdayız, herkes manivelaları yeniden yükleniyor, Resnyk başını omuzlarının arasına çekip kasketini kulaklarına kadar indiriyor, başımızdan aşağı karları savuran alçak, gri göğe bakıyor: "*Si j'avey une chien, je ne le chasse pas dehors.*"[1]

1. (Bozuk bir Fransızcayla) Köpeğimi bile dışarı atmazdım.

Güzel bir gün

Yaşamanın anlamı için duyulan inanç, insanın etindeki tüm sinirlere kök salmıştır, insan doğasının bir parçasıdır. Özgür insanlar buna türlü adlar verir, kimileri kılı kırk yararak tartışır bile bu konuyu. Bizim için bu sorun çok daha basit.

Bugün, burada, bizim için yaşamanın anlamı ilkbaharı tadabilmek. Bizim için başka bir amaç yok. Sabahları toplantı alanında sıraya girip işe gidilecek saati beklerken, rüzgâr partal giysilerimizden içeri dolup iyi korunmamış bedenlerimiz soğukta titrerken, çevremizdeki her şey kendimiz gibi grilere bürünmüşken; sabahları hava henüz karanlıkken, hepimiz Doğu yönünde gökleri tarayıp yumuşak mevsimin ilk işaretlerini görmeye çalışıyoruz. Güneşin doğması günlük konuşma konusu: Bugün dünden biraz daha erken doğdu; bugün dünden biraz daha sıcak; iki ay, bir ay içinde soğuk yok olacak, o zaman düşmanlarımızdan biri eksilmiş olacak.

Bugün güneş ilk kez, bataklıklı ufuktan daha bir canlı, daha bir parlak doğdu. Soğuk, beyaz, uzak bir Polonya güneşi, cildimizi şöyle böyle ısıtabiliyor ancak; ama güneş son sis perdelerinin arasından henüz kurtuluyor ki, biz renksiz insan yığını arasında bir homurdanmadır başlıyor ve güneşin ilk tatlı sıcaklığı üzerimizdeki

eşyadan içeri sızıyor ki, insanların güneşe neden taptığını anlar gibi oluyorum.

"*Das Schlimmste ist vorüber,*" diyen Ziegler, sivri omuzlarını güneşe veriyor: en kötüsü geçti artık. Hemen yanıbaşımızda bir grup Yunanlı var, şu hayranlığa değer, müthiş Selanik Yahudileri; hepsi de kayış gibi dayanıklı, hırsız, bilge, yaban ve birbirine bağlı... Sonuna dek yaşamak için kararlı oldukları kadar, yaşam kavgasında da aman vermez birer rakip her biri; mutfakta olsun, yapı yerinde olsun seslerini yükseltebilen, Almanların bile çekindiği, Polonyalıların korktuğu şu Yunanlılar. Üç yıldır kamptalar, kampın ne mene bir şey olduğunu onlar kadar bilen yok. Şu anda omuz omuza verip bir daire oluşturmuşlar, sonu gelmez şarkılarından birini söylüyorlar.

Yunanlı Felicio beni tanıyor. "*L'année prochaine à la maison.*" diye bağırıyor bana, sonra da ekliyor: "*...à la maison par la cheminée!*"[1] Felicio bundan önce Birkenau' da bulunmuş. Şarkıyı sürdürüp ayaklarıyla tempo tutuyor, şarkılarıyla kendilerinden geçiyorlar.

Neden sonra büyük kamp kapısından dışarı çıkıyoruz, güneş pırıl pırıl bir gökte ve yükseklerde. Güneyde dağlar görünüyor, batıda Auschwitz'in kilise kulesi (böyle bir yerde kilise kulesi), tüm çevremizde de baraj balonları. Buna'nın kapkara dumanları, gökte asılı kalmış gibi. Bir sıra da alçak, yeşil ormanlarla kaplı tepeler görüyoruz. Kalbimiz burkuluyor, çünkü karılarımızın ölüp gittiği, bizim de yakında ölüp gideceğimiz Birkenau'un orada bulunduğunu hepimiz biliyoruz; alışamadığımız bir görüntü.

Burada da yolun iki yakası boyunca çayırların yeşil olduğunu ilk şimdi görüyoruz; çünkü güneş vurmadı mı çayırların yeşil olup olmadığı iyi anlaşılmıyor.

1. (Fr.) Sırasıyla, Gelecek yıl evde; Bacadan çıkıp eve.

Buna, bambaşka. Buna, umuttan yoksun, kasvetli ve gri. Demir, çimento, çamur ve isin yayılmasından oluşan bu karışıklık, güzelliğin yadsınmasından başka bir şey değil. Buna'nın yollarıyla yapıları da bizler gibi numaralanmış. Buralarda ot yetişmiyor, toprak kömürle petrolün zehirli suyuna batmış. Burada yaşayan hiçbir şey yok, yalnızca makinelerle tutsaklar, biri öbüründen fazla.

Buna, bir kent büyüklüğünde. Alman yöneticilerle teknik personelinden başka kırk bin yabancı çalışıyor burada, on beş ya da yirmi dil konuşuluyor. Tüm yabancılar Buna çevresindeki özel kamplara yerleştirilmiş: İngiliz Savaş Tutsakları Kampı, Ukraynalı Kadınlar Kampı, Fransız Gönüllüleri Kampı ve daha bilmediğimiz başka kamplar. Bizim kamp (*Judenlager, Vernichtungslager, KZ*)[1] tek başına Avrupa'nın türlü milliyetinden on bin işçi veriyor. Bizler herkesin emredebildiği tutsaklar tutsağıyız; adımız, kolumuzdaki dövme ile göğsümüze dikilmiş numaradır.

Buna'nın ortasında yükselip ucu sisler içinde çok seyrek görülen kuleyi biz yaptık. Bu kulenin yapımında kullanılan tuğlalar *ziegel, mattoni, briques, tegula, cegil, kamenny, bricks, téglak* diye anılıyor. Babil Kulesi gibi, bu kule de nefretle çevrilmiştir, onun için Babil Kulesi diye anıyoruz onu. Ve onun varlığında efendilerimizin delice büyüklük tutkusundan, Tanrı'yı ve insanları hor görme eğiliminden nefret etmiş oluyoruz.

İleride de sözü geçeceği gibi, Almanların dört yıl süreyle çaba verdiği, bizlerin sürüyle, acı çekip öldüğümüz Buna Fabrikası'ndan tek bir kilo sentetik lastik bile çıkmamıştır.

Ama bugün, üzerlerinde tüm renklerin göründüğü ve ince bir petrol tabakasının titreştiği o "ebedî" zifos

1. (Alm.) Sırasıyla; Yahudi Kampı, İmha Kampı, *Konzentrationslager*'in (toplama kampı) kısaltması.

çukurları berrak göğü yansıtıyor. Gece don yaptığı için henüz soğuktan kurtulamamış borular, kirişler ve kazanlardan kırağılı bir su damlıyor. Toprak tabakasından, kömür yığınlarından, çimento bloklarından, hafif bir sis içinde, kışın ıslaklığı tütüyor.

Bugün güzel bir gün. Yeniden göz ışığına kavuşmuş körler gibi çevremize, birbirimize bakıyoruz. Birbirimizi güneşte hiç görmemişiz henüz. Birkaçımız gülümsüyor. Şu açlık da olmasa.

Ne var ki, insan doğası bu işte; aynı anda yüklenmiş olduğumuz acılarla eziyet, bir bütün haline girmeyip birbirinin ardına saklanıyor, küçüğü büyüğünün ardına, yasa bu. Tüm kış, tek düşmanımız gibi gördüğümüz soğuk henüz geçmişken birden aç olduğumuzu da hissediyoruz. Ve aynı hataya düşüp, "şu açlık da olmasa," diyoruz yine.

Ama kim açlık çekmediğini söyleyebilir ki aslında? Kamp, açlık demek değil mi? Bizler açlıktan, yaşayan açlıktan başka bir şey miyiz?

Yolun öbür yanında bir ekskavatör çalışıyor. Tel halatların ucunda sallanan ağzı açılıp dişleri ortaya çıkıyor; bir an, sanki seçimini yapıp yapmamak arasında bocalıyor, yapışkan, yumuşak toprağa yüklenip hırsla yakalıyor, derken yine yükselip yarım bir dönüş yapıyor, taşıdığı lokmayı kusuyor, sonra her şey yeniden başlıyor. Bu arada kumanda kulübesinden kalın, beyaz bir duman yükseliyor memnun.

Küreklerimize yaslanmış, merakla seyrediyoruz. Ekskavatör ağzının her ısırışında tüm ağızlar kımıldıyor, Âdemelmaları bir yukarı gidiyor, bir aşağı; sarkık derilerin altında çok zavallı görünüyorlar. Durmadan tıkınan ekskavatörü seyretmekten alamıyoruz kendimizi.

Sigi on yedi yaşında; ona karşı pek de ilgisiz olmadığı anlaşılan bir koruyucusundan her akşam biraz çorba koparmakla birlikte, herkesten daha aç. Viyana'daki evin-

den, annesinden söz açarken biraz sonra konu değiştirip yemeklerden dem vurmaya başlıyor; bilmem hangi düğün şölenini anlatıp dururken nasıl etti de üçüncü tabak fasulye çorbasını yarıda bıraktı, diye hayıflanıyor, Sigi tam susturulduğu sırada bu kez Béla başlıyor anlatmaya; memleketi Macaristan'ı, oranın mısır tarlalarını anlatıp kavrulmuş mısır taneleri, domuz yağı ve baharatla yapılan bir mısır yemeğini tarif ediyor. Tam o lanetlenip susturulduğu anda bir üçüncüsü başlıyor sıralamaya...

Maddi yanımız işte böylesine zayıf... Hoş ben bu açlık düşlerinin boş olduğunu biliyorum ama genel kuraldan ben de kurtaramıyorum kendimi; İtalya'daki toplama kampında bulunduğumuz sırada Vanda, Luciana ve Franco'yla birlikte pişirdiğimiz makarnalar gözlerimin önünde dans edip duruyor. Hemen bir gün sonra buraya hareket edeceğimiz haberini birdenbire almıştık makarnayı yediğimiz sırada. Öyle de güzel, sarı, diri bir makarnaydı ki... Başımıza geleceği bilsek yarıda bırakır mıydık makarna yemeyi, ah biz budala, ah biz sersemler. Böylesi bir şey yine başımızdan geçecek olsa... Ne budalalık; şu yeryüzünde emin olabileceğim bir şey varsa o da şu: Böyle bir şey bir daha başımızdan geçmeyecek.

En son gelen Fischer, Macarların o müthiş dikkatiyle, dürülmüş bir kâğıt çıkarıyor cebinden; kâğıdın içinde ekmek tayınının yarısı, bu sabahki ekmeğin yarısı var. Cepte ekmek tutabilenlerin büyük numaralılar olduğunu herkes biliyor; biz eskimişlerden ekmeğini bir saatten fazla tutabilen yok. Bu aczimizi haklı çıkarmak için akla gelebilecek sürüyle kuram var yürürlükte: İnsanın açken ekmeğini saklamak sırasında uğradığı sinir zayıflığı zararlı ve büyük çapta güçten düşüren bir şeydir; bayatlayan ekmek besleme özelliğini çabuk yitirir, ne kadar çabuk yenirse o kadar da besleyicidir. Alberto'ya göre, insan açken cepte taşınan ekmek, birbirini karşılıklı ve otomatik olarak gö-

türen artı-eksi işaretleri gibidir, aynı anda bir arada bulunamazlar. Birçokları da haklı olarak midenin hırsızlık ve şantaja karşı en sağlam kasa olduğunu ileri sürüyor. "*Moi, on m'a jamais volé mon pain*,"[1] diyerek sırıtan Joseph, çökmüş midesine vuruyor; ama gel gör ki, saat onda bile yarım tayın ekmeği bulunan Fischer'in, bu "şanslı" herifin, ekmeğini yavaş yavaş ve yöntemli bir biçimde çiğnemesinden de gözlerini ayıramıyor: "Vay şanslı herif, vay!.."

Bugünün sevinilen bir gün olması yalnız güneşle ilgili değil. Bizleri öğle vakti bir sürpriz bekliyor. Olağan yemek dışında, barakada mutfaktan gelmiş elli litrelik, hemen hemen ağzına kadar dolu bir karavana buluyoruz. Templer, zafer dolu bir ifadeyle bakıyor hepimize: Onun eseri bu iş...

Templer, bizim grubun resmî organizatörü. Arılar çiçekten nasıl anlarsa bizim Templer de sivillere dağıtılacak çorbadan öylesine anlıyor. Bizim pek de kötü bir adam sayılmayacak gardiyanımız, Templer'e açık kart vermiş gibi; Templer de elinden geleni yapıyor. İz süren köpekler gibi görünmez bir aracın ardına düşen Templer, çoğu zaman iyi haberlerle dönüyor. Bu arada, Polonyalı işçilerin bizden iki kilometre uzaktaki Methanol'da kırk litre kadar çorba bıraktıklarını ya da bir vagon pancarın mutfak yakınındaki boşaltma peronunun orada, başına nöbetçi dikilmeksizin bırakıldığını öğreniyoruz.

Bugün elli litre çorba var, gardiyanla postabaşı da birlikte, on beş kişiyiz. Demek adam başına üç litre çorba; bir litresini öğleyin normal yemeğe ek olarak alacağız, öbür iki litresinden de öğleden sonra beş dakikalık özel dinlenme sırasında yararlanacağız; sırayla barakaya gidip tıka basa içeceğiz.

1. (Fr.) Benim ekmeğim hiç çalınmadı.

Bundan iyisi can sağlığı. Barakada bizi bekleyen iki litre sıcak, koyu çorbayı daha düşünürken bize işimiz kolay görünüyor gözümüze. Gardiyan düzenli aralarla yanımıza gelip sesleniyor: "*Wer hat noch zu fressen?*"[1]

Bunu şaka ya da alay olsun diye söylemiyor, çünkü çorbayı içerken aceleden ağzımız, gırtlağımız kavruluyor, soluk almaya bile vaktimiz olmuyor, hayvanlar gibi tıkınıyoruz, yoksa *essen*, masa başına geçmiş insanların yemek yemesi değil bu... "*Fressen*" çok yerinde bir deyim, hepimiz bu deyimi kullanıyoruz. Nogalla Usta da işin farkında, işten kaytarmamıza ses etmiyor. Belki Nogalla Usta da aç ya aslında ve sosyal yasalar olmasa, bir litre sıcak çorbamızı o da "hakir" göremezdi herhalde.

Sıra oybirliğiyle karavananın dibinden beş litreye hak kazanan Templer'de. Templer yalnız iyi bir organizatör değil, aynı zamanda da görülmemiş bir yiyici; önceden hazırlanarak ve iradesiyle bağırsaklarını boşaltabilmesi olağan dışı bir şey. Görünürde esaslı bir yemek varsa yapabiliyor bunu; midesinin insanı hayretler içinde bırakan bir kavrama yeteneği var.

Bu yeteneğinden haklı olarak gurur duyuyor; herkes, Nogalla Usta bile farkında bunun. Milletin şükran duygularıyla uğurlanarak helaya kapanan iyilik meleği Templer, bir süre sonra pırıl pırıl bir durumda dışarı çıkıyor, "eksik olmayasın" sesleri arasında çalışmasının ürününü toplamaya gidiyor:

"*Nu Templer, hast du Platz genug für die Suppe gemacht?*"[2]

Güneş batarken canavar düdüğü, *Feierabend*'ın pay-

1. (Alm.) Tıkınacak kimse kaldı mı? Almancada *fressen* fiili, hayvanların, *essen* ise insanların yeme eylemine işaret eder.

2. (Alm.) Eee Templer, çorba için yeteri kadar yer açtın mı?

dos vaktinin geldiğini bildiriyor. Karnımız hiç değilse birkaç saatliğine tok olduğu için kavga gürültü yok, hepimizin keyfi yerinde, gardiyanın bize vurmaya niyeti yok, çoğu zaman yapamadığımız bir şeyi yapıyor, annelerimizi, karılarımızı düşünüyoruz; birkaç saat süreyle özgür insanlarca mutsuz olabiliriz.

İyi ile kötünün bu yanında

Her olayda bir simge ve işaret görmenin değişmez eğilimi içindeyiz. Yetmiş gündür *Wäschetauschen*, çamaşır değiştokuşu törenini bekleyip durmaktayız; derken kesin bir habere göre Almanların, cephenin yaklaşmasından ötürü, Auschwitz'e nakliyat yapamadıklarını, bu yüzden çamaşır gelmediğini, kurtuluşun da yakın olduğunu öğreniyoruz. Bunun yanında karşıt bir iddia da yer alıyor, değiştokuşun gecikmesini, sallantıda kalmasını kampın çok yakında dağıtılacağına yoranlar az değil. Ne var ki, sonunda çamaşır değiştokuşu yine de gerçekleşiyor ve kamp yöneticileri, bunun hiç umulmadık bir anda ve tüm barakalarda aynı zamanda yapılması için akla gelebilecek bütün dikkati gösteriyorlar.

Kampta kumaşın başlı başına bir değer olduğunu, kumaş bulunmadığını bilmek gerekir. Burnumuzu silmek için bir parça bez ya da ayağımızı beslemeye yarayacak bir parça kumaş için, bu değiştokuş sırasında gömlekten bir parça kesmekten başka başvurulacak çare yok. Gömleğin kolları uzunsa kollarından kesiliyor; gömleğin kolu uzun değilse o zaman etekten dört köşe bir parça kesiliyor ya da sürüyle yamadan biri sökülüyor. Her ne biçimde olursa olsun, işin oldukça yolunda yürümesi, gömleğe verilen zararın değiştokuş ânında göze batma-

ması için, iğne iplik edinmeye vakit kalmalı. Kirli, yırtık çamaşırlar tümüyle karmakarışık bir halde kamp dikimevine geliyor, iyi kötü yamandıktan sonra buhar etüvüne (yıkanmaya değil) yollanıyor. Tüm bu işlemden sonra yeniden dağıtılıyor. Çamaşırı yukarıda sözü geçen zararlardan korumak için, değiştokuş böyle birdenbire, günü, saati belirtilmeksizin yapılmalı.

Ne var ki, her zamanki gibi yine birkaç dikkatli gözün, dezenfeksiyondan gelen kamyonun brandası altından içeri bakmasına engel olunamadı. Birkaç dakika geçmeden, kampta çamaşır değiştokuşuna başlanacağı, hem bu sefer çamaşırların üç gün önce Macaristan'dan getirilmiş yeni gömlekler olduğu anlaşıldı.

Tam bu anda da haberin etkisi görüldü. Çalınmış ya da haklı olarak ekmek karşılığında elde edilmiş ikinci bir gömleği olanlar, (bu gömlekler ya soğuktan daha iyi korunmak ya da bir fırsatında sermaye olarak kullanılmak için ele geçirilmekteydi) şimdi borsaya saldırıp yeni gömlek furyası başlamadan ellerindeki yedek gömlekleri başka eşyayla değiştirmek istiyorlar. Ne kadar geç kalınırsa, ellerindeki gömlek fiyatının da o derece düşmesi beklenebilir.

Borsada alışverişin ardı arkası kesilmiyor. Her türden eşya değiştokuşu yasaklanmış olmakla birlikte, gardiyanlarla *Blockältester*'lerin sık sık yaptıkları baskınlar yüzünden tüm alıcı, satıcı ve meraklılar kaçacak delik de arasalar, daha kafileler işten henüz dönerken, kuzeydoğu kamp köşesinde (SS barakalarından en uzak köşe) iğne atılsa yere düşmeyecek; yazları dışarıda, kışları banyo odasında.

Yarı açık ağızları, pırıl pırıl gözleriyle açlığın umuttan yoksun bıraktığı sürüyle insan var burada; hileli bir içgüdü hepsini, önerecekleri mal midelerindeki gurultuyu en çabuk nerede kesecek, tükürük guddelerini en hızlı nerede çalıştıracaksa oraya koşturuyor. Borsa fiyatla-

rından haberi olmayan bir budala bulunur da belki yararlı bir değiş tokuş yapılır gibi saçma bir umuda kapılmış olanlar, sabahki ekmek tayınlarının yarısını saklamış oluyorlar. Kimileri büyük bir sabır gösterip yarım tayına karşı bir litre çorba alıyor, herhangi bir yere çekilip çorbanın dibindeki patates parçalarını çıkarıyor; sonra bu çorba yine ekmekle değiştirilip alınan ekmek yeniden sömürülebilecek çorbaya karşı veriliyor; sinirler bozuluncaya ya da zarara uğrayanlardan biri, işgüzarı suçüstü yakalayıp dersini vererek milletin önünde alaylık edinceye dek. Ellerindeki biricik gömleği bile elden çıkarmayı göze almış olanlar da bu türden. Ceketlerinin altında gömlek bulunmadığını gardiyan bir anlayacak olursa başlarına ne geleceğini de biliyorlar. Gardiyan nerede gömlek diye soracak; bu, salt işe girişmek için, formalite gerektirdiği için sorulan bir sorudur. Gardiyana gömleğin banyo odasında çalındığını söyleyecekler. Bu da laf olsun diye söylenmiş, inandırıcı yanı olmayan bir söz. Çünkü kamptaki taşlar bile bilmektedir ki, gömleği olmayanlar, gömleklerini yüzde doksan dokuz bir olasılıkla açlıktan satmıştır; ayrıca, gömlekler kampa ait olduğundan herkes sırtındaki gömlekten sorumludur. Bunun üzerine gardiyan onları dövecek, yeni bir gömlek alacaklar, eninde sonunda o gömleği de satacaklardır.

Meslekten tacirlerin borsanın, bir köşesinde özel yerleri vardır; bunlar daha çok Yunanlılardır; çalışmalarının ve ulusça dayanışmalarının ürünü olan koyu çorbayla dolu çanaklarının başına çömelmiştirler bir sfenks sessizliği ve durgunluğuyla. Yunanlılardan kala kala çok az kişi kalmıştır ama bunlar, fizyonomisini çok iyi kavradıkları kampın uluslararası argosunu da bir hayli etkilemişlerdir. *Caravana*'nın yemek tenceresi, *la comedera e buena*'nın çorba iyi, *klepsi-klepsi*'nin de çalmak anlamına geldiğini, Yunanca aslından gelme bir deyim olduğunu

herkes bilir. Arda kalmış bu birkaç Selanikli Yahudi, Yunanca ve İspanyolca olmak üzere iki dil konuşurlar; her işten anlayan ve tüm Akdeniz kültür geleneğine bağlı somut ve iyi düşünülmüş bir bilgeliğin örneği gibidirler. Kamp yaşamında bu bilgelik sistematik ve bilimsel bir hırsızlık, değiş tokuş borsasının tekelleşmesi biçiminde ortaya çıkar; ama şu da unutulmamalıdır ki, saçma bir kaba güce karşı beslenen tiksintiyle insanı hayrette bırakacak bir varoluş bilinci, bu Yunanlıları en kapalı, bir bakıma da kampın en uygar grubu haline getirmiştir.

Borsada, ceketlerinde gizemli kabarıklıklar görülen mutfak hırsızlığı uzmanlarına rastlanır. Çorba fiyatının oldukça istikrarlı (litresi yarım tayın) olmasına karşılık, pancar, patates, turp fiyatları durmadan yükselme eğilimi içinde ve söz konusu depo bekçisinin görev sorumluluğuyla rüşvet alıp almama durumuna bağlıdır.

Mahorka adı verilen döküntü bir tütün satılıyor kampta; aslında Buna Fabrikası'nın iyi işçilerine dağıtmak zorunda olduğu prim kartları karşılığında 50 gramlık paketlerin resmen kantinden alınması gerekli. Ne var ki, dağıtım düzensiz aralarla, düşük bir miktarda ve göze batar bir haksızlık içinde yapılıyor; bunun sonunda prim kartlarının büyük kısmı ya doğrudan doğruya ya da görevlilerin işlerini kötüye kullanmalarıyla ilgili olarak, gardiyanların, gözdelerin eline geçiyor. Her ne biçimde olursa olsun Buna'nın bu prim kartları, kamp pazarında para yerine kullanılıyor, değer ölçüsü de klasik ekonomi kurallarına göre inip çıkıyor.

Prim kartının bir tayın ekmek, daha sonra bir ve bir çeyrek, hatta bir ve bir tayının dörtte üçüne satıldığı zamanlar oldu; bir keresinde prim kartının değeri bir buçuk tayına ulaştı, ama bunun üzerine kantinin *mahorka* temini azaldı, kur eşitliği bozulunca da para bir anda bir çeyrek tayın değerinde inişe geçti. Bir dönem, *Frauen-*

block'a güçlü Polonyalı kadınlar gelip yaşlı tutukluların yerini alınca bir yükseliş gerçekleşti. Prim kartı (sadece suçlulara ve siyasilere, bu sınırlamadan ötürü şikâyetçi olmayan Yahudilere değil) *Frauenblock*'a yapılacak bir ziyarete hak tanıdığı için, ilgilenenler faal ve hızlı alışverişlerde bulunuyordu; böylece para yeniden değer kazandı, ancak bu yükseliş uzun sürmedi.

Normal *Häftling*'lerden *mahorka*'yı içmek için alan çok az; çoğu zaman, kamptan dışarı çıkan *mahorka*, Buna'da çalışan sivil işçilere ulaşıyor. "Kombinacya"nın oldukça yaygın yöntemlerinden biri şu: Herhangi bir biçimde bir tayın ekmek saklamış olan bir *Häftling*, ekmeğini *mahorka*'ya yatırdıktan sonra bir sivil amatörle işbirliği kuruyor, elindeki *mahorka*'yı, başlangıçtaki yatırımdan daha büyük bir miktar, birkaç ekmek karşılığında bu sivil amatöre satıyor. Eline geçen fazladan ekmeği yiyen *Häftling*, geri kalan tayını yeniden piyasaya sürüyor. Bu türden spekülasyonlar, kamp içi ekonomiyle dışarıdaki ekonomi dünyası arasında bir bağlantı kuruyor. Rastlantı eseri, Krakau'daki sivil halk arasında iki kez tütün gereksinimi baş-göstermiş, bunun etkisiyle ve bizi insan toplumundan ayıran tel örgüleri geçerek, kampta birdenbire *mahorka* fiyatları ile prim kartları fiyatlarında artış görülmüştü.

Yukarıda şematik olarak bir olay anlatıldı; aşağıda okuyacağınız ise daha karışık bir olay: *Häftling*, *mahorka* ya da ekmek karşılığında bir sivilden herhangi bir yırtık, kirli gömlek satın alıyor (hediye edilmemiş kabul edersek), bu gömlekte iyi kötü baş ile iki kolun girebileceği üç delik bulunması gerek. Gömlekte yalnız eskime izleri görülüyor, kasıtlı zarar görülmüyorsa o zaman bu gömlek, *Wäschetauschen*'da alışverişe hak kazanmış bir gömlek sayılıyor; en kötü olasılık gömleği değiştirmek isteyenin biraz kötek yemesi; bunun nedeni de kampın malı olan eşyayı kötü kullanmış olması.

Bundan ötürü, kamp sınırları içinde, gömlek adını hak etmiş bir gömlekle yamalarla dolu bir paçavra arasında büyük değer farkı olmuyor. Şu halde herhangi bir *Häftling*, satılabilir durumda gömleği olduğu halde, işyeri durumunun uygunsuzluğu ya da dil bilmemesi ya da kişisel yetersizliğinden ötürü sivil işçilerle ilişki kuramamış olduğu için gömleği, adamına ulaştıramayan bir arkadaş bulabiliyor. Bu gömleği, bir parçacık ekmek karşılığında edinmek işten değil. Ne var ki, bir dahaki *Wäschetauschen*'da, iyi ya da kötü çamaşır dağıtımı tümüyle rastlantıya kalmış bir şey olduğundan, eşitlik belirli bir ölçüde yine kurulmuş oluyor. Birinci *Häftling* iyi gömleği gizlice Buna'ya sokup önceden anlaşmış olduğu sivil işçiye (ya da başka birine) dört, altı, hatta on tayına bile satabiliyor. Bu büyük ölçüdeki kazancın rizikosu birden fazla gömlekle kamptan çıkmak, kimi zaman hiç gömleksiz bile geri dönmek.

Bu konuda başka örnekler de var: Kimileri Buna'dan alacakları ekmek ve tütüne karşı altın diş kaplamalarını bile söküyor; çoğu zaman bu türden işler, aracılarla yapılıyor. Büyük numaralı, yani kampa yeni gelmiş olmakla birlikte, açlıkla kamp yaşamının doğurduğu büyük gerilim yüzünden yeteri kadar körlenmiş olan bir tutuklunun altından yana oldukça zengin protezi, küçük numaralı bir tutuklunun gözüne çarpıyor; küçük numaralı, büyük numaralıya altın kaplamaları için üç-dört tayın öneriyor. Büyük numaralı, öneriyi kabul ederse küçük numaralı kronun karşılığını ödeyip altını Buna'ya sokuyor; rastlantı eseri orada güvenebileceği, ihbar edilmeyeceği bir sivil bulursa on, yirmi, hatta daha fazla tayın elde edebiliyor. Bu ekmekler kendisine aralıklı olarak, günde bir ya da ikişer tane olarak teslim ediliyor. Şunu da söylemeli ki, kamp içindeki alışverişte Buna'dakine karşılık en yüksek ücret dört tayın; çünkü burada daha büyük

miktarda ekmeği kendi açlığından sakınmak zor olduğu gibi ötekilerinin hırsından da kurtarmak olacak şey değil, ayrıca uygulamada kredi anlaşmaları da yapılamıyor.

Sivillerle alışveriş, çalışma kampının özelliklerinden biri ve daha önce de söylendiği gibi kampın ekonomi yaşamı. Aslında yasaya aykırı bir işlemin kamp yönetmeliğinde yeri politik suçlar kapsamında; cezası da ona göre, özellikle sert. Bir *Häftling*, "*Handel mit Zivilisten*"[1] sırasında yakayı ele verdi mi, üstelik etkili ilişkileri de yoksa o zaman Gleiwitz III, Janina ya da Heidebreck'teki kömür madenlerine atılıyor; birkaç hafta içinde yorgunluktan ölmek demektir bu. Ayrıca, ilgili sivil işçi de suça katılmaktan ötürü yetkili Alman makamına verilip *Vernichtungslager*'de bizimle aynı koşullar altında belirli bir süre kalıyor; bildiğime göre, bu süre on dört gün ile sekiz ay arasında değişiyor. Bu biçimde cezalandırılan işçiler, kampa alınır alınmaz, tıpkı bizim gibi, sırtlarından giysileri çıkarılıyor, ne var ki eşyaları özel bir kamp odasına konuyor. Kollarına dövme yapılmadığı gibi saçları da kesilmiyor, bundan tanınıyorlar; yalnız ceza süresi boyunca bizimle aynı işe koşulup aynı disiplin içinde bulunuyorlar; bunlara ayrım uygulanmıyor. Özel gruplar halinde çalışıp sıradan tutuklularla ilişkileri olmuyor. Onlar için kamp bir ceza; zorlama ya da hastalık sonucu ölmezlerse büyük şansları var yeniden insanlar arasına karışmak için; oysa bizim için kamp bir ceza değil; bizim için bir süre konmuş değil; kamp, Alman sosyal dokusu içinde bizim için düşünülmüş süresiz bir varoluş türü.

Buna uyularak kampın bir bölümü, her türden uyruğa bağlı sivil işçilere ayrılmış; tutuklularla kuraldışı ilişkileri görüldüğünden, burada kısa ya da uzun bir süre

1. (Alm.) Sivillerle alışveriş.

cezalı kalıyorlar. Bu bölüm, asıl kamptan bir tel örgüyle ayrılmış, adı *E-Lager*, orada kalanlara da "*E-Häftlinge*" deniyor. E, eğitim anlamına gelen *Erziehung* sözcüğünün başharfi.

Buraya kadar saydığımız tüm zincirleme şeyler, kampa ait servetin kaçakçılığıyla ilgili. Bundan ötürü SS çok sert davranıyor, dişimizdeki altın bile onlara ait: Yaşayan birinin ya da bir ölünün ağzından sökülmüş olsun, er geç hepsi SS'in eline geçiyor. Kamptan dışarı altın çıkarmak istememeleri çok doğal.

Ne var ki, böyle şeylerin çalınmasına kamp yönetimi pek karışmıyor. Buna kanıt olarak, aksi yöndeki kaçakçılığa SS'in hiç ses çıkarmayıp bunu anlayışla karşılaması gösterilebilir.

Genellikle burada işler daha kolay yürüyor. Buna'da her gün çalışırken elimizden geçen şeylerle diğer gereçlerin, "mamul madde"nin çalınması ve çalınmasına yataklık edilmesiyle ilgili bir faaliyet. Bu gibi şeyler akşamları kampa sokuluyor, bir alıcı bulunuyor, ekmek ya da çorba karşılığında değiştiriliyor. Bu türden alışverişin piyasası var. Kamptaki doğal yaşamı sürdürebilmek konusunda gerekli olan şeyler için Buna'daki hırsızlık, biricik ve düzenli alım olanağını sağlıyor. Süpürge, boya, elektroliz ve ayakkabı cilası tipik örnekler arasında.

Daha önce de aktarıldığı gibi, kamp kuralları her sabah ayakkabıların cilalanıp parlatılmasını öngörüyor; her *Blockältester* bu kuralın kendi barakasında uyulmasından SS'e karşı sorumludur. Bu durumda her barakaya belirli zamanlarda ayakkabı cilasının verildiği düşünülebilirdi, fakat durum öyle değil: işleyiş mekanizması çok farklı. Şunu da belirtmek gerekir: akşamları her barakaya normal miktarın üzerinde çorba verilir; fazla olan miktarı dağıtmaktan yükümlü olan *Blockältester* ilk olarak arkadaşları ve himayesinde bulunanlar için şeref payını ayı-

rır; ardından süpürgecilere, gece nöbetçilerine, bit denetçilerine ve barakadaki tüm gözdelere alacaklarını verir. Geriye kalan çorba miktarı ise (ve her *Blockältester* mutlaka bir miktarın artmasını sağlar) alışverişler için kullanılır.

Gerisi belli: Buna'da yiyecek kaplarını yemeklik yağ veya makine yağıyla (ya da başka şeylerle; siyahımsı ve yağlı olan her şeye işe yarar gözüyle bakılıyor) doldurma şansı olan *Häftling*'ler, akşamları dönüş saatinde barakaları dolaşır; ta ki malı tükenmiş olan veya stokunu tazelemek isteyen bir *Blockältester* bulana kadar. Ayrıca neredeyse her barakanın, stok tükendiğinde yağ tedarik etmesi koşuluyla günlük sabit bir ücret alan kendi tedarikçisi var.

Tedarikçiler her akşam, gündüz odalarının kapılarında sabırla bekler: kar, yağmur demeden saatlerce orada durur, prim kartlarındaki fiyat dalgalanmasını ve kartların değerini alçak sesle, hararetle tartışırlar. Ara sıra gruptan biri ayrılır, hızlıca borsaya koşar ve en güncel haberlerle geri döner.

Demin belirtilen Buna maddeleri yanında, barakadakilerin kullanabileceği, baraka kıdemlisinin hoşuna gidecek, ileri gelenlerin ilgi ve merakını uyandıracak sürüyle şey var: elektrik ampulleri, fırçalar, sabun, tıraş sabunu, eğe, pense, çivi vb. İçki yapmak için alkol, ilkel çakmaklar için benzin bile satılıyor; kamp zanaatkârlarının akıl almaz gizemli bir sanayi düzeninden yarattıkları gerçek, mucizevi maddeler.

SS üyeleri ile Buna sivil makamı arasındaki sessiz düşmanlığın harekete geçirdiği bu çok karışık hırsızlık ve karşıt hırsızlık dokusu içinde KB, birinci derecede rol oynuyor. Çünkü KB, direncin en zayıf olduğu yer, konulmuş yasaları daha kolay çiğneyen bir sübap, gardiyanların dikkatinden kaçan bir yer. Ölülerle, bir de Birkenau'ya çıplak gönderilen ayrıma uğramış tutuklulara ait giysiyle

ayakkabıların bakıcılar tarafından yeniden çok ucuz fiyatla satışa sürüldüğünü herkes biliyor. Bakıcılar ile hekimler, Buna'ya soktukları ilaçları sivillere verip karşılığında yiyecek alıyorlar.

Bakıcılar, kaşık alım satımından da büyük bir gelir elde ediyor. Yarı sulu çorba başka türlü içilemediği halde, kamp yeni gelenlere kaşık vermiyor. Kaşıklar Buna'da gizlice ya da tutuklular tarafından yapılıyor. Tenekeci, demirci gruplarında çalışan uzmanlar bu işi beceriyor. Dövülmüş tenekeden biçimsiz, kaba saba şeyler; çoğu zaman da kenarları bilenmiş oluyor ki, ekmek kesmek için bıçak olarak da kullanılsın. Bu kaşıkları yapanlar, bunları doğrudan doğruya yeni gelenlere satıyor; alelade bir kaşığın fiyatı yarım tayın, bir bıçaklı kaşığın ise dörtte üç tayın. Kaşıkla KB'ye girmek olağan ama kaşıkla KB'den çıkmaya izin yok. Taburcu olanın kaşığı, henüz giyinmeden üzerinden alınıp bakıcı tarafından borsada yine satışa çıkarılıyor. Taburcu olanlarla ölülerin, bir de ayrıma uğramış olanların kaşıkları sayılırsa bakıcıya her gün elli kaşık kaldığı görülüyor.

Buna'daki hırsızların en önemli yatağı da KB. KB'ye verilen çorbanın aşağı yukarı yirmi litresi her gün, uzmanların satışa çıkaracağı çeşitli eşya için bir fon olarak kullanılıyor. KB'de mide yıkamak için kullanılan ince lastik borular çalınıyor, KB'nin biraz karışık olan muhasebesinde kullanılan kalemlerle renkli mürekkepler de satılıyor. Aynı zamanda Buna'daki depolardan *Häftling*'lerin ceplerine giren dereceler, cam işi eşya ve kimya deney kapları da KB'de değerlendiriliyor.

Kurutma Birimi'ne ait termografın milimetrik rulo kâğıtlarını çalma ve onları tansiyon ve ateş diyagramları olarak kullanmasını önererek KB'nin Başhekimi'ne verme fikrinin bize, yani Alberto ile bana ait olduğunu söyleyerek kendini beğenmişlik yapmak istemem.

Uzun sözün kısası: Buna'da hırsızlık, sivil yöneticiler tarafından cezalandırılıyor ama SS tarafından teşvik görüyor; kamptaki hırsızlıksa SS tarafından şiddetle cezalandırılırken siviller tarafından olağan bir değiş tokuş olarak ele alınıyor; tutukluların kendi aralarındaki hırsızlık genellikle cezalandırılıyor; ne var ki ceza hem çalana hem de soyulana aynı sertlikle uygulanıyor.

"İyi" ile "kötü" ya da "haklı" ile "haksız" sözcüklerinin bizim kampta nasıl bir anlam taşıdığını okuyucu bir düşünmeli şimdi; çizdiğimiz tabloyla verdiğimiz örneklere dayanarak, tel örgülerin bu tarafındaki dünyamızda ahlak diye bir şey var olabilir miydi, bir ölçüp biçmeli.

Yitikler ve kurtulmuşlar

Buraya kadar anlatılanlarla bundan sonra anlatılacaklar, kamptaki alacakaranlık yaşamdır. Böylesine sert koşullar altında dibe itilmiş günümüz insanı, yaşamak çabası içindeydi, hem her biri oldukça kısa bir zaman için... Onun için şimdi bir soru açılıp, "Bu olağandışı insan varlığından geriye bir anı kalmış mıdır?" diye sorulabilir.

Bu soruya "evet" yanıtını veririm. Çünkü ben şuna inandım ki, anlamsız insan yaşantısı yoktur ve her yaşantı incelenmeye değer; evet hatta şunu da söylemeli ki, olumsuz bile olsa, bu anlattığım tuhaf dünyadan bazı temel sonuçlara varılabilir. Kampın büyük ölçüde bir biyolojik ve sosyal deneme alanı olduğu anımsansın yeter.

Yaşı, dili, kültürü, geleneği, kaynağı birbirinden tümüyle ayrı binlerce kişiyi tel örgüler arkasına kapat, onları değişmez, denetlenebilir, hepsi için aynı olan ve tüm standartların altına düşmüş bir hayatı sürdürmeye mahkûm et: Hiçbir deney uzmanı, insan yaradılışının yaşama kavgasındaki yerini ve gücünü belirtebilmek için bundan daha uygun bir çare bulamazdı.

Tüm uygarlık kisvelerinden sıyrılmış da olsa, insanın göründüğü kadar bencil, kaba ve budala olduğu kanısında değilim ve böylesine ani, basit bir sonuca varamam; bununla ilgili olarak "*Häftling*"in de her şeye boşvermiş bir

insan olduğunu sanmıyorum. Bana kalırsa varılacak sonuç şudur: Yoksunlukla maddi bakımdan çekilen eziyet, birçok alışkanlıkla birlikte sürüyle sosyal eğilimi de körlüyor.

Hepsinden daha dikkate değer görünen şey de şu: Birbirinden çok belirli bir biçimde ayrılan iki kategori insan var: kurtulmuşlar ile yitikler. Öbür zıt karakterler (iyi ile kötü, bilge ile budala, korkak ile cesur, mutlu ile mutsuz) birbirinden çok belirli bir biçimde ayrılmış olmuyor.

Bu ayrım normal hayatta pek kolay göze çarpmıyor; burada insanın kendini yitirmesi sık rastlanır bir şey değil, çünkü genellikle yalnız başına değil; yükselmesi olsun, inişi olsun, birlikte yaşadığı insanların yazgısına düğümlenmiş. Böylece, bir insanın sınırsız bir güce erişmesiyle yenilgiden yenilgiye uğrayıp çöküntüye kadar düşmesi bir istisna oluyor. Şu da var ki, genellikle herkes bedeniyle, kafasıyla, mali olanaklarıyla bir çaba içinde, bu yüzden yaşamdaki başarısızlık daha az akla yakın. Öbür taraftan yasalar ve ahlak bilinci diyebileceğimiz iç yasa aracılığıyla bir denge oluşturuyor; gerçekten de, bir ülkenin uygarlığı, yasalarının geniş görüşlülüğüne ve etki yeteneğine bağlı; bu yasalar yoksulları çok yoksul olmaktan, güçlüleri ise çok güçlü olmaktan uzak tuttuğu oranda, o ülke uygarlaşıyor.

Ama kampta durum başka: Burada aman vermez bir yaşama kavgası var yürürlükte; çünkü herkes umutsuz, herkes yalnız. Herhangi bir *Null Achtzehn* sendeledi mi kendisine el uzatan birini bulamıyor; ama kötülük edecek birini buluyor hemen, çünkü bir *Muselmann*[1] o gün işe sürüklenmiş sürüklenmemiş, aldıran yok. Herhangi bir kimse, mucize kabilinden bir hile yaratıp da işini yoluna

1. Toplama kamplarında açlığın, hastalıkların, akıl kaybı ve fizik güçsüzlüğün son aşamasındaki belirtilerin görüldüğü, ölüm eşiğindeki tutsaklar için kullanılan isim.

koyar, ağır işten kurtulur ya da kendisine birkaç gram fazla ekmek kazandıran bir yöntem bulursa bunu gizleyebildiği kadar gizliyor, bundan ötürü hayranlık ve saygıyla karşılandığı için de kişisel bir yarar görüyor: Güçlü, korkulur bir insan haline giriyor, kendisinden korkulan insan da bu yoldan üstün bir yaşama düzeyine aday oluyor.

Tarihte olsun, bugünkü yaşamda olsun, vahşi bir yasa var tanınması gereken: "Varlıklıya verilir, yoksuldan alınır." İnsanın tek başına kaldığı, yaşam kavgasının mağara devri koşullarına göre yürüdüğü kampta bu haksız yasa, tüm açıklığıyla görülür ve herkesin uyduğu bir yasadır. Güçlü ve yırtık oldukları bilinen tutuklularla, gardiyanlar bile iyi geçinir, hatta kimi zaman arkadaşlık bile kurarlar, çünkü bir gün gelip ondan yararlanacaklarını düşünürler. Buna karşılık, çözülme halindeki *Muselmann*'larla tek sözcük bile konuşmaya değmez, çünkü onların yakınıp duracakları, eskiden evlerinde yedikleri şeyleri saymaya başlayacakları önceden bilinen bir şeydir. Onlarla dostluk kurmak da boşunadır; çünkü kampta nüfuzlu tanıdıkları yoktur, fazladan tayınları yoktur yiyecek, gözde gruplarda çalışmıyorlardır, saman altından su yürütmek yeteneğinden yoksundurlar. Her şeyden önce de şu bilinmektedir ki, buradaki varlıkları geçicidir; birkaç hafta içinde onlardan arta kalmış hiçbir şey bulunmayacak, bir avuç kül ya da kartotekste silinmiş bir numaradan başka bir şey kalmayacaktır geride. Bunlar, tıpkı kendilerine benzeyen sayısı belirsizlerle dolu bir sıraya dizilmiş ve o sıra tarafından sürüklenerek gri bir yalnızlığa doğru gider acı çekerek. Ya ölür ya da hiçbir anı bırakmaksızın o yalnızlık içinde yitip giderler.

Bu manasız, doğal ayrımın sonucu kamp istatistiklerinden çıkarılabilir. 1944 yılında Auschwitz'de eski Yahudi tutuklulardan, *Kleine Nummer*'lerden, yani numarası yüz elli binin altında olan küçük numaralardan geri-

ye ancak birkaç yüz kişi kaldı (öbür tutukluları burada anmıyorum, çünkü onlar başka koşullara bağlıydı); bu geri kalan birkaç yüz kişiden hiçbiri sıradan bir tutuklu, sıradan bir gruptan, sıradan tayına bağlı değildi. Geriye kalan yalnız hekimler, terziler, ayakkabıcılar, müzisyenler, aşçılar, alımlı genç homoseksüeller ya da herhangi bir kamp otoritesinin dostları, hemşerileriydi. Bunların dışında da kendilerini gardiyan, baraka kıdemlisi ya da başka bir görevli olarak kabul ettirmiş özellikle gözüpek, güçlü ve insanlıktan uzak tipler. Bunlardan sonra da, özel bir görevleri olmamakla birlikte, düzenbazlıkları, işbilirlikleriyle başarıya ulaşmayı becermiş, maddi bakımdan kazançlı olmak bir yana, varlıklarıyla kamp otoritelerinin dikkatini, bir bakıma çekingenliğini uyandırmış kimselerdi. Organizatör ya da gözde olamayan, birinden alıp diğerine vermeyen, çok geçmeden *Muselmann*'a dönüşüyor. Yaşamanın bir üçüncü yolu daha var, üstelik de kural ama toplama kampında rastlanır bir şey değil.

Yenik düşmek en kolayı: Bunun için gereken, ne istenirse onu yapmak, tayından başka bir şey yememek, iş ve kamp disiplinine uymak. Böyle yaptın mı, ancak olağanüstü durumlarda üç aydan fazla yaşıyor ya da yaşamıyorsun; edindiğimiz deneyim bunu gösteriyor. Serüvenleri gaz odasında sonuçlanan tüm *Muselmann*'ların öyküsü aynı, daha iyi bir deyişle, hiç öyküleri yok; bunlar denize dökülüp yiten dereleri andırıyorlar. Bunlar kampta ya kendi beceriksizlikleri ya şanssızlık sonucu ya da herhangi bir sıradan olay sonunda çöküyor, daha henüz kampa alışamadan; zamanla ayak uyduramaz hale giriyor, ancak ondan sonra Almanca öğrenmeye koyulup bu emirler ve yasaklar keşmekeşinin cehenneminde biraz ayakta kalmayı becerebiliyorlar. Ne var ki bedenleri çoktan çözülmeye yüz tutmuş olduğundan artık onları ayrımdan ya da yorgunluk sonucu ölümden

hiçbir şey kurtaramıyor. Bunların yaşamı kısa ama sayıları bitmek bilmiyor. Onlar, *Muselmann*'lar, o yitikler, kampın şahdamarı... Onlar, o adsızlar, o durmadan yenilenen ve daima aynı kalan güruh, susarak yürüyen, emdikleri süt burunlarından gelinceye dek çalışanlar, insana benzemez insanlardır; içlerindeki tanrısal kıvılcım sönmüştür ve acı çekemeyecek kadar oyulmuştur içleri. Yaşayan varlıklar demeye dili varmaz insanın onları görünce, hiç korkuya kapılmadıkları ölümlerine ölüm diyemez insan, çünkü ölümün ne olduğunu kavrayamayacak kadar yorgundurlar.

Şu anda belleğime doluyorlar yüzlerini görmesem de; yaşadığımız çağı, tüm acılarıyla tek bir resimde canlandıracak olsam bu tanıdığım tabloyu ele alırdım: Başı eğilmiş, omuzları çökmüş kederli bir adam, gözlerinde, yüzünde düşüncenin izi bile yok.

Yitiklerin nasıl öyküsü yok, mahvolup gitmenin nasıl tek bir geniş yolu varsa, kurtulmanın da sürüyle eziyetli ve umulmaz yolları var.

Bu yolların en önemlisi, daha önce de belirtildiği gibi, *Prominenz*'tir. *Prominent*'ler, yani ileri gelenler diye kamp görevlilerine deniyor; kamp kıdemlisinden gardiyanlara, aşçılara, bakıcılara, gece nöbetçilerine, süpürgecilere, hela bekçileriyle banyo bekçilerine kadar uzanan bir yol. Burada özellikle Yahudi ileri gelenler üzerinde duruyoruz; ötekiler yalnız doğal hakları sonucu, daha kampa girişleri sırasında otomatik olarak görevlendirilirken Yahudiler, bunu ancak entrika ve amansız bir savaşım sonucu elde edebiliyor.

Yahudi ileri gelenleri, insanı kederlendiren, dikkate değer bir insansı bilinmez oluşturuyor. Onların içinde birleşen geçmişteki, şimdiki, eskiden aktarılmış acıyla yabancıdan nefret duygusu, hepsini toplum düşmanı, duygusuz canavarlar durumuna düşürüyor.

Bu ileri gelen Yahudiler, Alman kampının yapısıyla ilgili tipik bir sonuç: Tutsak hayatı yaşayan birkaç kişiye, üstün bir iş veriliyor, belirli bazı faydalarla üstünlük tanınıyor, arkadaşlarıyla arasında doğmuş olan dayanışmaya ihanet etmesi körükleniyor; içlerinden biri kuşkusuz buna yatkınlık duyacaktır günün birinde. Bundan böyle genel yasalara uymayıp dokunulmaz bir duruma girecek, bundan ötürü güçlendikçe de daha çok nefret edilir, daha çok kıskanılır bir kişiliğe bürünecektir. Bir avuç zavallı üzerinde egemenlik kurup onların ölüm ya da yaşamasını avuçlarında tuttukça daha acımasız, daha despot oluyor; çünkü kendisinden daha uygun görülecek birinin hemen kendi yerini alacağını bilmektedir. Ayrıca, ezenlere karşı bir çıkış yapamayan tüm nefret ve gücü, saçma da olsa, ezilenlerin üzerine yükleniyor. Böylece yukarıdan aşılanan insafsızlık, kendinden aşağıdakileri ezdikçe tatmin oluyor.

Sayıca daha çok olmakla birlikte, Yahudi olmayan ileri gelenlerden fazla söz açmak yersiz (ne kadar silik bir kişiliği olursa olsun, Ari ırkından olup da görevi olmasın, görülmüş şey değil). Bunların donuk, dik kafalı, hayvansı olmaları çok doğal bir şey, çünkü çoğu doğuştan suçlu tipler ve Alman cezaevlerinden alınıp buraya Yahudilerin başına gardiyan diye getirilmiş. Bana sorulacak olsa ben bu seçimin çok ince bir elemeden geçirilerek yapıldığını söylerim, çünkü işbaşında gördüğümüz bu pis heriflerin, genellikle "orta Alman"ı değil, Alman cezaevlerindeki Alman'ı temsil ettiğine inanıyorum. Anlatılması, anlaşılması güç şeylerden biri de, Alman, Polonyalı, Rus siyasi suçlusu olup ileri gelenlerin acımasızlık konusunda adi suçlularla neredeyse yarışa çıkmış olmaları. Yalnız şu unutulmamalı ki, Almanya'da "siyasi suçlu" kavramına karaborsacılar, Yahudilerle yasaya aykırı ilişki kuranlar da giriyordu. "Asıl" siyasetçiler ise bu arada acılı bir üne erişmiş, başka kamplarda yaşayıp öl-

mekteydiler; onlar da olağanın dışında koşullar içindeydi ama birçok bakımlardan buradakilerden farklıydı.

Bu görevliler dışında sayıları yine oldukça fazla bir tür tutuklu var ki, bunlar şansın yardımıyla değil, yalnızca kendi güçlerine güvenerek hayatta kalma kavgasını sürdürüyorlar. Bunların işi akıntıya karşı yüzmek, sektirmeden her gün, her saat başı bunca eziyete göğüs germek, açlıkla, soğukla savaşmak ve tüm bunların sonucu olan ölüme meydan okumak. Düşmanına kafa tutabilmek, rakibine acımamak gerek, zekâyı bilemek, sabırla silahlanmak, iradeyi sertleştirmek gerek. Ya içindeki onur duygusunu körletecek, içindeki her vicdan kıpırtısını bastıracaksın, hayvandan farksız adamlara karşı hayvan gibi bir adam olarak savaşa gireceksin ya da en güç anlarda kişiye yardım elini uzatan umulmaz bir gücün sana yardım etmesini bekleyeceksin. Ölmek zorunda kalmamak için sürüyle çare düşünüp sürüyle yol izledik; insan karakterinin çeşidince... Bu tutulan yolların her biri, bir kişinin bütün topluluğa karşı açtığı yıpratıcı bir savaş gibiydi; yanılmalar, uzlaşmalarla sonuçlanan bir savaş. Çünkü kendi ahlak anlayışından fedakârlık etmeksizin ya da şansın güçlü yardımına sığınmaksızın yaşamayı sürdürebilmek, ancak bir üstünlüğü olanlara tanınan bir şeydi.

Bu kurtuluşa ulaşmanın çeşitli yollarını belirtebilmek için, Schepschel'in, Alfred L.nin, Elias ile Henri'nin öykülerinden yararlanmak istiyorum.

Schepschel, dört yıldır kampta. Onu Galiçya'daki köyünden sürüp götüren *pogrom*'dan[1] bu yana, çevresinde on binlerce Yahudi'nin öldüğünü görmüş. Bir karısı, beş çocuğu varmış, oldukça yolunda giden bir de saraç

1. Rusçada yıkım ya da kargaşa anlamına gelen *pogrom*, Yidişte Yahudilere karşı saldırı anlamına gelir.

işi varmış. Ne var ki, çoktandır kendisini, zaman zaman doldurulması gereken bir torba gibi görmeye alışmış. Schepschel çok güçlü değil, çok cesur, çok aşağılık da değil; özel bir yırtıklığı da yok, rahat etmesini sağlayacak bir dümen de bulamamış hiçbir zaman. Schepschel, burada *kombinacya* diye anılan ufaktan, fırsatı düştükçe kullanılan manevralarla yetiniyor.

Zaman zaman Buna'dan bir süpürge yürütüp baraka kıdemlisine satıyor; biraz ekmek sermayesi biriktirmek isterse hemşerisi baraka ayakkabıcısının gereçlerinden yararlanıp birkaç saat kendi hesabına çalışıyor; elektrik kordonlarından askı yapmayı da beceriyor. Sigi'nin bana anlattığına göre, öğle paydoslarında Slovak işçilerin şantiyesi önünde şarkı söyleyip dans ediyor, işçiler de kendisine artırdıkları çorbadan veriyormuş.

Bunlara bakılarak Schepschel'in, ruhunda henüz zavallı ama canlı bir yaşama isteği barınan ve hoşgörülü bir yakınlık duygusuyla safdil bir herif olarak karşılanan, yenik düşmemek için küçük kavgasını cesaretle yürüten biri olduğu anlaşılır. Ne var ki, Schepschel de bir istisna olamadı kuşkusuz, bir mutfak hırsızlığı sırasında, suç ortağı Moischl'i ele vermekten çekinmedi. Ve bunu, baraka kıdemlisinin gözüne girmek, ondan yararlanmak umuduyla, karavana bulaşıkçılığı işine adaylığını koymak için yaptı.

Mühendis Alfred L.nin öyküsü, insanların doğuştan eşit olduğu tezinin çürüklüğünü göstermesi bakımından ilginç.

L., memleketinde kimyasal maddeler üreten önemli bir fabrika işletmekteydi; adı o zaman da, şimdi de Avrupa sanayi çevrelerinde tanınmış. Elli yaşlarında güçlü bir adam; nasıl tutuklandığını bilmiyorum, o da ötekilerle birlikte kampa gelmiş: Çıplak, yalnız ve tanınmamış.

Onu tanıdığım sıralarda enikonu sefil bir hali vardı; ama yüzünde disiplinli, yöntemli bir gücün izlerini taşımaktaydı. O sıralardaki gözde durumu, Polonyalı işçilerin karavanasını yıkamaktı; tekelciliğini nasıl elde ettiğini, kendisine kimin el uzattığını bilmediğim bu iş, ona günde yarım çanak çorba getiriyordu. Hoş bu çektiği açlığı dindiremiyordu ama yakındığını da duyan olmuyordu. Aksine, kullandığı birkaç sözcük (az konuşurdu), sağlam, verimli bir "organizasyon"un gizli varlığına işaret eden anahtar sözcükler gibiydi.

Dış görünüşü L.nin bir çizgiye ulaşmış olduğunu gösteriyordu: Elleri, yüzü daima tertemiz, iki ayda bir yinelenen gömlek değiş tokuşunu beklemeksizin, gömleğini on dört günde bir yıkıyor (şu unutulmamalı ki, gömlek yıkamak için sabun, ağız ağıza dolu banyo odasında zaman ve yer gereklidir, ıslak gömleği çalınmasın diye bir an bile gözden uzak tutmamak, ışıklar sönünce, gece yatarken öyle ıslak ıslak sırta geçirmek gerekir.); L.nin duşa giderken giydiği bir çift nalınıyla, temiz, yeni ve ne tuhaftır ki üzerinde çok iyi duran çizgili ceket ve pantolonu vardı. Uzun sözün kısası, L. daha gözde durumuna yükselmeden çok önce bile her haliyle bu niteliği taşımaktaydı. Daha sonraları, L.nin bu refah durumuna ulaşmak için inanılmaz bir irade gösterip kendisini rahat ettirecek gerekli şeyleri almak ve hizmetleri yaptırabilmek amacıyla ekmek tayınını sık sık gözden çıkardığını, bu yoldan, bizim yaşadığımızdan çok daha sert bir yaşama dayanabildiğini öğrendim.

Tuttuğu yol, tasarladığı plan, uzun vadeli bir hesaba dayanıyordu; bunun, gününü gün etme fikrinin estiği bir ortamda tasarlanması ayrı bir önem taşımaktadır. L. planını kendine karşı çelikten bir disiplinle ve acımadan uyguladığı gibi, yoluna çıkan arkadaşlarını da harcamaktan haydi haydi çekinmedi. L., güçlü görünmek ile güçlü ol-

mak arasında bir adımlık bir fark bulunduğunu, her yerde, özellikle kampın herkesi eşit kıldığı bir ortamda, saygı uyandıracak bir dış görünüşün gerçekten saygı uyandıracağını biliyordu. Bir yandan da, tüm çabasını, kamptaki sürüyle bir tutulmamaya harcıyordu; canla başla çalışıyor, tembel arkadaşları gayrete getirmekten geri kalmıyordu. Günlük kavgaya katıldığı görülmüyor, yemek kuyruğunun en verimli yerine yerleşmeye kalkmıyor, günlük yaşantı içinde disipline uyduğunu baraka kıdemlisi görsün diye tayının en incesine razı oluyordu. Kendisinin ötekilerden farklı olduğu iyice bellensin diye, arkadaşlarıyla ilişkilerinde terbiyeli olmaya çok dikkat ediyordu; bu onun bencilliğini tamamlayan bir şeydi aslında.

İleride de anlatılacağı gibi, Kimya Grubu kurulduğu sırada, L. artık zamanın gelip çattığını anlamıştı. Üstü başı dökülenlerden, içi geçmişlerden oluşmuş bir sürünün içinde temiz üstü başı, çökmüş de olsa tertemiz tıraş olmuş yüzüyle L., kendisinin gerçekten bir "kurtulmuş", gözdeliğe hak kazanmış biri olduğunu gardiyanlara, hizmet görevlilerine aşılamış durumdaydı. Böylece L., uzmanlığa getirildi (varlıklıya verilir), Kimya Grubu'nun teknik yöneticiliği kendisine verildi ve Buna yöneticileri tarafından da stirol bölümünün laboratuvarına analiz uzmanı olarak alındı.

L.nin bundan sonraki serüvenini bilmiyorum; ama umuyorum ki, ölümden kurtulmuştur ve bugün, ne istediğini bilen, ama neşesiz bir despotun soğuk yaşantısını sürdürmektedir.

Elias Lindzin, 141 565, günün birinde nedeni anlaşılmaz bir biçimde Kimya Grubu'na katıldı. Lindzin, boyu bir buçuk metrenin üstüne çıkmamış bir cüceydi; ne var ki onun kasları kadar gelişmişini ben bütün ömrümde görmedim. Çıplakken derisinin altındaki kasların

çalıştığı görülüyor, güçlü olmayan kas yok bedeninde, her bir kası da bir hayvan gibi canlı, hareketli. Bedeni değişmez bir oranda büyültülecek olsa, bir Hercules modeli olup çıkacak; ne var ki Kram'ın başını hiç görmemek daha iyi.

Kafa derisinin altından, kafatasının ek yerleri ölçüsüz bir biçimde dışarı fırlamış. Kafatası güçlü, madenden ya da taştanmış gibi; kaşlarının hemen bir parmak yukarısında, kırpılmış saçlarının kapkara sınırı başlıyor. Burnu, çenesi, alnı, elmacıkkemikleri sert, kaba; suratı tos vurmaya hazır bir tekenin suratı. Tüm bedeninden hayvansı bir güç yayılıyor.

Elias'ı çalışırken görmek insanı şaşkına çeviren bir tiyatro; Polonyalı uzmanlar, hatta Almanlar bile, Elias'ın çalışmasını hayranlıkla seyretmek için zaman zaman işi bırakıp bakakalıyorlar. Elias için yapılamayacak iş yok. Biz bir torba çimentoyu zar zor sürükleyebilirken Elias iki, üç, hatta dört torbayı birden sırtına vuruyor, bu arada da nasıl oluyor bilinmez, dengesini hiç mi hiç kaybetmiyor. Kısacık, kalın bacaklarıyla küçük adımlar atarak ilerlerken ağır yükün altında yüzü gözü oynuyor, gülüyor, sövüyor, kükrüyor, şarkı söylüyor ara vermeksizin; ciğerleri maden cevherindenmiş gibi. Tabanları tahta ama Elias maymun gibi tırmanıyor iskemlelere, havada uzanan kirişlerin üzerinden güvenle geçiyor, kafasının tepesinde altı tuğlayı dengeyi bozmaksızın taşıyabiliyor, bir teneke parçasından bir kaşık, bir parça çelik molozundan bir bıçak yapabiliyor; kaşla göz arası kuru kâğıt, odun, kömür bulup yağmur altında bile bir çırpıda ateş yakıyor. Terzi, doğramacı, ayakkabıcı, berber gereçlerini kullanabiliyor; inanılmayacak kadar uzağa tükürebiliyor; pek de yabana atılmayacak bas bir sesle Lehçe ve Yidiş dilinde şarkılar okuyor; altı, sekiz, on litre çorbayı bir oturuşta içiyor da ne kusuyor ne de ishal oluyor ve hemen ardından yine

çalışmaya başlayabiliyor. İki omzunun arasından kocaman bir kambur çıkarıp öyle biçimsiz, eğri büğrü, çığlığa benzer sesler çıkarıp anlaşılmaz şeyler homurdanarak barakada dört dönüyor, kamp güçlülerini eğlendiriyor. Kendisinden bir baş uzun olan bir Polonyalıyı nasıl dövdüğünü, adamın midesine bir kafa attığı gibi Polonyalı'yı nasıl yere serdiğini gördüm; ama dinlendiğini, sessiz sakin oturduğunu, yaralı ya da hasta olduğunu hiç görmedim.

Özgür bir insan olarak yaşadığı zamanlar ne yapıyordu bilen yok; üstelik Elias'ı özgür bir insanın giyim kuşamı içinde düşünebilmek için az buz hayal gücü de yeterli değil. Yalnız Lehçe ve o karanlık, çapraşık Varşova Yidişini konuşuyor; bunun dışında hiçbir tarafını tamı tamına anlamak olacak şey değil. Yirmi ya da kırk yaşlarında olabilir; çoğu zaman otuz üç yaşında olduğunu, on yedi de çocuğu bulunduğunu ileri sürüyor ki, inanılmayacak bir şey değil. Hep aynı güçlü sesle birbirini hiç tutmayan şeylerden dem vuruyor, bir hatip havası içinde ve bir ruh hastasının mimikleriyle konuşuyor. Sanki büyük bir dinleyici kitlesi önündeymiş gibi hareketler yapıyor. Hoş seyircisi, dinleyicisi de hiç eksik olmuyor ya. Konuşmasından anlayanlar, söylediklerini hararetle karşılıyor, kahkahadan kırılıyor, heyecanla güçlü omuzlarına vurup sürdürsün diye pohpohluyorlar onu. Elias, alnı kırış kırış olmuş, seyircilerin oluşturduğu çember içinde vahşi bir hayvan gibi dolanıp duruyor, bir onunla konuşuyor, bir bununla. Birden küçük, kıvrılmış pençesiyle birini göğsünden yakaladığı gibi kendine doğru çekiyor, suratına doğru anlaşılmaz bir hakaret savurup adamı bir top gibi bir tarafa fırlatıyor, alkışlar, kahkahalar arasında kolları göğe kalkmış küçük bir kehanet canavarı gibi, öfkeli, karışık konuşmasını sürdürüyor.

Elias'ın olağanüstü bir iş hayvanı olduğu söylentisi çok çabuk yayıldı ve kampın saçma yasasına uyan Elias,

çalışmayı bıraktı. Artık olsa olsa yardımına, o da ustalar tarafından başvuruluyordu; o da sadece özel beceri ve özel bir güç isteyen işlerde. Bu türden görevler dışında, Elias hiç utanmadan ve tüm o gücüyle, bizim günlük angaryamızın nöbetçiliğini etmeye başladı. Bu arada gizemli ziyaretler yapıp ne idüğü belirsiz serüvenlere dalıyor, çoğu zaman cepleri ve midesi tıka basa dolu, geri dönüyordu.

Elias, doğanın gerektirdiği suçsuz bir hırsız, onda vahşi hayvanların içgüdüsel kurnazlığı var. Güvenlik duyacağı bir fırsatla karşılaşmadıkça çalmadığından, hiç suçüstü yakalanmıyor. Ama fırsatı yakaladı mı da, yerçekimi kanununa göre bir taş nasıl yere düşüyorsa öylesine bir doğallık ve kesinlik içinde çalıyor. Çalarken yakalanmaması bir yana, onu hırsızlıktan ötürü cezalandırmak da saçma olurdu, çünkü onun çalması soluk almak, uyumak gibi yaşamanın bölünmez bir parçası.

Şimdi, kimdir bu Elias denen insan, diye sorulabilir. Acaba rastlantı eseri kampa gelmiş insanlıkla ilgisi olmayan bir deli mi; modern dünyamıza yabancı olduğu için kampın ilkel koşullarına rahatça uyan bir mağara adamı örneği mi; yoksa kampın sonu gelmedikçe ya da bizim ölümümüz de gerçekleşmedikçe hepimizin aynı duruma gireceği bir yaratık, kampın eseri bir yaratık mı?

Bu üç olasılığın hepsinde gerçek payı var. Elias bedence yıpranmadığı için dıştan gelen yıpranmanın üstesinden gelmiş, akli yetisi zayıf olduğu için de içeriden yıpranmamış. Bununla ilgili olarak her şeyden önce üstün bir durum sağlamış, bu türden bir yaşam için en uygun insan örneği.

Elias özgürlüğe kavuşursa insan toplumunun sınırlarına girer girmez yeri ya cezaevi olacaktır ya da deliler evi. Ama burada, bu kampta ne deli vardır ne de suçlu. Suçlu yoktur, çünkü çiğnenecek bir ahlak yasası yok; deli yoktur, çünkü birer gereçten başka bir şey değiliz; yer ve

zamanla ilgili olarak tüm yaptıklarımız zaten yapabileceğimiz biricik şey.

Kamp, kendisi için biçilmiş kaftan olduğundan Elias zafere ulaşıyor. İyi bir işçi ve iyi bir "örgütçü" olduğu için ayrımdan yakayı sıyırıyor, gardiyanlarla arkadaşları tarafından sayılıyor. Sağlam bir ruh yapısından yoksun olanlar ile kendi bilinciyle güçlenemeyenler yaşayamıyor kampta; o zaman tek kurtuluş yolu Elias'ın yolu: akıl zayıflığıyla hayvansı güç. Geri kalanı çıkmaz sokak.

Tüm bu anlatılanlardan sonra, belki de günlük yaşamımız için bazı sonuçlara varmak ya da normlar tespit etmenin yolu aranacaktır. Sanki aramızda bu Elias'ın az çok benzeri tipler yok mu? Böylelerinin hiçbir amaç gütmeksizin, kendini kontrol etmekten, bilinçli olmaktan yoksun yaşayıp gittiklerini görmüyor muyuz? Böylelerinin Elias'tan farksız, bu niteliklerine rağmen değil de, bu nitelikleri sonucu yaşadıklarını görmüyor muyuz?

Sorun önemlidir ama artık izlenmesinin gereği yoktur, çünkü bu anlatılanlar kamptan haberlerdir. Kampın dışındaki insanlar için bunca yazı yazılıp çizilmiştir zaten. Yalnız bir şey daha söylemek istiyorum: Dışarıdan bir hüküm vermek gerekirse ve sözcüğün burada geçerliği olduğu kabul edilirse Elias için, mutlu bir yaratıktı, demek gerekir.

Henri'ye gelince, o üstün bir uygarlık ve bilinç düzeyine ulaşmış biriydi; kampta hayatta kalmanın tam ve organik kuramını geliştirmişti denebilir. Yirmi iki yaşından fazla göstermeyen, üstün zekâlı, Fransızca, Almanca, İngilizce, Rusça konuşan, olağanüstü bilgi ve kültür sahibi bir genç.

Kardeşi geçen kış Buna'da öldü; Henri o günden sonra her türden duygu bağlılığını koparıp attı. Bir zırha bürünürcesine kendi içine kapandı ve uyanık zekâsıyla

aldığı terbiyenin kendisine kazandırdığı bütün şanslardan yararlanarak, hiç şaşmadan yaşamını sürdürmenin savaşına atıldı. Henri'nin teorisine göre, insanların, mahvolmaya karşı koyabilmeleri için, insan adına onunla bağlı kalarak uygulayabileceği üç yöntem var: Örgütlemek (organize etmek), acıma duygusu uyandırmak ve çalmak.

Henri bu üç yöntemin üçünü de uyguladı. İngiliz savaş tutsaklarını yola getirme stratejisini ondan daha iyi uygulayan kimse yok. Henri'nin eline düştü mü, tüm bu İngiliz savaş tutsakları, altın yumurtlayan tavuk durumuna giriyor. Şu göz önünde tutulmalı ki, elde edilen bir İngiliz sigarasına karşı kampta bütün gün tıka basa karın doyurmak olağan. Bir kez Henri'yi gerçekten haşlanmış bir yumurta yerken görenler oldu.

İngiliz yapımı mal ticareti Henri'nin tekelinde, bu başlı başına bir örgüt (organizasyon) işi; ne var ki Henri'yi, İngilizlerin gözüyle olsun, başkalarının gözüyle olsun, amacına ulaştıran şey acımak. Henri beden yapısı ve yüzü bakımından çok zarif bir kişiliğe sahip, Sodoma'nın *Kutsal Sebastian*'ı gibi sapkın etkisini uyandırıyor; derinden bakan, kara gözleri var, bıyığı henüz terlememiş, dans eder gibi zarif hareketlerle yürüyor (gerektiğinde kedi gibi sıçrayıp koşabildiğini, midesinin Elias'ınkinden aşağı kalmadığını da unutmamalı). Henri, yaradılıştan sahip olduğu bu yeteneğinin tümüyle farkında ve bunu bir bilim gereci kullananların soğukkanlılığı, hesaplı davranışıyla kullanıyor; sonuç şaşırtıcı. Aslında buna bir buluş gözüyle bakmalı. Henri şu sonuca varmıştır ki, bizi sille tokat, tekmelerle yere savurmakta hiçbir sakınca görmeyen o kaba heriflerin ilkel ruhlarında daha ilk hamlede bir acıma duygusu uyandırmayı becerebilirsek, bundan yararlanabiliriz. Gerçekten de, Henri'nin kişisel işleri yararına kullandığı bu buluşun büyük, pratik değeri onu hiçbir zaman haksız çıkarmadı.

Zehirli arılar, büyük, tüylü tırtılların sinir hücrelerini nasıl tek bir iğneyle felce uğratıyorsa Henri de aradığı adamı, (*son type*) bir bakışta tartıyor, ölçüp biçiyor. Onunla kısa bir konuşma yapması yeter, adam ele geçirilmiştir bile; adam gittikçe artan bir yakınlık duygusuyla kulak veriyor Henri'ye, bu gencecik adamın kötü yazgısından duygulanıyor ve çok geçmeden verimli olmaya başlıyor.

Henri işi bir ciddiye alsın yeter, en sert ruh yapısına sahip olanları bile yumuşatması işten değil. Kampta olsun, Buna'da olsun, Henri'yi koruyanların sayısı olağanüstü büyük: İngiliz erler, Fransız sivil işçiler, Ukraynalılar, Polonyalılar, Alman siyasi suçluları, bunlardan başka en aşağı dört baraka kıdemlisi, bir aşçı, hatta bir de SS. Henri'nin en fazla iş yürüttüğü yer KB. Henri'nin KB'ye girmesi serbest; Doktor Citron ile Doktor Weiss, Henri'nin koruyucusu olmaktan da ilerideler, ikisi de dostu, onu istediği zaman hastaneye yatırıyorlar, istediği tanıyla. Bu, özellikle ayrım yaklaşınca, bir de işlerin çok ağırlaştığı günlerde oluyor. Henri bunun için "kışı geçirmek" deyimini kullanıyor.

Böylesine sıkı dostluklar kurabildiği için Henri üçüncü yol olan hırsızlığa hemen hemen hiç başvurmuyor.

Boş zamanlarda Henri'yle konuşmak çok çekici. Kampla ilgili olup da bilmediği, keskin zekâsıyla üzerinde düşünmediği şey yok; bundan ötürü de Henri'yle konuşmaktan vazgeçilmiyor. Elde ettiği insanlardan çok kibar bir alçakgönüllülükle av diye söz açıyor, Hans'a yaklaşıp cephedeki oğlunun nasıl olduğunu, Otto'ya yanaşıp bacağındaki sivilceleri nasıl gösterdiğini soruyor ve bunları hangi hesaba dayanarak yaptığını severek, ayrıntılarıyla anlatıyor.

Henri'yle konuşmak yararlı ve çekici. Kimi zaman kendisine sıcaklık ve yakınlık duyulduğu da oluyor, o za-

man bir birliktelik havası, hatta insanda eğilim bile uyanacak gibi görünüyor; günlük kişiliğinin dışındaki insancıl, acılı temele yaklaştığını sanıyor insan. Ne var ki, daha bir dakika bile geçmeden, kederli gülümsemesi, ayna önünde öğrenilmiş bir mimik gibi buz kesiyor. O zaman kibarca izin istiyor (*...j'ai quelque chose à faire... j'ai quelqu'un à voir...*[1]), böylece yeniden avının ardına düşüp yaşama kavgasına adıyor kendini. Katı ve yaklaşılmaz, zırhına bürünmüş, herkese düşman, insana yakışmayacak kadar kurnaz, dünyanın yaratılışındaki yılan kadar anlaşılmaz bir Henri olup çıkıyor o zaman.

Henri'yle her konuşmamdan sonra, en candan konuşma da olsa, hep bir yenilgi tadı kalmıştır damağımda; belli belirsiz bir kuşku, onun karşısında bir insan değilmişim de farkına varmaksızın eline geçmiş bir gereçmişim gibi bir kuşku duymuşumdur.

Henri'nin bugün yaşadığından eminim. Özgür bir insan olarak nasıl bir yaşam sürdüğünü bilsem çok iyi olurdu; ama onunla yeniden karşılaşmak mı, işte onu istemem.

1. (Fr.) İşim var, birini göreceğim.

Kimya sınavı

Grup 98, Kimyagerler Grubu, uzmanlardan kurulmuş bir bölüm olacaktı.

Kuruluşunun resmen haber verildiği gün, yoklama alanında on beş *Häftling*'den oluşmuş bir sefalet kümesi gibi gardiyanın çevresine toplandık; gün yeni ağarıyordu henüz.

İlk hayal kırıklığı: Yine bir "yeşil üçgen", profesyonel bir suçlu; demek *Arbeitsdienst*, Kimyagerler Grubu'nun başına bir kimyager gardiyan koymayı gerekli bulmamış. Bu adama soru sorarak vakit öldürmenin yeri yok; nasıl olsa ya hiç yanıt vermeyecek ya da haykırıp tekmeyi basacak. Bir bakıma da pek iri, pek kaba görünmediği, boyunun uzunluğu da ortadan yana olduğu için, oldukça rahat ediyor insan, kuşkulanmıyor.

Hayal kırıklığımızı daha da pekiştiren kaba bir kışla Almancasıyla bir konuşma yaptı. Demek kimyagerler bizlermişiz: Pekâlâ, onun adı da Alex'miş, kendimizi artık cennette sanıyorsak çok yanılıyormuşuz. Bir kere bu Grup 98, üretime başlayıncaya dek magnezyum klorid deposunun emrinde bir nakliyat grubu olarak kalacakmış. Biz kendimizi "aydın" belleyip onu da herhangi bir Reich Almanı sayıp pek dikkate almayacaksak, eh, işte o zaman, gözümüzün yaşına bakmaz gösterirmiş günümü-

zü, çünkü o... (yumruğunu sıkıp işaretparmağını uzatarak Almanların karakteristik tehdidini savuruyor havaya); hem kendimizi kimyager gibi gösterip herkesi kandıracağımızı da sanmamalıymışız; sınavdan geçecekmişiz, öyle ya, iki güne varmaz bir kimya sınavı yapılırmış, Polimerizasyon Bölümü'nden üç kişilik bir komisyon önünde kimya sınavı: Doktor Hagen, Doktor Probst ve Doktor Pannwitz'den kurulu bir komisyon...

İşte böyle, *meine Herren*[1], oldukça vakit öldürdük konuşarak, 96, 97 numaralı gruplar çoktan gittiler bile; ileri marş, şunu da iyi bilin ki, uygun adım atmayanın, sırasında yürümeyenin başı derde girer benimle ha!..

Alex de tıpkı öbür gardiyanlar gibi bir gardiyan.

Kamptan ayrılırken beşerli sıralar halinde bandonun ve bizi sayan SS nöbetçinin önünden geçiliyor. Kasketler elde, kollar aşağı sarkmış, başlar dik. Konuşmak yasak. Sonra üçerli sıralar haline girerken, on bin çift tahta tabanın takırtısı içinde birkaç söz edebiliyoruz aramızda.

Bu kimyager arkadaşlarım da kimler? Yanımda yürüyen Alberto, üçüncü öğrenim yılında, bu sefer de birbirimizden ayrılmamayı başardık demektir. Solumdaki üçüncü arkadaşı hiç görmüşlüğüm yok, çok genç görünüyor, suratı balmumu gibi sapsarı, göğsünde Hollandalıların numarası... Önümdeki üç sırtı da gördüğümü anımsamıyorum. Geri dönüp bakmak tehlikeli, uygun adım atamaz da sendelersem... Yine de şöyle bir deniyorum, Iss Clausner'in suratını tanıyorum hemen.

İnsan yürüdükçe düşünmeye vakit kalmıyor. Önümden sendeleyerek giden adamın topuğuna basıp ayakkabısını ayağından çıkarmamak için dikkat gerek; arkamdan gelenin benim ayakkabımı çıkarmamasına da dikkat

1. (Alm.) Beyler.

etmeliyim. Zaman zaman bir kablonun üzerinden geçmek ya da kaygan bir çamur birikintisinin yanından dolanmak zorunda kalıyoruz. Şu anda nerede bulunduğumuzu biliyorum; daha önceki grupla da geçtim ben buradan, bu yolun adı H-Caddesi, depoların bulunduğu yol. Alberto'ya söylüyorum: Gerçekten de magnezyum kloride gidiyor bu yol, anlatılan masal değildi demek.

Büyük, nemli, hava akımlı bir bodruma iniyoruz; *Bude*[1] diye anılan grup odası bu. Gardiyan bizi üç gruba ayırıyor: İçimizden dördü vagonlardan çuvalları indirecek, yedisi aşağı taşıyacak çuvalları, dördü de depoda istif edecek; bu son dört kişi Alberto, Iss, Hollandalı, bir de ben.

Neyse, artık konuşabiliyoruz aramızda; Alex'in söyledikleri, hepimize deli saçması gibi geliyor.

Demek bu çökük avurtlarımız, bu kabak kafalarımız, bu üzerimizdeki utanılacak giysilerle bir kimya sınavına gireceğiz öyle mi? Hiç şüphe yok ki, Almanca yapılacak bu sınav; bu halimizle sarışın, Ari ırkından bir doktorun karşısına geçeceğiz; bir de sümkürmek zorunda kalırsak; çünkü doktor nereden bilecek mendilimiz olmadığını? Bunu ona anlatmak da zor aslında. Her zamanki dostumuz açlığımızla doktorun karşısında yer alacağız, titrek dizlerimizle karşısında durmak zor olacak herhalde, artık alışkın olduğumuz, ama ilk günleri peşimizi bırakmayan kokuyu, üzerimize yapışıp kalmış o kekremsi kokuyu doktor da alacak herhalde: çiğ pişmiş, sindirimi tamamlanmış pancar ve lahana kokusunu.

Demek böyle, diyor Clausner. Almanlar kimyager sıkıntısı çekiyor anlaşılan. Yoksa yeni bir hile, yeni bir düzenbazlık mı bu, "*Pour faire chier les Juifs?*"[2]

1. (Alm.) Hücre, kulübe.
2. (Fr.) Yahudilere eziyet etmek için mi?

Artık hayatta sayılmayan bizlerden, bu sefil halimizle hiçi bekleye bekleye yarı delirmiş bizlerden ne kadar saçma, ne kadar gülünç bir şey beklediklerini biliyorlar mı acaba?

Clausner bana yemek çanağının dibini gösteriyor. Ötekilerin numaralarını, Alberto'yla benim adlarımızı kazıdığımız çanağın dibine Clausner şu cümleyi yazmış: *"Ne pas chercher à comprendre."*[1]

Günde ancak bir-iki dakika, o da tuhaf bir tarafsızlıkla ve yüzeyde kalarak düşünmekle birlikte, eninde sonunda ayrıma gireceğimizden eminiz. Ve ben onlarla aynı hamurdan olmadığımın da farkındayım, onlar dayanıklı; oysa ben daha bir uygarlaşmışım, çok düşünüyor, kendimi aşırı yıpratıyorum çalışırken. Ama şimdi biliyorum ki, uzman işçi durumuna yükselirsem kurtarabilirim kendimi; şu kimya sınavını geçersem uzman işçi olabilirim.

Şu sırada, masanın başına geçmiş şunları yazdığım sırada, tüm bunlar gerçekten oldu mu bilemiyorum, desem yeri var.

Geçinceye kadar çok uzun süren, geçer geçmez de insana çok kısaymış gibi gelen üç gün geçti; artık içimizden hiçbirinin kimya sınavına inandığı falan yok.

Bizim grup, on iki adama inip öyle dondu kaldı. İçimizden üç kişi, orada çok alışılmış olduğu biçimde ortadan silindiler, belki bitişik barakadadırlar, belki de dünyayla ilişkileri kalmamacasına sönüp gitmişlerdir. On iki kişiden beşi kimyager değil; bu beş kişi, Alex'ten kendilerini eski gruplarına göndermesini istediler. Tabii yanıt dayak, ne var ki umulmayan bir şey oldu, kim, hangi görev hizmetlisi karar verdi bilinmez, bu beş kişinin yar-

1. (Fr.) Anlamaya çalışmayın.

dımcı olarak Kimya Grubu'nda kalmasına karar verildi.

Sonra Alex, klormagnezyum bodrumuna gelip biz yedi kişiyi sınava çağırdı. Şimdi çaresiz civcivler gibi onun peşine takılmış, polimerizasyon bürosuna çıkan merdivenleri tırmanıyoruz. Merdiven sahanlığındayız artık, kapıda üç tanınmış adamın adını taşıyan bir plaka var. Alex korkulu bir saygıyla kapıyı tıkırdatıyor, kasketini çıkarıyor, içeri giriyor; olgun bir ses duyuluyor. Alex yine dışarı çıkıyor: "*Ruhe jetzt. Warten.*" Kesin sesinizi. Bekleyin...

Seviniyoruz. İnsan beklerken zaman, yıpratmaksızın geçip gidiyor, zaman geçsin diye bir şey yapmamız gerekli değil; ama çalışırken her geçen dakika sanki zorla geçip gidiyor, usandırıyor insanı. Beklediğimiz zamanlar hep sevinç içindeyiz, ağına kurulmuş örümcekler gibi saatlerce hiçbir şey yapmaksızın, tam bir hareketsizlik içinde bekleyebiliyoruz.

Alex sinirli, bir aşağı bir yukarı dolaşıp duruyor, her önümüzden geçtikçe geri çekiliyoruz. Mendi'den başka her birimiz kendi usulünce huzursuz. Mendi bir haham, Karpatlar Ukraynası'ndan, en azından üç dilin konuşulduğu, çeşitli insanın birbirine karışmış olduğu o bölgeden gelmiş; Mendi de yedi dil konuşuyor. Olağanüstü bilgi sahibi bu Mendi, sadece haham değil, aynı zamanda militan siyonist ve dil bilgini, eski bir partizan ve hukuk doktoru. Kimyager değil ama şansını bir denemek istiyor. Ufak tefek, güçlü, cesur ve zeki bir adam.

Balla'nın bir kurşunkalemi var, herkes başına üşüşüyor. Yazı yazabilir durumda mıyız bilmiyoruz, bir denemek istiyoruz.

Kohlenwasserstaffe, Massenwirkungsgesetz.[1] Bileşimlerle kanunların Almanca karşılıkları yine canlanıyor

1. (Alm.) Karbonlu hidrojenler, kimya kanunları.

gözlerimin önünde; bunun için belleğime bir teşekkür borçluyum, onunla çoktandır bir ilişkim yok ama yine de bana böyle kusursuz hizmet edebiliyor demek.

Derken Alex çıkageliyor. Ben kimyagerim. Ne işim var bu Alex'le? Önümde dikiliyor, kaba bir hareketle yakalarımı düzeltiyor, kasketimi başımdan alıp yine başıma geçiriyor, sonra bir adım geri çekilip ters bir suratla gözden geçiriyor eserini, homurdanıyor: "*Was für ein Muselmann Zugang!*"[1] Gebermişten betersin..."

Şimdi kapı açılıyor. Doktorlar öğleden önce altı adayın sınavdan geçirilmesine karar vermiş. Ben yedinciyim, en büyük numaralı benim, işbaşı yapmak zorundayım. Alex ancak öğleden sonra görünüp beni götürüyor; ne şanssızlık, neler sorduklarını bir sorup öğrenemiyorum ötekilerden.

Artık sıramız geldi işte. Alex merdiven sahanlığında durmuş, ters ters bakıyor yüzüme, bu zavallı halimden kendini sorumlu tutuyor sanki. İtalyan olduğum, Yahudi olduğum için, bütün ötekiler içinde Alex'in militarist kafasındaki erkek idealine en az uyan ben olduğum için hiç çekemiyor beni. Bu işlerden hiçbir şey anlamasa da bilgisizliğinden mağrur, sınavı veremeyeceğimi, yeteneğimi son derece kuşkuyla karşıladığını açıklıyor.

İçeri giriyoruz. Odada yalnız Doktor Pannwitz var. Alex, kasketi elinde, yavaş bir sesle bildiriyor: "...İtalyan, kampa geleli üç ay olmuş, daha şimdiden yarı yarıya *kaputt... Er sagt er ist Chemiker*"[2] Oysa belli ki Alex'in buna pek inandığı yok.

Alex çabucak bir kenara yollanıyor ama ben, şu anda ben kendimi, Sfenksin önündeki Oidipus gibi his-

1. (Alm.) Ne bu *muselmann* hali be!
2. (Alm.) İşi bitmiş... kimyager olduğunu söylüyor.

sediyorum. Düşüncelerim berrak; şu anda dananın kuyruğu kopmak üzere, onun da farkında ve bilinçliyim; yine de yok olup kaçmak istiyorum buradan.

Pannwitz uzun boylu, zayıf, sarışın; gözleri, saçı, burnu bütün Almanlarınki gibi; kaba bir yazı masasının ardında tahtta oturur gibi dehşet saçarak oturuyor. Ben, 174 517 sayılı *Häftling*, onun çalışma odasında, temiz, düzenli, bakımlı, gerçek bir çalışma odasındayım; bu odanın ne tarafına doğru yürüsem ardımda kir lekeleri bırakacakmışım gibi geliyor bana.

Yazı yazmayı bitiren Pannwitz, gözlerini yukarı çevirip bana bakıyor.

O dakikadan sonra bu Doktor Pannwitz'i sık sık ve değişik açılardan düşünür oldum. Bu insanın içinde neler döndüğünü, polimerizasyon ve Germen düşünüşü dışında zamanını nasıl değerlendirdiğini sordum durdum kendime. Şimdi yeniden özgürlüğe kavuşmuş bir insan olarak, onunla yeniden karşılaşmış olmayı çok isterdim; bunun öç almayla falan ilgisi yok; salt insan ruhu merakımı çektiği için.

Çünkü iki insan arasında böylesine bir bakışma daha olmamıştır kanısındayım. Bir akvaryumun cam duvarı arasından iki yaratığın birbirine bakmasını andıran bu bakışmanın tam anlamıyla derinliğine inebilsem Üçüncü Reich'ın büyük çılgınlığına temel olmuş anafikri açıklayabilirdim sanırım.

Almanlar üstüne bütün düşündüklerimiz, bütün söylediklerimiz, o dakika süresince elle tutulur gibiydi. O mavi gözlerle bakımlı ellere hükmeden mantık şöyle konuşuyordu o sırada: "Şu önümde duran yaratık, hiç kuşku yok ki kökü kurutulması gereken bir türün örneği. Ne var ki, bu olağandışı durumda, onun içinde değerlendirilebilecek bir faktör var mı, yok mu onu anlamamız gerekiyor." Ve benim kafamın içinde de içi boşalmış bir kabağın

çekirdeklerini andıran fikir kırıntıları: "Şu mavi gözlerle sarı saçlar yaradılıştan kötü. Aramızda karşılıklı anlayışa yer yok. Uzman olduğum alan madenî kimya, uzman olduğum alan organik sentezler, uzman olduğum..."

Ve soruşturma başladı, bu arada Alex, zoolojik örneklerin üçüncüsü, çekildiği köşede esneyip dişlerini göstermekteydi.

"*We sind Sie geboren?*"[1] Bana siz diyor; Doktor Pannwitz'de mizah anlayışı yok. Kahrolası herif, şöyle biraz anlaşılır bir Almanca konuşmak için bir çaba gösterse ya...

"1941 yılında Torino'da mezun oldum, *summa cum laude*[2]." Bunu söylerken bana hiç mi hiç inanılmadığından eminim; hoş ben de inanamıyorum ya artık, şu kirli, yara bere içindeki ellerime, şu pis işçi pantolonuma bakılsın yeter. Ne var ki, yine tam bu sırada, Torino'daki kişiliğimi yeniden buluyorum, çünkü organik kimya konusunda ne biliyorsam hepsi bir bir fışkırıyor kafamdan; aradaki uzun süreli çöküntü devresine karşın yine de unutmamışım. Bir yandan da, bütün damarlarımı tutuşturan o tuhaf sarhoşluğu, o heyecanı duyuyorum; sınav nöbeti bu, benim her sınavda uğradığım nöbet ateşi, arkadaşlarımın daima kıskandığı o tüm mantık yeteneğiyle bilgimin kendiliğinden seferber olması.

Sınav iyi geçiyor. Bunun farkına vardıkça daha bir güçleniyorum. Şimdi bitirme tezimi soruyor. Çok geride kalmış anılar zincirini bugüne bağlayabilmek için kendimi adamakıllı zorlamam gerekiyor: Geçmişte başka bir yaşamım olmuş da o yaşamla ilgili şeyleri toparlamaya çalışıyorum sanki.

Beni koruyan bir iyilik meleği olsa gerek. Kendi var-

1. (Alm.) Nerede doğdunuz?
2. (Lat.) Sınavda en üstün başarı derecesi.

lığından çok emin görünen bu sarışın Ari, "dielektrik sabitlerin ölçülmesi"yle ilgili bitirme tezime özel bir ilgi gösteriyor. İngilizce bilip bilmediğini soruyor, bana Gattermann'ın kitabını gösteriyor; bu da akıl almaz bir şey aslında, burada, tel örgülerin bu tarafında bir Gattermann olsun, hem de İtalya'da dördüncü sömestri bitireceğim sırada okuduğum kitabın bir eşi.

Sınavın sonu geliyor artık. Tüm sınav süresince beni ayakta tutan heyecan, bir saniye içinde yok oluyor; şimdi uyuşmuş ve sessiz, anlayamadığım işaretlerle yazgımı beyaz bir kâğıda not eden beyaz tenli ele bakıyorum.

"*Los, ab!*"[1] Alex yeniden sahnede, onun gücüne boyun eğmek zorundayım yine. Alex, topuk vurup Pannwitz'i selamlıyor. Ben de ayrılırken ne demek uygun düşer diye bir formül arıyorum kendime ama boşuna. Almanca yemek, çalışmak, çalmak, ölmek nasıl denir, biliyorum; kibrit hâmızı, hava basıncı, kısa dalga demesini de biliyorum; ama saygı gösterilmesi gereken bir üstün, yanından ayrılırken ne denir, ondan haberim yok.

Şimdi yine merdivendeyiz. Alex yıldırım gibi iniyor basamakları; Yahudi olmadığı için ayakkabıları kösele, şeytan gibi de ayağına çabuk. Aşağıda şöyle arkasına dönüp ben ayağımdaki aşırı büyük ve birbirinin eşi olmayan nalınlarla paldır küldür inerken, bir taraftan da yaşlı bir adam gibi tırabzanlara tutunurken, kasvetli bir bakışla süzüyor beni.

Görünüşe bakılırsa her şey yolunda gitti ama buna bel bağlamak saçma olur. Kampı yeteri kadar tanıdığım için, boşuna, özellikle iyimser düşlere kapılmamak gerektiğini biliyorum. Yalnız kesin olan bir şey var: Bugünü çalışmadan geçirdim, onun için akşam daha az açlık du-

1. (Alm.) Hadi, git artık!

yacağım ve bu öylesine somut bir çıkar ki, kimse elimden alamaz onu.

Bizim *Bude*'ye geri dönerken kiriş, putrel istifleriyle dolu bir alandan geçmek gerekiyor. Büyük bir krikonun çelik kablosu yolu kapatmış. Üstünden aşmak isteyen Alex şöyle bir el atıyor. *Donnerwetter*[1], eli yapışkan makine yağından kapkara olmuş, bakınıp duruyor eline. Bu arada Alex'e yetişiyorum; elinin tersini yüzünü omzuma silip temizlerken ne bir nefret duygusu var üzerinde ne de beni aşağılıyor gibi bir hali var. Şu günkü gün onu da, Pannwitz'i de, onlarla birlikte tıpkı onlara benzeyen tüm o sürüyle irili, ufaklı Auschwitz görevlisini de onun bu davranışıyla değerlendirdiğimi bilecek olsa, herhalde çok hayret ederdi suçsuz, kaba Alex.

1. (Alm.) Lanet olasıca.

Odysseus'un kantosu

Altı kişi, sacdan bir yer altı haznesinin pasını dökü-yor, temizliğini yapıyoruz; gün ışığı bize ancak küçük giriş deliğinden sızabildiği kadar ulaşıyor. Lüks bir iş diye buna derler işte; çünkü hiç kimsenin kontrolü altında değiliz. Ama çevremiz müthiş soğuk ve nemli. Kirpiklerimize oturan pas tozu fena yakıyor, gırtlağımıza, ağzımıza tutkal gibi yapışıyor, hani kan gibi kokuyor denebilir.

Delikten aşağı sarkan ip merdiven sallanıyor; biri geliyor herhalde. Deutsch sigarasını söndürüyor, Goldner, Sivadjan'ı uyandırıyor; hep birden maden duvarı kazımaya başlıyoruz yine.

Vorarbeiter değil gelen, yalnızca Jean, bizim grubun Pikolo'su... Jean, Alsace'lı bir üniversite öğrencisi; yirmi dört yaşını geçmiş, ama yine de bizim Kimya Grubu'nda en genç *Häftling* o. Bundan ötürü Pikolo işi ona verildi; aynı zamanda hem haberci, hem yazıcı, barakayı o temizliyor, gereçleri o dağıtıyor; yemek çanaklarını yıkamak, iş saatlerinin yazıldığı defteri tutmak da onun işi.

Jean akıcı bir dille Fransızca ve Almanca konuşabiliyor. Ayak sesleri yukarıda duyulur duyulmaz millet işi bırakıyor:

"Also Pikolo, was gibt es Neues?"[1]

"Qu'est-ce qu'il y a comme soupe aujourd'hui?"[2]

... Gardiyanın keyfi yerinde mi? Stern yirmi beş kırbaç cezasını yedi mi? Dışarıda hava nasıl? Gazete okudun mu? Siviller mutfağından nasıl bir koku çıkıyor? Saat kaç?

Jean grupta çok seviliyor. Bir Pikolo'nun görevi, ileri gelenler hiyerarşisinde oldukça yüksek bir rütbe sayılıyor; Pikolo (aslında on yedi yaşından büyük olmamalı) bedenin zorlanmasını gerektiren işlere el sürmüyor, karavananın dibinden yiyebiliyor, isterse bütün gününü soba başında geçirebiliyor. Bundan ötürüdür ki, yarım tayın fazladan ekmeğe hak kazanıp gardiyanlarla dostluk kurabiliyor, sıkı fıkı olabiliyor; ayrıca gardiyanların giymediği giysi ve ayakkabılarda resmen Pikolo'ya hak tanınıyor. Bu Jean, üstelik az rastlanır bir Pikolo, zeki, iyi, candan davranışları var. Kampa, ölüme karşı kendi gizli savaşını cesaretle sürdürürken kendisi kadar gözde olmayan arkadaşlarıyla da insancıl ilişkisini sürdürebiliyor; öbür taraftan, becerikli ve ne istediğini bilen biri olduğu için de, gardiyan Alex'in güvenini yitirmemeyi hiç ihmal etmiyor.

Alex, kayıtsız şartsız bir cehalet ve budalalık zırhına bürünmüş, her fırsatta damarlarındaki temiz Ari kanıyla, yeşil üçgeniyle övünüyor. Üstleri başları yırtık pırtık, açlıktan kemikleri çıkmış kimyagerlerle karşılaştıkça, burun kıvırıp aşağılıyor onları: *"Ihr Doktoren! Ihr Intelligenten!"*[3] Yemek için ileri uzanan çanakları gördükçe, söylediği bu. Sivil uzmanlar karşısında ise son derece yumuşak başlı, neredeyse kul köle; SS ile de sarmaşdolaş dost.

Pikolo'nun kendini ona kabul ettirmesi, tüm grubun

1. (Alm.) Ee, Pikolo, ne haber getirdin bakalım?
2. (Fr.) Bugün çorba olarak ne var?
3. (Alm.) Siz doktorlar! Siz okumuşlar!

bir ay süreyle soluk keserek izlediği uzun, yavaş, kurnazca yürütülmüş bir işti. Sonunda kale teslim oldu, Pikolo'nun görevi, tüm ilgililerin rızasıyla sağlama bağlandı.

Jean görevini hiçbir zaman kötüye kullanmadı, hatta şunu çok iyi anladık ki, yerinde ve uygun bir ses tonuyla söylediği her söz, hemen etkisini göstermekteydi. İçimizden birkaçını kırbaç yemekten, SS'e haber verilmekten kurtardığı zamanlar oldu. Onunla bir haftadır arkadaşız; ilk karşılaşmamız bir hava akımıyla ilgili alarm ânına rastlar; sonraları, kamp yaşamının aman vermez temposu içinde, helada ya da banyo odasında kaşla göz arası selamlaşıp yolumuza gittik.

Şu anda bir eliyle sallanan ip merdiveni tutmuş, öbür eliyle de beni gösteriyor:

"*Aujourd'hui c'est Primo qui viendra avec moi cher cher la soupe.*"[1] Düne kadar bu görev Transilvanyalı şaşı Stern'e veriliyordu. Ama depodaki bir süpürge hırsızlığıyla ilgili olarak Stern gözden düştüğü için şimdi Pikolo, *Essenholen*[2] yardımcısı olarak beni önerebilir.

Pikolo yine dışarı tırmanıyor; kendisini izleyip gün ışığının kamaştırdığı gözlerimi kısıyorum. Dışarıda hava yumuşak; güneş yağlı topraktan hafif bir boya ve katran kokusu yayılmasına neden oluyor; nedense çocukluk günlerimin bir yaz mevsiminde kaldığım bir kumsalı anımsatıyor bu bana. Pikolo iki sırıktan birini benim elime tutuşturuyor, bulutsuz bir haziran göğü altında yola koyuluyoruz.

Ona teşekkür etmek istiyorum ama teşekkürümü geri çeviriyor, gereksiz deyip. Karlarla kaplı Karpatlar görünüyor. Temiz havayı içime çekiyor, kendimi olağanın

1. (Fr.) Bugün Primo gelecek benimle çorba almaya.
2. (Alm.) Yemek getirme.

dışında hafif hissediyorum.

"Tu es fou de marcher si vite. On a le temps, tu sais."[1]

Bir kilometre yürüyecek, sonra sınıklarda elli kiloluk karavanayla geri döneceğiz. Oldukça dert edilecek bir durum; ama böyle yükümüz yokken yürümek de çok hoş, sonra mutfaklara yaklaştıkça duyacağımız heyecan.

Daha yavaş yürüyoruz. Pikolo işinin ehli; öyle bir durum hazırlamış ki, büyük bir eğri çizip hiç kuşku uyandırmaksızın en azından bir saat yürüyebileceğiz. Evlerimizden, Strasbourg'dan, Torino'dan dem vuruyor, kitaplarımızı, fakülteyi, annelerimizi anıyoruz: Anneler birbirine ne kadar benziyor. Onun annesi de kızar dururmuş Pikolo'ya cebindeki paranın hesabını bilmiyor diye.

Bisikletli bir SS yaklaşıyor. *Blockführer*[2] Rudi. Dur, hazırol, kasket ele!.. *"Sale brute, celui-là*[3]*. Ein ganz gemeiner Hund*[4]*."* Pikolo bir Fransızca konuşuyor, bir Almanca ve her iki dilde de düşünebiliyor. Bir zamanlar bir ay Ligurya'da kalmış; İtalya'yı seviyor, İtalyanca öğrenmek istiyor. Seve seve öğretirdim ona. Yapamaz mıyız bunu sanki? Yaparız elbet. Yapılacak şey hemen yapılmalı; ama şimdi zaman yitirmeye gelmez.

Romalı Limentani, ceketinin altına bir çanak saklamış, üzerimize doğru sürüklenir gibi yaklaşıyor. Pikolo merakla dinliyor. Limentani'yle konuştuğumuz dilden birkaç sözü aklında tutup gülerek yineliyor:

"Zup-pa, cam-po, ac-qua."

Casus Frenkel de geliyor öteden beri. Daha hızlanmalı; bilinmez, kötülük etmiş olmak için kötülük eder bu herif...

1. (Fr.) Deli misin bu kadar hızlı yürüyorsun. Zamanımız var, biliyorsun.
2. (Alm.) Blok komutanı.
3. (Fr.) Şuradaki katıksız bir pislik.
4. (Alm.) Aşağılık köpeğin biridir bu.

Odysseus'un şarkısı. Kim bilir neden, nasıl takıldı aklıma. Ama şimdi bunun nedenini araştırmanın sırası değil, saat o saat değil şimdi. Jean zekiyse anlar nasıl olsa. Kesinlikle anlayacaktır. Bugün her bakımdan güveniyorum kendime.

Dante'nin kim olduğunu, *İlahî Komedya*'nın ne olduğunu... İnsan *İlahî Komedya*'nın ne olduğunu kısaca anlatmaya çalışırken her şey nasıl da yenileniyor gözünde; "Cehennem"in bölümleri, iyilikle kötülüğün hesaplaşması. Virgilius mantığı, Beatrice teolojiyi temsil ediyor.

Jean dikkat kesilmiş; yavaş yavaş ve kolay anlaşılır bir biçimde okumaya başlıyorum.

> Çok eski bir alevin en büyük parıltısı
> Başlamıştı sarsılmaya hışırdayarak,
> Sanki rüzgâr benliğini onda yaşatıyordu;
> Sonra alev en ucunu sağa, sola salladı,
> Konuşmaya hazırlanan dil gibi,
> Ve yükselen bir ses dedi: Ol zaman ki...

Burada durup İtalyanca dizeleri Fransızcaya çevirmeye çalışıyorum. Korkunç: Zavallı Dante, zavallı Fransızca... Ne var ki bunu göze almak pek de umut kırıcı bir şey değil gibi; Jean, alevle dilin bu tuhaf benzerliğine hayran kalıyor ve bana *antica* sözcüğünün en uygun Fransızca terimini söylüyor.

Evet, "ol zaman ki", peki sonra... Hiç. Kafamda bir boşluk. "Aeneas ona bir ad vermeden." – Yine bir boşluk. Birkaç gereksiz parça geliyor aklıma: "...Acımalı şu ihtiyar babaya..." Doğru mu, böyle mi sürüyordu acaba?

> Koyvermiştim ben kendimi derin, açık denize.

Derin, açık deniz: Pikolo denizlerde dolaşmış, ufkun

kendi içine kapanması ne demektir bilir herhalde; tek bir çizgi halinde, özgür ve sade ve sonra artık denizin kokusundan başka bir şey yok; tatlı, müthiş çarpıcı şeyler.

Kraftwerk'e[1] ulaşıyoruz; kablo döşeyen grup burada çalışıyor. Mühendis Levi burada olsa gerek. Biraz ötedeki çukurun kenarında başı görünüyor. Bana el sallıyor, müthiş bir herif bu Levi, onu şimdiye dek hiç neşesiz görmedim, yemekten hiç söz açmaz.

"Açık deniz. – *Mare Aperto*. *Aperto*'nun *diserto* ile kafiye olacağını biliyorum. '...beni hiç bırakmayan birkaç yol arkadaşı." Ama bu daha önce miydi daha sonra mı, anımsamıyorum. Derken yolculuk, Hercules'in Sütunları üzerinden dışarı, korkusuz, pervasız bir yolculuk; ne acı, bu bölümü düzyazı olarak yinelemek zorunda kalıyorum: Küfür. Yalnızca tek bir dize var kurtarabildiğim, üzerinde durulmayı gerektiren bir dize ama:

> Kendini daha da koyvermesin insan diye.

Ama Jean'a söylemiyorum bunu, çünkü bu yargının önemli olduğundan tam da emin değilim. Söylenecek daha çok şeyler olabilirdi; güneş enikonu yükselmiş artık, birazdan öğle. Acelem var, müthiş acelem var.

Şimdi dikkat et Pikolo, kulaklarını aç, kafanı çalıştır, anlayacaksın sanırım:

> Düşünün bir, hangi tohum saçtı sizi dünyaya:
> Hayvan gibi yaşayasın diye yaratılmadın,
> Gözünüz çevrilmeli erdeme ve bilgiye.

Sanki ben bile bunu ilk kez duyuyormuş gibiyim:

1. (Alm.) Elektrik fabrikaları.

Davulun gümbürdemesi gibi, Tanrı'nın sesi gibi bir şey. Bir an için, kim olduğumu, nerede bulunduğumu unutuyorum.

Pikolo yeniden okumamı istiyor. Ne kadar da düşünceli; şiir okumanın bana iyi geldiğini anladı. Belki de daha başka bir nedeni var, belki de yetersiz çeviriye karşın mesajı aldı; bu mesajın kendisi için, başı darda bütün insanlar için, özellikle bizim için verilmiş olduğunu anladı. Omuzlarımızda çorba karavanasının sırıkları, böyle şeylere kafa yormayı göze alabilen bizler için, biz ikimiz içindir bu mesaj.

Ve böyle canla başla yol arkadaşlığını

... Bazı yerleri boşuna anlatmaya çalışıyorum Jean'a. Derken yine bir boşluk, tümüyle unutmuşum bir yeri. "... Ay altında ışımıştı bir ışık..." Buna benzer bir şey olacak; peki, ama daha önce... Burada sık sık işitildiği gibi: *keine Ahnung*, hiçbir fikrim yok. Pikolo kusuruma bakmasın, en azından dört kıta unuttum.

"*Ça ne fait rien, vas-y tout de même.*"[1]

Derken gördüm çok uzakta sıradağlar,
Karanlık; bir güç ki gözlerimin önünde
Daha önce böylesini görmemiştim karşımda.

Evet, sıradağlar, insanın uzakta gördüğü sıradağlar... Ah, Pikolo, Pikolo! Bir şey söylesene, konuşsana, trenle Milano'dan Torino'ya giderken akşamın alacakaranlığında görünen dağlarımı anımsamayayım, durma konuş, Pikolo.

1. (Fr.) Zararı yok, sen yine devam et.

Yeter, devam etmeliyim şimdi, tüm bunları düşünür insan ama açığa vurmaz. Pikolo merakla yüzüme bakıyor.

Şu eksik kalan dizeyi bir anımsayıp sonuna bağlayabilsem bu akşamki çorbamı gözden çıkarırdım. Eksik kalanı kafiyenin yardımıyla tamamlamak için zorlayıp duruyorum kendimi, gözlerimi kapatıyorum, parmağımı ısırıyorum: Ne yapsam boş, gerisi sessizlik. Kafamın içinde başka dizeler dolanıyor: "Gözyaşına batmış dünyadan yükseldi bir rüzgâr..." hayır, bununla bir ilgisi yok. Ama artık çok geç oldu, çok geç, mutfağın önündeyiz, bitirmek zorundayım:

> Üç kere döndürdü tekneyi sularla birlikte,
> Dördüncüsünde pupayı havaya kaldırdı
> ve sanki başkası istemişçesine, derinlere gömüldü.

Pikolo'yu durduruyorum, şimdi beni iyice dinleyip bu "sanki başkası istemişçesine"yi anlaması çok önemli henüz zamanımız varken; çünkü yarın sabah o da ben de ölmüş olabiliriz; belki de birbirimizi bir daha hiç görmeyiz; ona Ortaçağ'ı anlatmalı, açıklamalıyım; bu dizedeki, yazıldığı çağa hiç uymayan beklenmedik, insancıl görüşü, bu dizenin anakronizmini anlatmalıyım. Sonra başka bir şey, bir ânın sezgisiyle ancak şimdi farkına vardığım çok büyük bir şey daha var, belki de şu sırada burada bulunmamızın, yazgımızın nedenidir bu...

Şu anda öbür grupların çorba taşıyan görevlileri, perişan bir kalabalık içindeyiz; çorba dağıtılıyor. Yeni gelenler arkamıza yığılıyorlar. "*Kraut und Rüben*?" "*Kraut und Rüben*." Bugünkü çorbanın pancarla lahana çorbası olduğu resmen bildiriliyor: "*Choux et navets, kaposzta és répok*."

> Başımıza dek yükselip kapladı bizi deniz.

Yaz

Bütün bahar süresince Macaristan'dan nakliyat. Her ikinci tutuklu Macar; Yidiş dilinden sonra Macarca, kampta konuşulan ikinci dil.

1944 Ağustosu'nda, bizler, beş ay önce gelmiş olanlar artık eskilerden sayılıyoruz. Grup 98'in eskileri olarak, bize verilmiş sözleri, bir sonuca varmayan başarılı kimya sınavını hiçe sayıyoruz; ne şaşırmış ne de düş kırıklığına uğramışız bu yüzden. Aslına bakılırsa değişikliklerden korku duyduğumuz da bir gerçek. "Değişiklik mi var, sonu kötüdür." Kampta kullanılan bir özdeyiştir bu. Burada tahmin yürütmenin ne boş şey olduğunu birçok kez denedik. Hiçbir davranışımızın, hiçbir sözümüzün onları etkileyeceği yok; öyleyse gelecek için kafa patlatmak niye? Evet, biz eski *Häftling*'leriz artık, olgunlaştık, bilgeleştik; anlamaya uğraşmamak, gelecek için düş kurmamak, tüm bunlar nasıl, ne zaman sona erecek diye kendimize işkence etmemek, hiçbir şey sormamak, kendimize de bir şey sormamak...

Daha önceki yaşamımızla ilgili anıları hâlâ saklıyoruz, ne var ki bu anılar sisler içinde, uzaklarda; bu yüzden de tatlı buruk bir acılığı var hepsinin. Tıpkı küçük yaşımızın ve geçip gitmiş her şeyin anılması gibi. Öte yandan, kampa ilk gelişimizle ilgili dakikalar hepimiz

için bir sıra birbirini tutmayan anıya başlangıç oluyor: Şu geçirdiğimiz günlerin deneyimiyle durmadan güçlenen bu anıları çok yakından ve tüm sertlikleriyle hissediyoruz, her gün yeniden açılan yaralar gibi.

Yapı yerinde, Müttefikler'in Normandiya Çıkartması, Rus Taarruzu, Hitler'e yapılan başarısız suikastla ilgili haberleri aldık; bu haberler içimizde güçlü, aldatıcı bir umut selinin akmasına neden oluyor. Günden güne güçten düşüldüğünü, yaşama isteğinin yok olduğunu, aklın sislere büründüğünü herkes hissediyor; Normandiya ile Rusya öylesine uzak, kış öyle yakın ki; somut olan şey yalnızca çektiğimiz açlıkla avuntudan yoksun olmamız, gerisi gerçekdışı; bundan ötürüdür ki, pislik ve çamura batmış şu bizim dünyanın ötesinde, sonunun ne olacağını kestiremediğimiz şu verimsiz, durgun zamanın ötesinde başka bir dünya, başka bir zaman olabileceğine inanamıyoruz.

Yaşayan insanlar için zamanın bölümleri bir değer taşır ve bu değer, insanın içi ne kadar zenginse o kadar da büyüklük kazanır; oysa bizler için saatler, günler, aylar, gelecek zaman içinden kasvetle yükselip geçmiş zaman içine batıp gidiyor, hem de aslından çok yavaş yol alarak; bir an önce sıyrılmaya çalıştığımız çirkin, gereksiz bir madde. Aslında çok canlı, değerli ve geri gelmez nitelikteki günler, birbirini kovalayıp yutuyor ve gelecek, aşılmaz bir engel gibi kapkara ve yoğun, karşımızda duruyor.

Bizim için tarih olduğu yerde durup kalmış.

Ağustos ayında Yukarı Silezya'nın bombardımanı başlıyor; bu bombardımanlar düzensiz aralıklarla bütün yaz sürüp sonbaharda başgösteren bunalımlı sonuca dek sürüyor.

Buna'daki olağanüstü düzenli toplu çalışma birdenbire bozuluyor, düzensiz, hastalıklı, ikide bir nöbet geçi-

ren bir çaba haline giriyor. Sentetik lastik üretiminin başlayacağı günün tarihi –ağustos ayı bunun için bir başlangıç olacaktı– durmadan ileri atılıyor, sonunda Almanlar bile lafını etmez oluyorlar bunun.

Bütün yapıcı çalışmalar kesiliyor; ölçülüp biçilmesi zor tutsaklar sürüsünün gücü başka bir yere taşınıyor, bu yüzden günden güne artan boyun eğmeyle pasif bir düşmanlık da başlıyor. Her hava akınından sonra zararın onarılmasına gidiliyor; daha birkaç gün önce monte edilmiş olan hassas makineler sökülüp taşınıyor; aşırı bir hızla sığınaklar yapılıyor, korunma önlemleri alınıyor.

Tıpkı birbirini andıran, tekdüze, uzun günlere göre daha bir hafiflik duyacağımızı sanmıştık, Buna'nın şimdiye kadarki sistematik, düzenli çalışmasından kurtulursak daha bir hafifleriz sanmıştık; ne var ki Buna böyle lanetlenmiş gibi ve bizleri de birlikte sürükleyerek parçalanırken evdeki hesabın çarşıya uymadığını anlıyoruz. Toz toprak içinde, yanan yıkıntılar arasında ter içinde kalıyor, yüzükoyun toprağa kapanmış, hayvanlar gibi tir tir titriyoruz öfkeli uçakların altında. Akşamları, yorgunluktan, susuzluktan bitik, kampa dönüyoruz; Polonya yazının o uzun süreli, rüzgârlı akşamları... Kampın altı üstüne gelmiş, içecek, yıkanacak su yok, kanı çekilmiş damarlarımız için çorba yok, bir parçacık ekmeğini başkalarının açlığından korumak için ışık bile yok. Sabahları ayakkabılarımızı, giysilerimizi barakanın karanlık, gürültülü cehennem çukurunda zor buluyoruz.

Buna'daki sivil Almanlar, uzun süren bir despotluk düşünden uyanıp da şimdi yıkılacağını gören ve bunu kabul etmek istemeyen bir insanın ruhsal çıkmazı içinde. Kamptaki Reich Almanları, politikacılar da dahil olmak üzere, tehlike saatinin çaldığını hissediyorlar. Bu yeni durum, nefret ve anlaşmazlık keşmekeşini en ilkel haline indiriyor; iki kamp arasında yeni ve daha derin bir

bölünme ortaya çıkıyor: Politikacılar, yeşil üçgenliler, SS'ler, –haklı ya da haksız– hepimizin suratına sinmiş olan o kötülük sevincini, o intikam zevkini görüyor. Bu bakımdan hepsi birleşmiş, birlik olmuş ve öfkeleri de ikiye katlanmış.

Bizim artık öbür taraftan olduğumuzu hiçbir Alman görmemezlikten gelemez: Biz artık Alman göğünü sapan sürer gibi bir baştan bir başa tarayan, Alman fabrikalarının çelikten hayatını ölüme zorlayan, Alman ulusunun şimdiye dek utanıp eğilmemiş evlerini günden güne daha çok sarsıp yıkılmaya zorlayanların tarafındayız.

Aslında biz de öylesine harap olmuşuz ki, artık korkunun çok ötesindeyiz. Henüz doğru yargılayıp duyguları sağlamlığını yitirmemiş bir azınlık, hava akınlarıyla yeniden güç kazanıp yeniden umutlanıyor; açlıktan ötürü henüz tam pasifleşmemiş olanlar ise genel panik anlarından yararlanmanın çaresine bakıyor; mutfaklara, depolara dadanmayı göze alıyorlar (Hava akınlarının özelliği göz önünde tutulmazsa olağanüstü durumlarda hırsızlığın cezası asılarak ölüm). Birçokları da yeni tehlikeyi, yeni güçlükleri tam bir kayıtsızlıkla karşılıyor: Bilinçli bir kayıtsızlık değil bu; dövüle dövüle dayağa alışmış ve artık dayaktan acı duymayan hayvanlarınki gibi bir uyuşma hali.

Sığınağa girmemiz yasak. Toprak sarsılmaya başladı mı, yapay sis yapan gereçlerin çıkardığı duman dalgaları arasından zar zor sürünerek Buna sınırları içerisindeki geniş, boş kalmış, verimsiz, çöplü yerlere uzanıyoruz; sonra sırt sırta, iç içe, ölüler gibi hiç kımıldamaksızın orada kalıp organlarımızı dinlendirmenin bir anlık keyfini sürüyoruz. Çevremizden yükselen duman ve alev sütunlarını bomboş gözlerle izliyoruz; her Avrupalının bildiği o insanı tedirgin eden hafif gümbürtülerin duyulduğu kısa aralarda, yüzlerce kez bombalanmış toprağın üzerin-

de, pörsümüş bir hindiba ya da soluk bir papatya arıyor, bulursak, yavaş yavaş çiğniyoruz sesimizi çıkarmadan.

Alarm sona erince yeniden yerlerimize dönüyoruz sürüklenir gibi; insanlarla eşyanın gazabına uğramış sessiz, sayısı belirsiz bir sürü; sonra hanidir nefret edilen ve artık saçma ve boşuna olduğu belli işimize koyuluyoruz yeniden.

Yaklaşmakta olan sonun depremleriyle gittikçe daha güçlü sarsılmaya başlayan bu dünyada, yeni korkular, yeni umutlar beliriyor. Bir süre için daha da sertleştirilmiş bu tutsaklık sırasında, Lorenzo'ya rastlıyorum. Lorenzo'yla ilişkimin öyküsü hem kısa hem uzun; hem basit hem de karışık aynı zamanda; bütün gerçeklerin dışında kalmış bir zaman ve durumun öyküsü. Bundan ötürü şuna inanıyorum ki, bugün aynı öyküyü anlamak için onu Eskiçağ tarihi ve mitolojiyle aynı türden saymak gerekir.

Bu konuda anlatılacak elle tutulur şey az: Bir İtalyan sivil işçi, bana altı ay süreyle ve hemen her gün bir parça ekmekle yemeğinin artığını getiriyor; bana yamalı iç gömleğini armağan ediyor; İtalya'ya benim adıma bir kart yazıp yanıtını bana iletiyor. Tüm bunlar için hiçbir karşılık istemiyor, kabul de etmiyor; çünkü iyi, sade bir insan, iyiliğin karşılıksız yapılması gerektiğine inanıyor.

Şimdi bu az şeydir sanılmamalı. Hoş daha önce de anlattığım gibi, hayatta kalmak için sivillerle ilişki kurup onlardan yararlanan yalnız ben değilim, ne var ki, o ilişkilerin yapısı başka. Arkadaşlarımız bundan, hovarda adamlar, kadınlarla ilişkilerini nasıl anlatırsa tıpkı öyle, aynı gizli hava içinde ve karanlık bir biçimde söz açıyorlar: Haklı olarak gurur duyulan ve kıskanılsın istenen, ne var ki en pervasız ruhlar için bile korkulu olan serüvenler. Bundan ötürü bu serüvenlerden rahatça söz açmak ne doğru oluyor ne de hoşa giden bir şey. Böylece, *Häftling*'ler "koruyucuları" ile "dostları"ndan söz açarken

oldukça gizli kapaklı ve ad vermeksizin konuşuyorlar; hem onları ele vermemiş olmak hem de istemedikleri rakiplerle karşılaşmamak için. Özellikle Henri gibi pişkin, profesyonel baştan çıkarıcı tipler, böyle şeylerin lafını bile etmiyor; bunlar başarılarını hep gizemli bir havaya büründürüyor, dinleyenlerde çok nüfuzlu, eliaçık büyük sivillerden yardım görüyormuş etkisini uyandıracak simgesel sözlerle konuşuyor.

Baştan çıkarıcı bir tipin, bir "organizatör"ün adı mı çıktı, kıskançlık, nefret, aşağılama ve hayranlık da ardından sökün ediyor hemen. "Organizasyon" sonucu elde edilmiş şeyleri uluorta yemek çok kötü karşılanıyor, çünkü bu utanma duygusu ve görgüyle aşırı çelişen bir tutum. "Bunu kim verdi?" "Nereden buldun onu?" "Nasıl buldun?" gibi sorular da aptalca ve yersiz. Yalnız büyük numaralılarla, safdiller, bir işe yaramayanlar, koruyanı olmayanlar, kamp yasalarından habersizler soruyor böyle soruları; bunlara ya hiç yanıt verilmiyor ya da, "*Verschwinde, Mensch!*"; "*Hau'ab*"; "*Uciekaj,*"; "*Schiess in den Wind*"; "Yaylan bakalım"; *Va chier...*'[1] gibi kampta kullanılagelmekte olan sürüyle argodan biriyle yanıt veriliyor.

Kimileri, bir ötekinin hangi siviller ya da hangi sivil grubuyla ilişkisi olduğunu anlamak için karışık, zor casusluk manevraları çevirmekle uzman kesiliyor, çeşitli yollardan söz konusu kişiye baskı yapmak istiyor. O zaman sonu gelmez "öncelik" kavgalarına yol açılmış oluyor, bunun acısı da en fazla ve özellikle yenilerle yeniklerin sırtına yükleniyor; çünkü çantada keklik bir sivile, bizimle daha yeni ilişki kurmak yolunda birinden çok daha güveniliyor. Söz konusu olan sivil, teknik ve duygusal nedenlerden ötürü daha değerli: "Organizasyon"un

1. Almanca, Lehçe ve Fransızcada argoda "defol!".

esasları tüm kuralları, tüm tehlikeleriyle ona açıklanmış, karşılıklı güven kurulmuştur, öte yandan da bu sivil, aramızdaki kast sisteminin dışında kaldığını kanıtlamıştır.

Siviller karşısında gerçekten de bir tür parya gibiyiz. Az ya da çok açığa vurarak, acıma ya da aşağılamanın tüm farklarını gözeterek, böyle bir duruma düşmüş olmamızı, böyle bir yaşamı sürdürmeye zorlanmamızı müthiş ağır, gizemli bir suç işlemiş olmamıza yoruyorlar. Hiç anlamadıkları ve kulaklarına hayvansı sesler gibi gelen bir sürü dil kullanarak konuştuğumuzu duyuyorlar; bizleri saçsız, adsız, şerefsiz, hemen her gün dayak yiyen, günden güne daha fazla düşen tutsaklar olarak görüyor; gözlerimizde barış, inanç ya da tutkunun küçük bir işaretini bile bulamıyorlar. Bizi hırsız, güvenilmez, pis, dökküntü, aç belleyip, böylesine düşmüş ve düşürülmüş olmayı hak ettiğimizi sanıyorlar. Yüzlerimizi kim ayırabilir, yüzlerimizin birbirinden farklı olduğunu kim anlayabilir ki? Onlar için yalnızca "şey", çoğul değil, tekiliz.

Ne var ki tüm bunlar, önümüze zaman zaman bir parça ekmek ya da bir patates atmalarına, yapı yerinde *Zivilsuppe*'nin[1] dağıtımından sonra dibini kazıyalım diye çorba çanaklarını bize vermelerine engel değil; bu çorba çanaklarını iyice temizledikten sonra yine onlara geri veriyoruz. Bunu ya hırslı, açgözlü bakışlarımızdan kurtulmak ya o sırada insancıl bir duyguya kapıldıkları ya da bir yudum çorba için hayvanlar gibi itişip kakışmamızı, güçlünün o bir yudum çorbayı nasıl ele geçirdiğini, ötekilerin de dövülmüş köpekler gibi sendeleyerek nasıl uzaklaştığını görmek için yapıyorlar.

İşte Lorenzo ile ben, tüm bunların dışında kaldık. Aynı değerde binlerce kişi arasında salt benim yaşamı-

1. (Alm.) Sivillerin çorbası.

mın böyle bir sınavı başarıyla vermiş olmasının nedenini aramakta bir anlam olsun olmasın, ben, bugün yaşayanlar arasında olmamı Lorenzo'ya borçlu olduğuma inanıyorum. Salt onun maddi yardımı değil, onun kişiliğinde canlanmış olan iyilik, çok sade, kendi halinde bir davranış, bizimkinin dışında adil bir dünya bulunduğunu bana sık sık anımsatan bir şey olmuştur. Henüz temiz, bozulmamış, kabalaşmamış, nefretten, korkudan uzak kalmış bir şey, bir insan da bulunabiliyordu demek; "yaşamayı sürdürmeyi daima hak eden" tanımlanması güç bir şey, çok güç de olsa, iyiliğin, olanaklarını sürdürebilmek yeteneğinden yoksun olmadığı...

Burada anlatılan kişiler insan değildi. Onların insanlığı gömülmüştü ya da bunu kendileri, uğradıkları insafsızlığın etkisiyle gömmüşlerdi. Alçak, budala SS'ler, gardiyanlar, politikacılar, suçlular, büyük, küçük gözdeler, birbirinden farksız, tutsaklaşmış tutuklular da dahil, Almanların istemiş olduğu bu hastalıklı hiyerarşinin bütün aşamaları, içlerinin bütün ıssızlığıyla zıt bir kardeşlik havası içindeydi.

Ama Lorenzo insandı. Onun temiz kalmış, el değmemiş insanlığı bütün bu inkâr dünyasının dışındaydı. Bu arada insan olduğumu unutmama hakkı bana da tanındıysa ben bunu Lorenzo'ya borçluyum.

1944 Ekimi

Kışı bizden uzak tutmak için tüm gücümüzle savaştık. Havanın yumuşar gibi olduğu anlara dört elle sarıldık; her günbatımında, güneşi gökte bir süre daha tutmaya uğraştık, hepsi boşuna. Dün akşam güneş, bulanık bir sis, bacalar ve teller keşmekeşi ardında, bir daha görünmemek üzere batt ve bu sabah artık kış!

Bunun ne demek olduğunu biliyoruz, çünkü biz geçen kış da buradaydık; çok geçmeden ötekiler de anlayacak bunun ne demek olduğunu. Kış ayları süresince ekimle nisan arasında, içimizden on kişiden yedisi ölecek demektir bu. Ölmeyenlere gelince, onlar da bütün bu günler süresince, hemen her gün, dakika dakika acı çekecekler: Sabahın köründen akşam çorba dağıtımına dek durmadan kaslarını germek, bir ayağından öbürünün üzerine geçmek, ellerini koltuk altlarına sıkıştırmak zorunda kalacaklar soğuğa dayanmak için. Eldiven karşılığında ekmeğini gözden çıkaracaksın, uykunun nice saatini vereceksin sökülen dikiş yerlerini dikmek için. Artık açıkta yemek yenemediği için barakada kalınıp ayakta yemek yenilecek, adam başına bir parçacık yer döşemesi üzerinde ve yataklara yaslanmak yasak. Hepimizin ellerinde yaralar açılacak, bir sargı bezi edinebilmek için hemen her akşam saatlerce bekleyeceğiz karda, rüzgârda.

Bizim çektiğimiz açlık bir öğün yemek yememiş birinin açlığına ne kadar benzemiyorsa üşümemiz de öyle, ona da yeni bir ad bulmak gerekiyor. Biz "açlık", "yorgunluk", "korku", "sancı", "kış" derken başka şeyler söylemek istiyoruz. Çünkü bu sözler, sevinç ve acıyı evlerinde tadan özgür insanlar için bulunmuştur. Kamplar daha uzun süre yürürlükte kalsaydı, yepyeni, çok sert bir dil çıkmış olacaktı ortaya. Bütün gün sırtında yalnızca bir gömlek, bir don, keten bir ceket, bir pantolonla karda, rüzgârda yorgun düşmenin, zafiyet, açlık ve yaklaşmakta olan sonun bilinci içinde bocalamanın ne demek olduğunu anlatabilmek için yeni bir dil gerek.

Bu sabah kış, can çekişen bir umut gibi göründü gözümüze. Yıkanmak üzere barakadan çıkarken farkına vardık bunun: Gökte yıldız yoktu, karanlık, soğuk havada kar kokusu... Sabahın ilk ışıklarıyla toplantı alanında yan yana dizilirken kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Havada ilk kar tanelerini görünce şöyle düşünmekten alamadık kendimizi: Geçen yıl bu zamanlar, kampta bir yıl daha geçireceğimizi söylemiş olsalardı gider elektrikli tellere yapışırdık ellerimizle; şu saçma, şu delice umut kırıntısı olmasa ve biraz mantıklı davranabilsek şimdi de gidip tutunmak gerekirdi o tellere.

Çünkü "kış"ın daha başka halleri de var.

Geçen bahar Almanlar, bizim kampın yanındaki boş bir yerde iki çadır kurdu. İyi mevsim süresince bu çadırların her birinde bin kişi barındı; şimdi bu çadırlar söküldü, açlıkta kalan iki bin kişi bizim barakalara dağıtıldı. Biz eski tutuklular, böyle kuraldışı davranışların aslında Almanların kafasına hiç uymadığını, sayımızı azaltmak için bir çareye başvurulacağını biliyoruz.

Ayrım işleminin kokusunu alıyoruz artık. "*Seleckja*": Bu İbranice-Latince-Lehçe sözcük çok duyulur bir hale giriyor artık yabancı diller konuşuldukça; önce anlaya-

mıyoruz ne demek olduğunu, zamanla dikkatimizi çekip sonunda bizi her gittiğimiz yerde izleyen bir sözcük olup çıkıyor.

Bu sabah Polonyalılar, "*Seleckja*," dediler. Bir yenilik mi var, bunu ilk duyan Polonyalılar oluyor; çoğu zaman da bildiklerini dışarı sızdırmamaya çalışıyorlar; çünkü başkalarının bilmediği bir şeyi bilmek, olsa olsa yararlı olabilir. Ayrımın çok yakın olduğunu herkes öğrenirse kurtulmak için başvurulacak çareler de aynı oranda azalmış olur (bir hekimi ya da gözdeyi ekmek ya da tütünle elde etmek; komisyonun gözünden kaçabilmek için tam zamanında barakadan KB'ye ya da KB'den barakaya taşınmak). Tüm bunlar öncelikle Polonyalıların hakkı.

İlk haberi izleyen günler süresince kampla yapı yerinde bir *Seleckja* havası yoğunlaşıyor. Kimsenin kesin bir şey bildiği yok; ama herkes bunun lafını ediyor, hatta iş arasında gizli gizli buluştuğumuz özgür işçiler, Polonyalı, İtalyan, Fransız işçiler bile. Ne var ki, bunun genel bir çöküntü doğurduğu söylenemez. Bizim kolektif ruh durumumuz, bu türden sarsıntılara kapılmayacak kadar yayvanlaşmış ve farklılaşmadan uzak. Soğuk ve açlıkla savaşırken ve işbaşında, herhangi bir düşünceye, hatta bu düşünceye bile yer kalmıyor. Herkes kendine göre bir tepki gösteriyor ama hiç kimse beklenen gerçek tepkiyi, umutsuzluk ya da boyun eğmeyi göstermiyor.

Bir şey yapabilecek olan yapıyor ama bunların sayısı çok az; çünkü ayrımdan yakayı sıyırmak çok güç. Almanlar böyle şeylerde son derece ciddi ve kılı kırk yararcasına dikkatli.

Somut bir çare bulamayan, kendini başka yoldan sağlama bağlamaya çalışıyor. Helalarda, banyo odalarında karşılıklı göğsümüzü, kaba etlerimizi, bacaklarımızı gösteriyoruz birbirimize; arkadaşlar bizi yatıştırıyor: "Senin için korkacak bir şey yok, seni ayırmayacakları kesin,

... *du bist kein Muselmann*...[1] ama beni..." deyip gömleklerini çıkarıyor, pantolonlarını indiriyorlar.

Bu sadakayı kimse kimseden esirgemiyor; çünkü hiç kimse kendi yazgısından emin değil ki, bir ötekini baltalayabilsin. Ben de ihtiyar Wertheimer'e yalan söyledim böyle utanmasızcasına; kaç yaşında olduğunu sorarlarsa kırk beş yaşındayım demesini, dörtte bir tayını gözden çıkarmak pahasına bir akşam önce de sakal tıraşı olmasını salık verdim ona. Ayrıca, korkulacak bir şey de olmadığını, bu ayrımın gaza götürülmek için yapılmadığını, seçilenlerin Jaworszno'daki nekahathaneye götürüleceğini *Blockältester*'in söylediğini de ekledim sözüme.

Wertheimer'in umuda kapılması kadar saçma bir şey olamaz: Bir kere en azından altmış yaşında görünüyor, bacaklarında kocaman varisler var, açlığı bile duyup duymadığı kuşkulu. Ama Wertheimer sevinç içinde ve iç rahatlığıyla yatağına uzanıp soru soranlara benim sözlerimle yanıt veriyor. Söylediğim bu sözler o sıralarda kampta parola gibi kullanılıyor; bu sözleri Chajim'den duyduğum gibi –üç yıldır kampta yaşadığı halde sapasağlam, dayanıklı ve kendine şaşılacak kadar güvenen Chajim'den duyduğum gibi– aktardım birkaç ayrıntısı göz önünde tutulmazsa. Çünkü ben de inanmıştım Chajim'in söylediklerine.

Bu dar yoldan akıl ermez bir sükûnetle geçerek 1944 Ekimi'ndeki büyük ayrımı atlatanlar arasındayım ben de.

Sakindim, çünkü kendimi yeteri kadar aldatabiliyordum. Benim seçilip ayrılmamış olmamı bir rastlantıya borçluyum, yoksa bu benim kendime olan güvenimi haklı çıkaracak bir kanıt değildir.

Bay Pinkert'in de çok önceden hüküm giymiş oldu-

1. (Alm.) Sen *muselmann* değilsin.

ğu belli; bir gözlerine bakmak yetiyor bunu görmek için. Beni eliyle yanına çağırıp bana güvendiğini gösteren bir yüzle, bu kez gerçekten çok yeni bir şey duyduğunu, nereden duyduğunu söyleyemeyeceğini ama uluslararası Kızılhaç'ın işe el attığını, kendisi için de, benim için de hiçbir tehlike olmadığını bana şahsen garanti ediyor; Bay Pinkert'in Varşova Elçiliği sivil memurlarından olduğu biliniyor.

İşte bugünler de böyle bekleyerek herhangi bir biçimde geçti gitti; anlatılacak olsa, bugünlerin insan gücünün dayanamayacağı bir işkence içinde geçtiği sanılır; ama aslında öbür günlerden çok da farklı değildiler.

Kamp ile Buna'daki disiplinde hiçbir gevşeme olmamıştı; iş, soğuk ve açlık bütün duygularımızı, bütün düşüncelerimizi eline geçirmişti zaten.

Bu pazar iş günü, *Arbeitssonntag*. Saat on üçe dek çalışılacak, sonra kampa gidilecek duş yapmak, saç kestirmek, genel bit kontrolü için. Ne var ki, çalıştığımız yapı işinde çalışırken, nasıl oldu bilinmez, bugün seçim ve ayırma yapılacağını haber aldık hepimiz.

Alışılmış olduğu üzere, haberi, birbiriyle çelişkili, kuşku uyandıran ayrıntılarıyla öğrendik: Daha bu sabah hastalar koğuşunda ayırma yapılmış bile; genel kamp mevcudunun yüzde yedisi, hastaların yüzde otuz-ellisi, gelecek büyük bir getto kafilesine yer açılsın diye ayrılmış. Gençler gençlere, ayrılanların yaşlılar olduğunu söylüyor. Sağlıklı olanlar yine sağlıklı olanlara, hastalar ayrıldı yalnızca, diyor. Uzmanlara dokunulmuyormuş. Alman Yahudileri de bu ayrımın dışındaymış. Sen varsın. Ben yokum.

Her zamanki gibi yine saat on üçte yapı yeri boşaldı; sonsuz bir gri kafile iki saat süreyle iki taraflı nöbetçilerin arasından geçecek. Orada hemen her gün sayılıyor, sonra bir daha, bir daha sayılıyoruz. Her gün iki saat sü-

reyle ara vermeksizin marşlar çalan bandonun önünden geçerken uygun adım yürümemiz gerekiyor.

Her şey her gün nasılsa öyle yine: Mutfak bacasından her günkü gibi duman çıkıyor, çorba dağıtımı başlıyor. Ama birden çan çalmaya başlıyor, o zaman sıranın neye geldiğini anlıyoruz.

Aslında bu çan, her sabah gün ağarırken çalar: Bizi uykudan uyandırmak için. Ama gün ortası çaldı mı, barakalarımızda kapalı kalacağız demektir bu. Kimse kaçamasın, ayrılanlar gaz odalarına giderken kimse görmesin, diye barakalarda kalırız.

Bizim *Blockältester* işini iyi bilir. Hepimizin geri döndüğünden emin olunca kapıyı kapattırdı, herkesin eline numara, ad, meslek, yaş ve uyruğunu gösteren kâğıtları tutuşturdu, herkesin, ayakkabılara varıncaya dek soyunmasını emretti. Böyle çırılçıplak, ellerimizde kâğıtlar, komisyon bizim barakaya gelinceye dek bekleyeceğiz. Biz 48 numaralı barakadayız. Ama 1 numaradan mı, 60 numaradan mı başlanacak, kimse önceden bilemez. Hangisinden başlanırsa başlansın, daha en azından bir saat rahat sayılırız. Yorganlarımızın altına girip neden ısınmayalım, neden izin verilmez buna?

Komut seslerinin, küfür ve tokatların komisyonun yaklaştığını haber verdiği sırada, birçoğumuzun gözleri kapanıyor bile: *Blockältester* ile yardımcıları yatakhanenin en sonundan küfür ve yumruklarla çıplak bedenleri önlerinden sürüyüp genel bakım odası olarak kullanılan yere sokuyorlar. Yedi metreye dört metrelik bir oda burası. Bu sürek avının sonunda oda sıcak, tıklım tıklım insanla doluyor; oda bütün köşelerine varıncaya dek tıka basa insanla dolu, tahta duvarlara öyle bir baskı var ki, kirişler çatırdıyor.

Şimdi hepimiz içerideyiz artık, korkmak için gerekli zamanın yokluğu bir yana, yer de yok korkmak için. Bütün çevreyi dolduran bu sıcak et duygusu tuhaf; sıkıntılı bir şey de değil bir bakıma. Hava alabilmek için burun yukarıda tutulmalı. Bir de eldeki kâğıdın buruşmamasına, yok olmamasına dikkat etmeli.

Blockältester yatakhaneyle bu odanın arasındaki kapıyı kapatmış, onun yerine bu odayla yatakhanenin dışarı açılan kapılarını açmış. Orada, iki kapının önünde, yazgımızı yargılayacak yargıç, bir SS grup komutanı duruyor. Sağında *Blockältester*, solunda blok yazıcısı. Bulunduğumuz odadan çırılçıplak ekim ayazına çıkan her kişi, iki kapı arasındaki bu birkaç adımlık yeri koşarak geçecek ve SS liderine elindeki kâğıdı teslim edip yatakhane kapısından yine barakaya girecek. Bu bir-iki saniyelik koşu sırasında, SS lideri, koşan adamın bir önünden, bir de arkasından bakarak, elindeki kâğıdı ya sağındaki ya da solundaki adama uzatıyor: Bu, ölüm ya da yaşam demek bizler için. İki-üç dakikalık bir zaman içinde iki yüz kişilik bir barakanın "iş"i tamamlanmış oluyor; tüm bir öğleden sonra da on iki bin kişilik bir toplama kampının işi.

Bir et odası haline girmiş odadaki baskının yavaş yavaş hafiflediğini duyuyorum; birazdan sıra bana gelecek. Ötekiler gibi ben de güçlü, çevik adımlarla koşuyor, başımı dik tutmaya, göğsümü kabartmaya, kaslarımı germeye, göstermeye çalışıyorum. Geriye bir göz atmaya çalıştım; sanırım benim kâğıdı sağındaki adama verdi SS lideri.

Birbirimizin ardından yatakhaneye girdikten sonra artık giyinebiliriz. İçimizden hiçbiri başına geleceği şimdiden kestiremez; önce kâğıdın sağa mı, sola mı verildiğinden emin olmak gerek. Millet en yaşlıların, en hastalıklı olanların, en cılızların başına üşüşüyor; onların kâğıtları sol tarafa verilmişse o zaman sol taraf, ölüm hükümlüleri cephesi.

Daha ayrım sona ermeden herkes *"schlechte Seite"*nin, "kötü taraf"ın sol taraf olduğunu öğreniyor bile. Kuralın istisnaları da yok değil kuşkusuz. René'yi ele alalım örnek olarak; genç, güçlü kuvvetli René de sol tarafa ayrılmış. Belki de gözlüklü olduğu, belki bütün miyoplar gibi biraz eğilerek yürüdüğü için o tarafa ayrılmış olabilir; ama rastlantı eseri, gözden kaçtığı için o tarafa ayırmış da olabilirler: René tam benim önümden koşarak geçmişti komisyonun önünden; kâğıtlarımız değişmiş olamaz mı? Böyle düşünüp Alberto'yla konuşuyorum bunu; ikimiz de bu görüşün akla yakın olduğuna karar veriyoruz. Yarın ya da öbür gün bunun üstüne neler düşünürüm bilmiyorum, şu anda bunun içimde olağandışı bir duygu uyandırmadığı kesin.

Aynı türden bir yanlışlık da Sattler'in, evinden buraya getirileli yirmi gün bile olmamış iriyarı, güçlü köylü Sattler'in yazgısını değiştirmiş olacak. Sattler, Almanca bilmediği gibi, tüm olan biten şeylerden de bir şey anlamamış; bir köşeye çekilmiş gömleğini dikmekle meşgul. Yanına gidip artık gömlekle bir ilişkisi kalmadığını söylemeli miyim ona?

Böylesi yanlışlıklar çok şaşılacak bir şey değil aslında, çünkü önemli olan ayrımın çabuk çabuk yapılması; kamp komutanlığının üzerinde en çok durduğu şey de, ille en işe yaramazların ayrılması değil, yeni gelenlere bir an önce yer açılması.

Bizim barakada ayrım son buldu artık ama ötekilerde hâlâ devam ediyor; onun için daha bir süre dışarı çıkamayız. Ama bu arada çorba karavanası geldiği için *Blockältester*, yemeğin dağıtılmasına karar veriyor. Ayrılmış olanlara iki kap çorba veriliyor. Aslında çok saçma bir şey olan bu ikram, *Blockältester*'lerin bir acıma girişimi mi, yoksa SS'lerin emri mi hiçbir zaman öğreneme-

dim. Her ne olursa olsun, Monowitz-Auschwitz kurbanlarına, ayırma işlemiyle alıp götürülme arasındaki iki-üç gün boyunca ikişer porsiyon çorba verildi.

Ziegler, elindeki çanağı uzatıp bir porsiyon çorba alınca çekilmiyor, olduğu yerde kalıp bekliyor. "Ne bekliyorsun?" diyen *Blockältester*, Ziegler'in ikinci porsiyona hak kazanmış olduğunu bilmiyor; çekilip gitsin başından diye itiyor onu ama Ziegler gitmiyor, ikinci porsiyon çorbayı da almak için dayatıyor, kendisinin sola ayrılmış olduğunu, inanmıyorsa kâğıtları kontrol etmesini söylüyor. İkinci porsiyonu da alınca, yavaş yavaş yatağına dönüp çorbasını içmeye başlıyor.

Şu anda bütün millet çanağın dibindeki son çorba kalıntısını kaşığıyla kazımakla meşgul, bütün barakayı bir maden gürültüsü dolduruyor; gün artık sona erdi demektir bu. Yavaş yavaş sessizleşiyor ortalık, bu sırada üçüncü kattaki ranzamdan, yaşlı Kuhn'un başında takkesi, bir öne, bir arkaya sallanarak yüksek sesle dua ettiğini görüyor, duyuyorum. Kendisini ayırmadıkları için Tanrı'ya dua ediyor Kuhn.

Kuhn aklını kaçırmış olacak. Hemen yanıbaşındaki ranzada, yarın sabah gaz odasına gidecek yirmi yaşındaki Yunanlı Beppo'nun yattığını, onun artık hiçbir şey düşünmeksizin, gözlerini tavandaki ampule dikmiş, tek kelime konuşmaksızın uzanıp kalmış olduğunu görmüyor mu? Gelecek sefer de sıranın kendisinde olduğunu bilmiyor mu Kuhn? Bugün çok korkunç bir şeyin yapılmış olduğunu, bu korkunç işlemi hiçbir duanın, hiçbir özrün, suçluların hiçbir yalvarmasının, insansı hiçbir şeyin onaramayacağını bilmiyor mu Kuhn?

Tanrı'nın yerinde olsam, yerlere tükürürdüm Kuhn'un duasını.

Kraus

Yağmur yağarken ağlamak istiyor insan. Kasım ayı içindeyiz, yağmur on gündür yağıyor, yerler çamura batmış. Bütün tahta şeylerde kekremsi bir koku.

On adım sola gidebilsem korunacağım, çünkü bir barınak var orada; omuzlarımı örtecek bir çuval bile olsa yeterdi ya da kendimi kurutabileceğim bir ateşin yanında olabilseydim. Sırtıma sokabileceğim kuru bir bez parçası da işe yarayabilirdi. İki kürek hamlesi arasında düşündüğüm şey bu işte, doğru söylüyorum, kuru bir bez parçası somut bir mutluluk olabilirdi.

Çünkü artık bundan fazla ıslanamaz insan; şimdi bütün dikkat edilecek şey, fazla kımıldamamak, şimdiye dek yaptığın hareketlerden başkasını yapmamak; yumuşamış, buz kesmiş giysinin tenin başka taraflarına değmemesi için yapılacak şey bu artık.

Bereket bugün rüzgâr esmiyor. Tuhaftır ki, her şeye karşın mutluymuşuz gibi bir duygu var içimizde; bizi umutsuzluğun tam kenarında tutup yaşamaya zorlayan şey, işte bu duygu. Yağmur, rüzgârsız yağıyor. Ya da rüzgârla yağıyor; akşama fazladan bir çanak daha çorba verileceğini biliyorsan, akşama dek dayanacak gücü bugün de buluyorsun. Ya da yağmur yağıyor, rüzgâr da esiyor, her zamanki açlığı, iliklerinde duyup düşünüyorsun:

Çok zorlanırsan, yüreğinde acı ve bıkkınlık duygusundan başka bir şey kalmazsa tümüyle dipte yatıp kaldığının inancı içindeysen gerçekten, o zaman –hepimiz düşünüyoruz bunu– elektrik telini tutar ya da dekovil vagonlarından birinin altına atarsın kendini, o zaman yağmur yağmaz artık.

Bu sabahtan beri çamura saplanıp kalmışız, ayaklarımızı kaygan yerde açtıkları çukurlardan çekip çıkaramıyoruz şöyle bir kerecik olsun; her kürek sallayışta hep aynı sarkaç hareketi. Ben yarı belime dek çukurdayım, Kraus ile Clausner daha aşağıdalar, Gounan benden daha yukarıda, yüzeyde. Çevresini gören yalnız Gounan; yoldan gelen kimse, ona göre Kraus'a, daha mı çabuk çalışmamız gerekli, yoksa biraz dalga geçebilir miyiz, kısaca bildiriyor. Clausner kazmayla çalışıyor, Kraus kürekleği çamuru bana fırlatıyor, ben de yeniden Gounan'a iletiyorum, Gounan bir kenara yığıyor. Başkaları da el arabalarıyla gelip çamurlu toprağı bilmem hangi cehennemin dibine iletiyorlar, her neyse bugünkü dünyamız bu çamur çukuru işte.

Kraus'un biçimsiz fırlattığı çamur topağı gelip dizime yapışıyor. İlk olmuyor bu; pek de umutlu değilim ama yine de dikkat etmesini söylüyorum. Kraus, Macar, Almancayı çok az, Fransızcayı ise hiç anlamıyor. Ağaç gibi upuzun, gözlüklü, küçücük, şımarıkmış etkisini uyandıran bir yüzü var; güldü mü çocukları andırıyor, sık sık da gülüyor. Çok çalışıyor, müthiş de harcıyor kendini çalışırken; bizim kurallardan haberi yok henüz, hareketlerden, soluğundan, hatta düşünmekten bile kısıntı yapmak gerektiğinden haberi yok. Dayak yemenin çok daha elverişli olduğunu bilmiyor henüz; çünkü genellikle dayaktan ölündüğü yok ama kendini aşırı zorladın mı sonu kötü bir ölüm; çünkü öleceğini anladığın zaman, artık

çok geç kalmış oluyorsun. Kraus düşünüyor daha... Hayır, hayır, zavallı Kraus'un düşündüğü falan yok, Kraus mantıklı düşünemiyor, buraya beraberinde getirdiği şey, yalnızca basit bir memurun budalaca dürüstlüğü. Çalışmanın ana kuralı burada da dışarıdaki gibi, namuslu, mantıklı çalışmaktır sanıyor, herkes öyle söylemez mi, ne kadar çok çalışırsan o kadar çok kazanır, o kadar da yiyebilirsin...

"*Regardez-moi ça... pas si vite, idiot...*"[1] diye küfrediyor Gounan yukarıdan; sonra Almancaya çevirmesi gerektiğini hatırlıyor: ""*Langsam, du blöder Einer, langsam, verstanden?*" Kraus dilerse kendini parçalasın böyle budala gibi; ama böyle hepimiz el ele çalışırken, çalışma tempomuz ona bağlıyken olmaz.

Evet, kulenin canavar düdüğü bu, İngiliz savaş tutsakları yola koyuluyor, saat dört buçuk. Saat beşte de Ukraynalı kızlar geçecek; ondan sonra da sıra bizde, dönüş yolu, yoklama, bit kontrolü, sonra da dinlenmeye sıra gelecek.

Her taraftan "*Antreten!*"[2] çağrısı. Ortalıkta ayaklarını sürüyerek yürümeye çalışan çamura batmış kuklalar, eğiliyor, kalkıyor, gereçleri yine barakaya götürüyorlar. Ayaklarımızdaki tahta tabanlı ayakkabıları yitirmeyelim diye dikkatle çekip çıkarıyoruz ayaklarımızı çukurdan, sallanıp sendeleyerek sıraya giriyoruz. Dönüş başlıyor. *Zu dreien*, üçer üçer dizilmek deniyor buna. Alberto'nun yanında yer almaya çalışıyorum, bugün ayrı çalıştık, ne oldu ne bitti sormalıyız birbirimize; derken mideme inen bir el darbesiyle kendimi geride, tam Kraus'un yanında buluyorum.

1. (Fr.) Şu hale bak... Ağır ol be, sersem...
2. (Alm.) Sıraya girin.

Yürüyüş. Gardiyan o her zamanki kaba sesiyle komut veriyor: *Links, links, links*[1]; önce bacaklar bir ağrıyor, ama sonra yavaş yavaş ısındıkça, bacak sinirlerinde bir gevşeme oluyor. Sabah bize geçmez ve sonsuzdur gibi görünen bugünü de dakika dakika geride bıraktık; artık gün diye bir şey kalmadı şu anda, hiçbirimizde hiçbir anı bırakmaksızın unutuldu gitti. Yarınki günün de tıpkı bugünkü gün gibi olacağını biliyoruz. Belki biraz daha çok ya da daha az yağmur yağar, toprak kaldıracağımıza kulenin orada tuğla boşaltırız belki. Savaşın sonu gelmiş de olabilir yarın ya da hepimiz öldürülmüş ya da başka bir kampa taşınmış olabiliriz; kamp kurulalı hep beklenen, umulan bu büyük değişikliklerden hiçbiri gerçekleşmez belki de. Hem yarın ne olacağını düşünmek isteyen de kim?

İnsanın belleği az komik değil. Kampa geleli, bir dostumun çok eskiden yazdığı iki dize aklımdan çıkmadı:

> ... bir gün gelip kalmayınca
> anlamı yarın, yarın demenin.

Burada da öyle. Kamp argosunda, "hiçbir zaman," ne demektir, biliyor musunuz? "*Morgen früh*," yarın sabah erkenden.

Şimdi *links, links, links und links*'in sırası; attığın adımı şaşırmayacaksın şu sırada. Kraus sallapati yürüyor, sıraya giremediği için gardiyandan tekmeyi yedi bile. Şimdi bir de tutmuş o zavallı Almancasıyla, üzerime fırlattığı bir kürek dolusu çamurdan ötürü özür dilemeye kalkıyor; şaşılacak şey, nerede olduğumuzun hâlâ farkında değil sanırım, şu Macarlar tuhaf insanlar doğrusu.

1. (Alm.) Sol, sol, sol.

Hem uygun adım yürüyeceksin hem de bir taraftan karmakarışık bir Almancayla konuşmaya çalışacaksın, bu kadarı fazla, yanlış adım attığını söylüyor, uyarıyorum Kraus'u; bir yandan da gözlük camlarının üzerindeki yağmur damlalarının arasından gözlerine bakıyorum; insan Kraus'un gözleri bunlar.

Kraus'a bir şey anlattım o sıralarda; kötü bir Almancayla uzun uzun konuştum, her cümleden sonra durup ne dediğimi anlayıp anlamadığından emin olmak için yavaş yavaş ve ara vererek konuştum.

Ona bir düş gördüğümü anlattım; evdeymişim, doğduğum evde; bütün aile yemek masasının başına geçmişiz, ayaklarımızı uzatmışız masanın altına, masanın üzerinde yemekler, yemekler ama ne yemekler, sürüyle. Mevsim yaz, İtalya'dayız. Napoli'de mi... Öyle ya, Napoli'de; hoş ille de orası olması önemli değil. Birden kapı çalınıyor, kalkıp merakla kapıya gidiyorum. Kim mi gelmiş? Kim olacak, şu anda yanımda yürüyen Kraus Pali işte: Saçı başı yerinde, temiz, bakımlı, özgür bir insan gibi giyinmiş Kraus, elinde de koca bir somun. İki kiloluk, sımsıcak bir somun. "*Servus Páli*," diyorum, "*wie geht's?*"[1] Sevinip içeri alıyorum kendisini, bizimkilerle tanıştırıyorum, Budapeşte'den geldiğini, onun için böyle ıslak olduğunu söylüyorum: Tıpkı şimdiki gibi sırılsıklam. Yiyecek, içecek bir şeyler verdikten sonra rahat bir yatak gösteriyorum kendisine uyuması için: Öyle de ılık bir gece ki, hemen kuruyor üstümüz başımız (evet, ben de ıslağım o sırada).

Bu Kraus çok iyi bir herif olmalı normal yaşamda. Burada uzun boylu yaşayamaz, daha ilk bakışta anlaşılıyor, bir kuram kadar kesin bu. Ne yazık ki, Macarca konuşamıyorum; çünkü şu andaki duyarlığı tüm bentleri

1. (Alm.) Merhaba, Páli, nasılsın?

yıkıp geçmiş, tuhaf Macarca sözlerden oluşmuş cümleler bir sel gibi boşanıyor ağzından. Benim duyup anladığım şey, yalnızca adım; ama tantanalı hareketlerine bakılırsa, güzel şeyler söylüyor Kraus, dilekler sıralıyor, yeminler ediyor.

Zavallı, safdil Kraus... Bir bilse anlattıklarımın gerçekle hiç ilgisi olmadığını, onu düşümde falan görmediğimi, kendisinin benim için hiçbir şey, şu kısa süren bir anlık zaman dışında benim için hiçbir şey olmadığını bir bilse; şu anda karnımdaki açlıktan, çevremdeki soğuk ve yağmurdan başka hiçbir şeyin bana bir şey söylemediğini bir bilse...

Die drei Leute vom Labor[1]

Biz kampa geleli kaç ay oldu? Ben KB'den taburcu edileli, kimya sınavından geçeli, ekim ayındaki ayrım geçeli kaç ay oldu?

Alberto'yla karşı karşıya geldik mi, bu soruları sık sık soruyoruz. Yüz yetmiş dört bin kişilik kafileyle buraya getirildiğimiz sırada biz İtalyanlar doksan altı kişiydik; ekim ayına doğru ancak yirmi dokuz kişi kalmıştık, bunun sekizi de ayrım sırasında yok oldu. Şu anda yirmi bir kişiyiz, kış da yeni başladı henüz. İçimizden kaç kişi sağ girebilecek yeni yıla? Baharı kaç kişi görebilecek?

Haftalardır yeni hava akını yok; kasım yağmurları kar haline girdi, kar da yıkıntıları örttü, kapladı. Almanlarla Polonyalılar işe lastik çizmeyle geliyor, kulaklarında kürk kulaklıklar, sırtlarında vatkalı işbaşı giysileri var; İngiliz savaş tutsaklarının üzerinde de o harika kürk ceketler. Bizim kampta yalnızca birkaç gözdeye palto verildi; biz, teorik bakımdan kapalı yerde çalışacak uzmanlar olduğumuz için, sırtımızda hâlâ yazlıklar var.

Biz kimyageriz. Bundan ötürü fenil torbalarıyla haşır neşir oluyoruz çalışırken. Daha yaz ortasında, ilk hava

1. (Alm.) Laboratuvardaki üç kişi.

akınlarından sonra, depoyu boşaltmıştık; fenil, giysilerimizin altına giriyor, terden ıslanmış organlarımıza yapışıp kalıyordu, cüzam gibi yiyordu bizi; yüzlerimizdeki deri büyük, yanık parçalar halinde soyuluyordu. Derken hava akınları kesildi, torbaları yine depoya taşıdık. Derken depo isabet aldı, biz de torbaları stirol bölümünün bodrumuna istif ettik yine. Şimdi depo onarıldı; torbaların yine oraya istif edilmesi gerekiyor. Keskin fenil kokusu biricik giysimize siniyor, gece gündüz gölgemiz gibi izliyor bizi. Bugüne dek Kimya Grubu'ndan olmamızdan şöyle bir sonuç aldık: Ötekilerin sırtında palto var, bizde yok, ötekiler ellişer kiloluk çimento torbası taşıyor, biz altmışar kiloluk fenil torbası. Bu durumda kimya sınavının, kimya sınavıyla ilgili düşlerin adı sanı mı kalırdı artık? Yazın en azından dört kez, Doktor Pannwitz'in 939 numaralı yapıdaki laboratuvarından söz edildi, Polimerizasyon Bölümü için aramızdan analizci seçileceği çalındı kulaklarımıza.

Artık yeter, tamam artık. Son perde açılıyor: Kış başladı, kışla birlikte bizim son ölüm kalım savaşımız da başlamış oldu. Bunun son perde olduğundan hiç kimsenin kuşkusu yok artık. Günün hangi saatinde olursa olsun, organlarımıza sorup da bedenimizin verdiği sese kulak kabartırsak şu yanıtı alıyoruz: Yetecek güç kalmadı artık. Çepeçevre çözülme ve bitme havası içindeyiz. 939 numaralı yapının yarısı, bükülmüş demir putreller ve moloz halinde; bir zamanlar sımsıcak buhar dumanının tüttüğü koca borulardan şimdi yerlere dek uzanan biçimsiz, mavi, sütunlar kadar kalın buzlar sarkıyor. Buna artık sessizlik içinde; rüzgâr elverişli esip de iyice kulak kabartırsak boğuk, durup durup yeniden başlayan bir yer altı gümbürtüsü duyuyoruz; gittikçe yaklaşan cephenin sesi bu. Almanlar, gittikçe ilerleyen Rusların önünde sürüp getirdikleri üç yüz Lodz Gettosu tutuklusunu da kampa aldı. Bu

yeni gelenler, bize Varşova Gettosunda verilen mitolojik savaşı, Almanların bundan bir yıl önce Lublin Kampı'nı nasıl ortadan kaldırdıklarını anlatıyorlar: Dört köşeye dört makineli tüfek, bütün barakalara kundak; dünya bunun haberini alamayacak. Ya bizim sıramız, o ne zaman?

Gardiyan bu sabah da iş kafilelerini her zamanki gibi ayırdı. Magnezyumklorür kafilesine bağlı on kişi magnezyumklorüre: Ayaklarını sürüyerek, yavaş yürüyebildikleri kadar yavaş yürüyerek yola koyuluyorlar; işlerin en ağırı magnezyumklorür; tüm gün, iliklerine işleyen tuzlu, buz gibi suyun içinde duracaksın; ayakkabıları, giysiyi, deriyi yiyip bitiriyor o su. Gardiyan bir tuğlayı yakaladığı gibi kafilenin ortasına fırlatıyor: Kafiledekiler şöyle bir sendeliyorlar ama yine de hızlı yürümüyorlar. Bu, hemen hemen her sabah yinelenen bir alışkanlık.

Dört *Scheisshaus*[1] işçisi işbaşına: Yeni bir hela yapacak bu dört kişi de yola koyuluyor. Lodz ile Transilvanya'dan gelen yeni kafileler yüzünden elli kişilik kapasite aşılmış. Bundan ötürü, bu işlerin amiri olan gizemli Alman bürokrat, bizim grup için bir *zweiplatziges Kommandoscheisshaus*, yani iki bölmeli bir komando birlik helası yapımına karar ve emir vermiş. Birliğimizi gurur duyulabilecek nadir birlikler mertebesine yükselten böylesi bir görevlendirme karşısında kayıtsız kaldığımızı söylesek doğru olmaz; ancak bu durumda tabii işten kaytarmak ve sivillerle birtakım "kombinasyonlar" üretmek için bahane kalmamış oluyor. "*Noblesse oblige*,[2]" diyor uyanık Henri.

On iki kişi tuğla taşımaya. Beş kişi Dahm Usta'nın emrine. İki kişi sarnıca. Kaç kişi eksik? Üç kişi: Homoika

1. (Alm.) Sıçma evi.
2. (Fr.) Asalet böyle olmasını gerektirir.

bu sabah KB'ye alındı, demirci dün öldü. François da, neden bilinmez, başka bir yere alındı. Hesabı tamamlayan gardiyan, not alıyor, hoşnut. Artık, grubun gözdeleri sayılmazsa kala kala fenil takımından biz on sekiz kişi kaldık. Beklenmedik bir şey oluyor şimdi.

Gardiyan konuşuyor: "Doktor Pannwitz, Arbeitsdienst laboratuvar için üç kişi istedi; 169 509 Brackier, 173 633 Kandel, 174 517 Levi..." Bir an kulaklarım uğulduyor, Buna gözlerimin önünde altüst oluyor. Grup 98'de üç Levi var; ama *Hundert Vierundsiebzig Fünf Hundert Siebzehn* benim, bundan kuşku duyulamaz. Seçilen üç kişiden biri benim demek.

Gardiyan, tuhaf bir gülüşle tepeden tırnağa süzüyor bizi: bir Belçikalı, bir Rumen, bir de İtalyan. Şu halde üç *Franzose*. Laboratuvar cennetine seçilen üç kişiden üçünün de Fransız olmasını akıl mı alır?

Arkadaşların çoğu kutluyor bizi. Hepsinden önce de, en ufak bir kıskançlık bile duymayan Alberto kutluyor bizi namuslu bir sevinç gösterisiyle. Alberto'nun bana tanınan bu şanstan gocunması için hiç neden yok; hatta bana beslediği dostluktan olsun ya da bundan kendisi de yararlanmayı umduğu için olsun, çok memnun görünüyor. Çünkü biz ikimiz çoktandır sıkı bir dostlukla birbirimize bağlıyız; her "organizasyon" sonunda elde ettiğimiz şeyi, iki eşit parçaya ayırarak bölüşüyoruz aramızda. Beni kıskanması için de bir neden yok zaten; çünkü Alberto laboratuvara girmeyi ne istemiştir ne de böyle bir şeyi ummuştur. Alberto'nun damarlarında akan kan öylesine özgürdür ki, böyle sistematik bir çalışmaya bağlanmayı aklından bile geçirmez; Alberto'daki istek onu başka yerlere iter, başka çözüm yollarına, beklenmedik sonuçlara, hiç yoktan yaratılan çarelere, yeniliğe. Alberto, "serbest meslek" savaşını ve rastlantılarını iyi, sağlam bir işe öngörür.

Cebimde bulunan, hizmet şubesinden aldığım kâğıtta 174 517 numaralı *Häftling*'in, bir uzman olarak yeni bir gömlekle yeni bir iç donuna hak kazandığı, her çarşamba da sakalını tıraş etmek zorunda olduğu yazılı.

Yer yer yıkılmış Buna, ilk karın altında koca bir ceset gibi kıpırtısız ve boylu boyunca yatıp kalmış. Canavar düdükleri her gün hava akını haberi veriyor; Ruslar 80 kilometre uzaktalar. Elektrik santralı sessizlik içinde, metan taktir sütunları yok artık; gazometreler havaya uçmuş. Her gün bizim kampa Doğu Polonya kamplarından sürülen tutuklular geliyor; bunların küçük bir kısmı bizde işe giriyor, çoğu ya Birkenau'a gönderiliyor ya da bacadan havaya karışıyorlar. Günlük tayın yine enikonu azaltıldı. KB ağzına kadar dolu; E Tutukluları kampa kızıl, difteri ve lekeli humma hastalıklarını bulaştırdılar.

Ama 174 517 numaralı tutuklu, artık uzmanlığa atanmış, yeni bir gömlekle yeni bir iç donuna hak kazanmıştır; her çarşamba günü de tıraş olmak zorundadır. Şu Almanları hiç kimse kolay kolay anlayamaz.

Büyük bir kente giren vahşi hayvanlar gibi ürkek ve kuşkucu, laboratuvara girdik. Döşeme ne kadar da temiz ve pürüzsüz... Şaşılacak şey, tıpkı öbür laboratuvarları andıran bir laboratuvar. Üç uzun masayla üzerlerinde yüzlerce tanıdığımız şey. Bir köşede imbikler, analiz terazisi, bir ocak, bir de termostat. Organik kimya laboratuvarlarının o tuhaf kokusu beni şoke ediyor. Bir an, yarı karanlık üniversite salonunun, dördüncü eğitim yılının, İtalya'daki o tatlı mayıs ayının anısıyla sarsılıyorum.

Bay Stawinoga bize çalışacağımız yerleri gösteriyor. Stawinoga enerjik, aynı zamanda da kederli, yorgun yüzlü gençten bir Polonya Almanı. O da doktor ama kimya doktoru değil (anlamaya çalışmamalı aslında), filoloji doktoru, laboratuvarın başında da şef. Bizimle pek de

hoşlanarak konuşmuyor ama çekilmez bir adam değil. Bize, "Mösyö," diyor; güler misin, ağlar mısın?

Laboratuvarın içindeki ısı harika; termometre 24 dereceyi gösteriyor. Bardakları yıkarken, yerleri süpürürken, şişeleri taşırken ya da herhangi başka bir iş yaparken hep bu odada kalabilsek diye düşünüyoruz. O zaman kış diye bir sorun kalmayacak. Artık açlık sorununun da fazla zorluk çıkarmayacağı kanısındayız. Acaba buradan her akşam çıkarken üstümüzü başımızı arayacaklar mı? Peki helaya gitmek için izin istedikçe de arayacaklar mı üstümüzü? Herhalde aramazlar. Burada sabun, benzin, alkol var. Ceketimin içine bir cep diker, atölyede çalışıp benzin işi yapan İngiliz'le işi yoluna koyarım. Göz hapsinin sertlik derecesini yakında anlarız. Bildiğim bir şey varsa o da en azından bir yıl bu laboratuvarda kalacağımdır. Hem insan, hırsızlık etmeyi bir kere aklına koymayagörsün, ne göz hapsi engel olabilir ona ne de arama tarama.

Hiç umulmazken kaderin bir cilvesiyle biz üç kişinin bu kış, açlık ve soğuktan işkenceye uğramayacağımız kesin görünüyor; öbür üç bin tutuklu bizi kıskansalar da böyle. Demek büyük bir olasılıkla, ciddi bir hastalık geçirmeyeceğiz, donma tehlikesiyle karşılaşmayacağız, ayrım işlemini atlatabileceğiz. Kampın içyüzünü bizim kadar bilmeyen insanların çoğu, bu durumda, artık ölümden kurtulduklarına, günün birinde özgür yaşama kavuşacaklarına inanır. Ama biz değil. Çünkü biz, tüm bunları, yazgının bir armağanı diye kabul ediyor, yalnız belirli bir süre için kurtulmuş olabileceğimizi, yarının karanlık olduğunu düşünüyoruz. Kıracağım ilk bardak, ilk tartı hatası, ilk dikkatsizlik beni yeniden karların, rüzgârın içine atabilir, bacadan duman halinde çıkmama neden olabilir. Ya Ruslar gelince ne olacak, bunu da kestirmek güç.

Çünkü Ruslar er geç gelecek. Ayaklarımızın altında-

ki toprak gece gündüz demeden sarsılıp duruyor; Buna'nın yeni sessizliği içinde top atışlarının hafif, boğuk gümbürtüsü duyuluyor aralıksız. Soluduğumuz havada bir gerginlik, bir değişiklik var. Polonyalılar artık çalışmıyor, Fransızlar başlarını dik tutup yürüyorlar. İngilizler bize göz atıp gizliden gizliye orta ve işaret parmaklarını kullanarak zafer işareti yapıyorlar; hatta kimi zaman hiç gizlemiyorlar bile V harfini.

Ne var ki, Almanlar hâlâ kör ve sağır, bir dikkafalılık ve bihaberlik zırhına bürünmüş gibiler. Sentetik lastik üretimi için yine bir süre saptadılar durup dururken: 1 Şubat 1945. Hava akınlarına karşı sığınaklar, siperler kazıyor, zararları onarıyor, yapıyor, kavga ediyor, komut veriyor, örgütlüyor ve öldürüyorlar. Hoş başka ne yapabilirler ki? Onlar Alman. Bu yaptıkları şeyleri düşünüp taşınarak değil, yaradılışlarıyla seçtikleri kadar gerektirdiği için yapıyorlar. Başka bir şey yapamazlardı ki: Ölüm halinde bir hastayı yaralayacak olsak ve o hastanın bedeni hemen öbür gün ölecek de olsa, yara yine iyileşme çabası içindedir.

Gardiyan artık her sabah iş ayrımı için grupları adlandırırken, bizi "*die drei Leute vom Labor,*" (laboratuvardaki üç kişi) diye çağırıyor. Sabahları, akşamları beni bütün sürüden farklı tutan hiçbir tarafım yok, ama bütün gün çalışırken ben sıcak, iyi korunmuş bir odadayım, kimseden dayak yemiyorum; çaldığım benzinle alkolü büyük bir riske girmeksizin satıyorum. Hem benim bu yaptığım işe çalışmak da denebilir mi acaba? Çalışmak; vagonları itmek, kalas taşımak, taş çekiçlemek, toprak kazmak, çıplak elle buz tutmuş demirlere sarılmaktır. Ama ben bütün gün, elimde defter, kalem oturuyorum. Analitik yöntemler konusunda kafamı tazeleyebilmem için bir de kitap tutuşturdular elime. Kasketimle eldi-

venlerimi koyduğum bir dolabım var, dışarı çıkmak istedim mi Herr Stawinoga'ya söylüyorum bunu yalnız, o da hiçbir zaman hayır demiyor, dışarıda uzun da kalsam bir şey sormuyor.

Gruptaki arkadaşlar beni kıskanmakta haklılar. Kendimi mutlu görmemeli miydim? Ama sabah rüzgârın öfkesinden henüz kurtulup da laboratuvarın eşiğinden içeri adım atıyorum ki, tüm rahatlık, KB ve dinlenilen pazar günleriyle ilgili anılar bir yana itiliyor. Bilinç karanlıktan aydınlığa çıktığı için, bir köpek gibi üzerime saldıran o eski, aman vermez özlem, kendini yeniden insan hissetmenin doğurduğu acı, içimde kök salmaya başlıyor. O zaman kalem kâğıda sarılıp hiç kimseye açmak istemediğim şeyleri yazmaya koyuluyorum.

Kadınlar da var burada üstelik. Kadın yüzü görmeyeli kaç ay oldu? Zaman zaman Buna'da, erkekleri gibi sert, kaba davranışlı, pantolonlu, deri ceketli Ukraynalı, Polonyalı işçi kadınlarla karşılaştığımız olurdu. Yazın kan ter içinde, kışın tıka basa sımsıkı giyinmiş, ellerinde kazma kürek çalışırlar, kadınmış gibi gelmezlerdi bize.

Burada başka. Laboratuvardaki kızların gözü bize ilişti mi, utancımızdan yer yarılsa da girsek içine, diye düşünüyoruz. Çünkü ne durumda olduğumuzun farkındayız; birbirimizi görüyoruz ya, ha aynaya bakmışız ha birbirimize. Gülünç, itici bir halimiz var. Pazartesi sabahları kafamız kabak, cumartesileri kısacık, koyu kahverengi tüylerle kaplı. Suratlarımız sapsarı ve şiş, aceleci berberin açtığı kesiklerle, mavi lekeler, körlenmiş yara izleriyle dolu. Yolunmuş tavuklarınkini andıran uzun, boğum boğum bir boynumuz var. Üzerimizdeki giysiler anlatılamayacak kadar pis; çamur, kan ve yağ lekeleriyle kaplı. Kandel'in pantolonu ancak baldırlarına kadar uzanıyor, çıplak, kıllı baldırları ortada, benim ceketim tahta bir korkuluğa giydirilmiş gibi. Pireden görünmüyor üs-

tümüz başımız, kimi zaman utanmayı bir tarafa bırakıp ha babam kaşınıyoruz; helaya gitmek için öyle sık izin istiyoruz ki, içler acısı. Pisliğin her türlüsüyle, cila artıklarıyla kaplı tahta ayakkabılarımız çekilmez bir gürültü yapıyor.

Zamanla biz kendi kokumuza alışmışız; ama kızlar öyle değil ve bunu her fırsatta bize hissettiriyorlar. Bu, iyi yıkanmamış olmakla ilgili o herkesçe bilinen koku değildir; bizleri daha kampa ilk adım attığımızda karşılayan, kampın tüm yatakhanelerine, mutfaklarına, banyo odalarına, helalarına sinmiş baygın, ekşimsi *Häftling* kokusudur bu. Bu kokuya hemen yakalanır, bir daha hiç kurtulamazsın, bizde yeni gelenler "böyle yeni olup da böylesine pis kokulu" diye karşılanır.

Buradaki kızlar bize, bu dünyadan ayrı yaratıklar gibi geliyor. Üç genç Alman kızla Polonyalı depo yönetmeni Fräulein Liczba, bir de sekreter Frau Mayer. Pürüzsüz, pembe ciltleri, güzel, renkli, temiz ve sıcak giysileri var; saçları sarı, uzun, bakımlı; nazik ve görgülü konuşuyor, laboratuvarı düzenli, temiz tutacaklarına, köşelere çekilip sigara içiyor, hepimizin gözleri önünde marmelatlı ekmek yiyor, tırnaklarını törpülüyor, sürüyle bardak kırıp suçu bizim üzerimize yıkmaya çalışıyorlar; yerleri süpürdükleri zaman ayaklarımıza doğru süpürüyorlar. Bizimle konuşmuyor, bizleri böyle sefil, pis, güvensiz ve tahta ayakkabılarımızı laboratuvarda sürüklerken gördükçe burun kıvırıyorlar bize. Bir kez Fräulein Liczba'ya bir şey soracak oldum, bana yanıt bile vermeyip ters bir suratla acele Stawinoga'ya döndü, onunla konuştu. Ne konuştuğunu pek anlamadım, ama "*Stinkjude*,"[1] dediğini çok iyi duydum, kan beynime çıktı o zaman. Stawinoga

1. (Alm.) Pis kokulu Yahudi.

bana dönüp işle ilgili her şeyi doğrudan doğruya kendisiyle konuşmamı söyledi.

Kızlar, dünyanın tüm laboratuvarlarındaki kızlar gibi, şarkı söylüyor; bu, bizi derin bir yasa boğuyor. Kendi aralarında konuşurken yiyecek kartlarından, nişanlılarından, evlerinden, gelecek bayramlardan dem vuruyorlar...

"Pazara eve gidiyor musun? Ben gitmeyeceğim, yol sıkıntılı oluyor."

"Ben Noel'de gideceğim. İki hafta sonra Noel. Bu yıl ne çabuk geçti, inanılır gibi değil."

... Bu yıl çabuk geçti. Geçen yıl bu zamanlar özgür bir insandım: Yasadışı sayılıyordum ama yine de özgürdüm; bir adım, bir ailem vardı, tutkulu, hareketli bir ruhum, sağlam, sağlıklı bir bedenim vardı. Sürüyle şey düşünüyordum çok uzakta da olsa: İşimi, savaşın sonunu, iyi ile kötüyü, eşyanın niteliğini, insanın davranışını düzenleyen yasaları; dağları da düşünüyordum, şarkı söylemeyi, aşkı, müziği, şiiri... Kaderin iyi niyetli olduğu konusunda müthiş kesin, delice bir güven vardı içimde; öldürmek, ölmek yabancı, edebi kavramlar gibiydi. Günlerim kederli, neşeli de geçse değerliydi benim için, yaşanan olumlu günlerdi; gelecek günler büyük bir zenginlik gibiydi önümde. O günlerden elimde kalan, bugün ancak açlık ve soğukla baş etmeye yetiyor; kendimi öldürebilecek kadar canlı değilim.

Almancam iyi olsaydı tüm bunları Frau Mayer'e anlatmayı bir denerdim. Hoş anlamazdı ya ne demek istediğimi; anlayabilecek kadar zeki ve anlayışlı da olsa, kendisine yaklaşmama katlanamaz, iyileşmez bulaşıcı hastalık taşıyan biriymişim, bir ölüm hükümlüsüymüşüm gibi kaçardı benden. Ya da yarım litre çorba alabileceğim bir kart tutuştururdu elime belki.

Bu yıl çabuk geçti.

Sonuncu

Noel eşikte artık. Rüzgârdan daha iyi korunmuş olmak için, Alberto'yla omuz omuza yürüyoruz uzun, gri kafile içinde. Gece, kar yağıyor; bacaklarımızın üzerinde durmak kolay değil, uygun adımla, sırayı bozmadan yürümek daha da güç: Zaman zaman içimizden biri sendeleyip kapkara çamurun içinde yuvarlanıyor, onunla birlikte yerlere sürüklenmemek, sırada kalabilmek için dikkat etmek gerek.

Ben laboratuvara gireli, Alberto'yla ayrı çalışıyoruz, dönüş yolunda birbirimize anlatacak çok şey oluyor. Hoş anlattıklarımız olağanüstü şeyler değil ya, yine her zamanki gibi işten, arkadaşlardan, ekmekten, soğuktan dem vuruyoruz. Ama bir haftadır bir yenilik var: Lorenzo bize her akşam, İtalyan sivil işçilerden üç ya da dört litre çorba getiriyor. Bu çorbanın bize ulaşabilmesi için *menashka* adı verilen çanaklardan edinmemiz gerekiyordu; bu, özel olarak üretilen bir çanak; çanaktan çok kovayı andıran çinko bir kap. Tenekeci Silberlust, bunu bize üç tayın karşılığında iki parça yağmur oluğundan yaptı; harika bir kap, sağlam, büyük miktarda çorbayı kolaylıkla alıyor, Taş Devri gereçlerini andırıyor.

Bütün kampta bizdekinden büyük *menashka*'sı olan, yalnızca birkaç Yunanlı. *Menashka* bize, maddi ya-

rarından başka, sosyal durumumuzla ilgili göze çarpan bir üstünlük de kazandırdı. Sahip olduğumuz bu *menashka*, bir kahramanlık nişanı, bir asalet unvanıdır. Henri bizimle dostluk kurmak, bizi kendisiyle eşit tutmak çabası içinde; L. artık bizimle babacan bir tavırla konuşuyor; Elias hep aramızda, bizim bu olağanüstü "*organisacja*"nın sırrına erebilmek için durup dinlenmeden çabalıyor; bir taraftan da bize ne olduğu anlaşılmaz dayanışma ve dostluk sözleri verip bize duyduğu saygıyı göstermek için İtalyanca, Fransızca birtakım zevzeklikler sıralıyor.

Bu durumun moral yanını göz önünde tutacak olursak Alberto'yla bunda gurur duyulacak bir şey bulunmadığını kabul etmemiz gerekir; ama bir bakıma da haklı gerekçeler bulmak çok kolay. Salt yeni bir konuşma konusu elde edilmiş olması bile küçümsenmeyecek bir kazanç.

Birincisiyle sırayla kullanabileceğimiz ikinci bir *menashka* edinmenin planını kuruyor, konuşuyoruz; bu ikinciyi de elde edebilirsek Lorenzo'nun çalıştığı yere günde bir sefer yapmamız yetecek. Lorenzo'dan söz açıp onu herhangi bir zarardan korumanın çarelerini düşünüyoruz; evlerimize dönebilirsek kuşkusuz onun için elimizden geleni yapacağız. Ama bundan söz açmanın ne faydası var? O da biz de evlerimize dönebileceğimize pek inanmıyoruz aslında. Onun için hemen bir şey yapabilsek; ayakkabılarını bizim atölyede onarmayı bir deneyebiliriz, orada parasız (bu bir çelişki sanılmamalı; imha kamplarında işin adamını buldun mu her şey parasız da yaptırılabilir). Alberto bir dener bunu; ayakkabıcıların ustabaşıyla ahbap, belki birkaç litre çorba yeter.

Alberto'yla becerdiğimiz son üç işi kendi aramızda konuşuyoruz; bunları meslek sırrı saydığımızdan, ağızdan ağıza yayılmasın diye gevezelik etmemek kararında-

yız ama bir bakıma da üzülüyoruz; çünkü böyle şeyler duyulsa kamptaki saygınlığımız artar.

İlkinin isim babalığı bana ait. 44 numaradaki *Blockältester*'in süpürge kıtlığı çektiğini öğrenince inşaattan bir tane temin ettim. Buraya kadar mesele yok. Asıl güçlük, *Lager*'e dönerken süpürgeyi fark ettirmeden içeri sızdırmaktı ve sanıyorum bu sorunu da mükemmel şekilde çözdüm: ganimeti sap ve fırça kısımlarına ayırdım, sapını da keserek ikiye böldüm ve parçaları ayrı ayrı kampa soktum (sap kısımlarını pantolonumun içinde bacaklarıma bağladım) ve *Lager*'de yeniden birleştirdim; sap kısımlarını yeniden birleştirmek için ayrıca bir parça sac, bir çekiç ve çivi bulmam gerekti. Nakliyat sadece dört gün sürdü.

Korktuğumun aksine müşterim süpürgeme düşük fiyat biçmedi; dahası, onu ilgi çekici bir nesne olarak arkadaşlarına göstermesi, "aynı model"den iki sipariş daha almama vesile oldu.

Fakat Alberto'nun da az numarası yok değil hani. Öncelikle, "törpü operasyonu"nun düzenleyicisidir ve operasyonu iki kez başarıyla yürütmüşlüğü vardır. Alberto alet deposuna gidiyor, bir törpü istiyor ve aralarından oldukça büyük bir tanesini seçiyor. Depo sorumlusu onun numarasının yanına "bir törpü" yazıyor, Alberto da gidiyor. Soluğu güvenilir bir sivilin (Alberto'ya alaka ve iyilikseverlikten ziyade zanaat aşkından dolayı yardım eden; zehir gibi, Triesteli bir üçkâğıtçı) yanında alıyor; sivil, büyük törpüyü serbest pazarda eşit veya daha düşük kalitedeki, daha küçük iki parçaya sorunsuzca takas edebiliyor. Alberto alet deposuna "bir törpü" geri getiriyor ve diğerini satıyor.

Bugünlerde ise başyapıtını gerçekleştirdi; cesur, yeni ve eşi benzeri bulunmayan bir zarafetten oluşan bir birleşim. Alberto'nun birkaç haftadır özel bir görevinin ol-

duğunu da söylemeli: Sabahları, inşaatta pense, tornavida ve farklı renklerde birkaç yüz selüloit plakası dolu bir kova tutuşturuyorlar eline. Bu aletleri, bol miktardaki ve uzun; soğuk ve sıcak su, buhar, basınçlı hava, gaz, nafta, vakum ve benzeri, her birinin polimerizasyon birimine bağlandığı boruları özel kelepçelerle işaretlemesi için veriyorlar. Bilinmesi gereken bir diğer ayrıntı da (gerçi ilgisi yokmuş gibi görünüyor; fakat asıl kurnazlık birbirinden bağımsız gibi görünen fikirler arasındaki bağlantıları keşfetmek veya üretmek değil midir?), duş almanın tüm *Häftling*'ler için pek çok nedenden ötürü oldukça rahatsızlık verici bir prosedür olduğudur (su kısıtlı ve soğuktur, bazen de kaynar sıcaklıktadır, soyunma odası yoktur, ne havlumuz ne de sabunumuz vardır ve bu zorunlu kılınan yokluğumuzda kolaylıkla soyulma ihtimalimiz de vardır). Duş almak zorunlu olduğu için *Blockältester*'ler, duştan kaytarmaya çalışanları cezalandırmak için bir denetim sistemi uyguluyor; genellikle barakanın güvenlik görevlisi kapıda dikilip her çıkanın bedenini Polyphemos[1] gibi yoklayarak ıslak olup olmadığını kontrol eder; ıslaklara bilet verilir, kurular ise beş kırbaç yer. Sadece elindeki bileti gösterenler bir sonraki gün ekmek alabilir.

Alberto'nun dikkati biletlere yoğunlaşmıştır. Bunlar nemli, buruşuk ve tanınmaz halde iade edilen uyduruk kâğıt parçalarıdır aslında. Alberto Almanları tanıyor ve tüm baraka kıdemlileri, ya Almanlardan ya da Alman okullarında eğitim görmüşlerden oluşuyor; düzeni, sistemi, bürokrasiyi severler; ve her ne kadar aniden parlayıveren, dayak atmayı seven kabadayılar olsalar da, parıltılı ve renkli nesneler karşısında çocuksu bir heyecana kapılırlar.

1. Yunan mitolojisinde tek gözlü devler olarak bilinen Kyklopların en ünlüsü. Sicilya kıyısına çıkan Odysseus'u yakalar ve onu on iki arkadaşıyla birlikte mağarasına kapatarak girişi dev bir kayayla örter.

Böylelikle asıl konuya ve muazzam işlenişine de gelmiş bulunuyoruz: Alberto sistematik olarak aynı renkten bir dizi bilet topladı; her birinden üçer küçük levha elde etti (bunun için gereksinim duyduğu alet olan mantar deliciyi laboratuardan temin etmiştim). Bir baraka için yeterli miktar olan iki yüz levha hazırladığında, *Blockältester*'in yanına giderek on tayın ekmek gibi usdışı bir ücret karşılığında elindeki "*Spezialität*"i[1] teklif etti. Müşteri, teklifi büyük bir coşkuyla kabul etti; şu anda Alberto büyük bir başarıyla, tüm barakaların ilgi gösterdiği moda bir ürünün pazarlayıcısı konumunda, her baraka için farklı bir renk (hiçbir *Blockältester* diğerlerinin yanında pinti ya da geri kalmış olarak görünmek istemeyecektir) ve en önemlisi de, rakibi yok, çünkü hammaddeye ulaşabilen tek kişi kendisi. Çok zekice değil mi?

Kapkara bir gökle çamurlu yol arasında sendeleyerek ilerlerken su birikintileri arasından sıçrayarak geçerken hep bunları anlatıyoruz birbirimize. Benim elimde iki boş çanak, Alberto'da ağzı ağızına dolu, o eşsiz (!) çorbayla dolu *menashka*. Yeniden bandonun müziği, SS'lerin önünden geçerken yine o kasketler ele töreni, yine o "*mützen ab*", *ARBEIT MACHT FREI* teranesi ve gardiyanların bildirisi yine: "*Kommando 98, zwei und sechzig Häftlinge, Stärke stimmt*," Grup 98, altmış iki tutuklu, tam mevcut. Ne var ki, formaliteye harfi harfine uyulup bizi yoklama alanına dek yürütüyorlar. Yoklama mı yapılacak acaba? Hayır, yoklama yok. Işıldağın çiğ ışığını, darağacının çok iyi tanıdığımız çizgilerini görüyoruz.

Daha bir saat süreyle kafileler, tahta tabanlarını buz kesmiş karın üzerinde öttürerek geliyor. Tüm gruplar

1. (Alm.) Özel ürün.

toplanınca bando susuyor, kaba bir Alman sesi susmamızı emrediyor. Ortalığın henüz sessizleştiği sırada, birden başka bir Alman sesi yükseliyor; uzun, öfkeli bir konuşma yapıyor karanlık, düşman kokulu havada. Neden sonra bir hükümlüyü ışıldağın ışık konisi içinde yürütüyorlar.

Tüm bu düzen, tüm bu tören, bizim için yeni bir şey değil artık. Ben kampa geleli böyle on üç idam cezasını seyretmek zorunda kaldım; ne var ki daha önceki idamlar adi suçlarla, mutfak hırsızlığıyla, sabotajla, kaçma girişimiyle ilgiliydi. Bugünkü idamın nedeni başka.

Geçen ay Birkenau'da bir krematoryum havaya uçuruldu. Bu işin nasıl başarıldığını ayrıntılarıyla hiç kimse öğrenemedi aramızda (belki hiçbir zaman da öğrenilmeyecek). Gaz odalarıyla fırınlara dağıtılmış olan ve belirli aralarla yok edilen, asıl kamptakilerden çok *Sonderkommando*'nun, sert yasalarla ayrı tutulan özel grubun işiydi bu, dendi. Gerçek olan bir şey varsa o da şu: Birkenau'daki yüz kadar insan, tıpkı bizler gibi kendini savunmaktan yoksun, zayıf yüz kadar tutuklu, nefretlerinin meyvesini toplamak üzere harekete geçmek gücünü ruhlarında bulabilmişler.

Bugün gözlerimizin önünde ölecek insan da, herhangi bir biçimde bu ayaklanmaya katılmış. Birkenau asileriyle ilişkisi varmış, bizim kampa da silah sokmuş, aynı türden bir ayaklanmayı da bizim kampta ateşlemek niyetindeymiş, deniyor. Bugün gözlerimizin önünde can verecek. Belki de Almanlar, ölümün kucağına attıkları bu insanın utanarak değil, şeref kazanarak öleceğini kavrayamayacaklar.

Alman'ın verdiği, hiçbirimizin anlamadığı söylev son bulunca yine daha önceki kısık ses yükseliyor: "*Habt ihr verstanden?*" (Anladınız mı?)

"*Jawohl,*" diye yanıt veren kimdi? Hem herkes hem

de hiçbirimiz. Kahrolası çaresizliğimiz biçimlenip başlarımızın üzerinde kolektif bir ses olmuştu sanki. Ne var ki ölüm hükümlüsünün sesini duymayan olmadı; öyle bir haykırma ki, bitkinliğin, çaresizliğin güçlü, eski barikatlarını aşıp her birimizin içine işledi:

"Kameradon, ich bin der Letzte!" (Arkadaşlar, ben sonuncuyum.)

Biz lanetlenmişler sürüsü içinden bir ses, bir mırıldanma, bir yanıt yükseldi diyebilir miyim? Hayır, hiçbir şey olmadı. Olduğumuz yerde, beli bükülmüş, kasvetli, boynu bükük kaldık ve başımızdaki kasketleri ancak Alman emrettikten sonra çıkarabildik. Darağacının altındaki kapak açıldı, o beden müthiş bir çırpınmayla sallandı; bando yeniden çalmaya başladı ve biz yeniden yürüyüş düzenine geçip ölmekte olan bedenin son titremelerini görerek geçtik önünden.

Darağacının dibindeki SS'ler, bizim geçişimizi kayıtsızlık içinde izledi; işlerini bitirmiş, yoluna koyulmuşlardı. Ruslar gelebilir artık. İçimizde güçlü adam kalmadı; sonuncusu, başlarımızın üzerinde asılı. Ruslar artık gelebilir: Bula bula biz içi sönmüşleri, biz eli kolu bağlıları, bizi bekleyen ölümü hak etmiş olan bizleri bulacaklar.

İnsanoğlunu mahvetmek, onu yaratmak kadar güç Hiç de kolay olmadı bu iş, çabuk da yürümedi ama siz Almanlar başardınız bunu. İşte artık kolumuz, kanadımız kırık, gözünüzün önündeyiz. Bizden korkacağınız bir şey yok artık. Ne bir baş kaldırma gösterisi, ne bir istek, çevrilen bir bakış bile yok artık.

Alberto'yla birlikte barakaya döndük, birbirimizin gözüne bakamıyorduk. Bu deminki insan, bizleri kırıp geçiren durum karşısında eğilmediğine göre, herhalde sert, bizim yapıldığımız malzemeden çok başka bir malzemeden yapılmış olmalıydı.

Buradaki yaşama uymuş, yiyeceğimizi bulmayı sonunda becerebilmiş, eziyete, soğuğa göğüs de gerebilmiş olsak, hatta geri de dönebilecek olsak, biz yıkılmış, yenilmişiz.

Menashka'yı yatağın üzerine koyduk, içindekini bölüştük, günlük açlığın öfkesini bastırdık ve şimdi utanç duygusunun baskısı altındayız.

On günün tarihi

Rus toplarının gümbürtüsünü aylardır duyuyorduk zaten. 11 Ocak 1945'te kızıla yakalanıp yeniden KB'ye alındım. "*Infektionsabteilung*"[1]: ikişer katlı on yatağıyla küçük, öbürlerine göre temiz bir oda; bir dolap, üç tabure, bir de olağanüstü gereklilik duyulduğu zaman kullanılacak lazımlıklı iskemle. Tüm bunlar üçe beş metrelik bir odanın içinde.

Yukarı yataklara çıkmak zahmetliydi, çünkü merdiven yoktu; bir hastanın durumu kötüleşti mi, aşağı yataklardan birine alınıyordu.

Ben buraya girdiğimde on üçüncü hastaydım. Öbür on iki hastadan dördü kızıldan yatıyordu, iki "politik" suçlu Fransız, iki de genç Macar Yahudisi; üç kişi difteri, iki kişi tifüstü, bir kişi de çiçeğe yakalanmıştı, yüzü iğrençti. Son iki kişide de aynı zamanda birkaç hastalık bulunmuştu; hepsi inanılmayacak kadar güçsüzdüler.

Benim çok ateşim vardı. Bereket tek başıma bir yatağa sahip oldum; yatağa uzanırken içim biraz hafiflemişti bundan ötürü, 40 gün tecrit edileceğimi, yani rahat edeceğimi biliyordum, kızılın sonucunu hesaba katma-

1. (Alm.) Bulaşıcı hastalıklar bölümü.

yacak, ayrımdan da korkmayacak kadar güçlüydüm henüz.

Kampta şimdiye dek edindiğim uzun deneyime dayanarak tüm varımı yoğumu yanıma almayı başarmıştım: Örülmüş elektrik kablosundan bir kemer, bir bıçakla kaşık, üç ipliğiyle bir dikiş iğnesi, beş düğme, bir de laboratuvardan çaldığım on sekiz çakmaktaşı. Bunların her birinden, sabırla uğraşıp da bıçakla kesilirse, üçer tane küçük çakmak taşı elde edilebiliyordu. Altı ya da yedi tayın değerindeydiler.

Dört rahat gün geçirdim. Dışarıda kar yağıyordu, çok soğuktu ama baraka ısıtılmıştı. Güçlü dozlarda sülfamit alıyor, baygın düşüyor, hemen hemen hiçbir şey yemiyordum; herhangi bir konuşmaya katılmak için keyif de duymuyordum.

İki kızıl hastası Fransız sevimliydi. Voges'lardan iki taşralı; birkaç gün önce Lorraine'den geri çekilen Almanların önlerine katıp getirdikleri bir sivil grubuyla kampa gelmişlerdi. Adı Arthur olan yaşlısı, ufak tefek, sıska bir köylü. Ötekinin, yatak komşusunun adı Charles, otuz iki yaşında bir öğretmen; gömlek yerine komik, kısa bir yazlık iç gömleği vermişlerdi kendisine.

Beşinci gün berber göründü. Selanikli bir Yunanlı; yurttaşları gibi o da yalnız güzel İspanyolca dilini konuşuyor; ama kampta konuşulan tüm dillerden çat pat anlıyor anlamasına. Adı Eskenazi, üç yıldır burada. Nasıl etmiş, nasıl yapmış da KB'nin berberliğini ele geçirmiş, anlayamadım. Ne Almanca ne Lehçe konuşabiliyor, öyle olağanüstü cüsseli de değil. Bizim odaya girmeden, koridorda yurttaşı bir hekimle heyecanlı heyecanlı konuştuğunu duydum. Yüzündeki anlam değişmiş gibi geldi bana; ama Levantenlerin mimikleri bizimkine uymadığı için korkmuş mu, sevinmiş mi, yoksa kızmış mı, anlayamadım. Beni tanıyor, hiç olmazsa İtalyan olduğumu biliyordu.

Sıra bana gelince yataktan zar zor indim. "Yeni bir haber var mı," diye sordum kendisine İtalyanca; sakal tıraşını bir an bırakıp anlamlı anlamlı göz kırptı, çenesiyle pencereyi gösterip elini Batıya doğru çevirerek geniş bir hareket yaptı:

"Morgen, alle Kamerad weg."[1]

Bir süre, koskocaman açılmış gözlerini bana dikip baktı, hayret edeyim diye bekliyordu sanki, sonra sürdürdü konuşmasını: *"Todos, todos,"*[2] ve yeniden işe koyuldu. Bendeki çakmaktaşlarından haberi olduğu için, oldukça özenerek tıraş etti beni.

Aldığım haber içimde olağanüstü bir değişiklik doğurmadı. Aylardır acı nedir, korku nedir, sevinç nedir unutmuştum, tabii kampın özelliğinden ileri gelen o uzaktan, tarafsız, şarta bağlı duygu başka... "Eski duyarlığıma şimdi de sahip olsaydım herhalde son derece heyecan veren bir an olurdu bu," diye düşündüm.

Her şeyi pürüzsüz düşünebiliyordum. Kampın boşaltılması ve serbest bırakılmamızla ilgili tehlikeleri Alberto'yla enine boyuna düşünmüş, önceden görmeye çalışmıştık. Eninde sonunda bu Eskenazi'nin verdiği haber, kaç gündür kampta konuşulan şeylerin onaylanması demekti: Ruslar Czestochowa'nın yüz kilometre kuzeyindeler, Zakopane'den de yüz kilometre güneyde bulunuyorlar. Almanlar Buna'ya mayın yerleştirmeye başladılar bile.

Oda arkadaşlarımın yüzlerine baktım birer birer: Durumu hiçbirine açmamak daha iyiydi. "Ee, ne olmuş yani?" Verseler verseler bu yanıtı vereceklerdi eminim. Ama Fransızlar başka, onlar yeniydiler henüz.

1. (Alm.) Yarın bütün arkadaşlar dışarı.
2. (İsp.) Herkes, herkes.

"Biliyor musunuz?" dedim onlara, "kamp yarın boşaltılıyor."

Başımdan aşağı bir soru yağmurudur boşandı. "Nereye gidilecek? Yürüyerek mi acaba? Hastalar da mı, yürüyemeyenler de mi?" Benim eski tutuklulardan olduğumu, Almanca anladığımı da biliyorlardı. Çok şey biliyorum da açık vermek istemiyorum sanıyorlardı.

Oysa daha fazla bir şey bildiğim yoktu. Bunu onlara söyledim ama onlar yine de sormayı sürdürdü. Ne kuşku, ne kuşku. Ama ne yapsınlar, kampa geleli birkaç hafta olmuş ya da olmamıştı, nereden bileceklerdi kampta soru sorulmaz diye.

Öğleden sonra Yunanlı hekim geldi. Yürüyebilecek durumdaki hastaların da ayakkabı ve giyim eşyasını alıp hemen öbür gün sağlamlarla birlikte yirmi kilometrelik bir yürüyüşe çıkacaklarını söyledi. Ağır hastalar birkaç bakıcıyla KB'de kalacaklardı.

Hekim, olağanın dışında neşeli; sarhoş denebilir. Onu öteden beri tanıyordum; bilgili, zeki, bencil ve her şeyi hesaba kitaba vuran bir adam. İstisnasız, herkesin üç tayın ekmek alacağını söyleyince bütün hastalar sevindi. "Biz şimdi ne olacağız," diye birkaç soru sorduk kendisine. Almanların belki de bizleri yazgımızla başbaşa bırakacaklarını, öldüreceklerini sanmadığını söyledi. Oysa söylediğinin aksini düşündüğünü saklamak için çaba bile göstermiyordu, neşesi anlatıyordu her şeyi.

Daha şimdiden yürüyüş giyim kuşamı içinde. Yanımızdan henüz ayrılmıştı ki iki Macar genç heyecanla konuşmaya koyuldular. Sağlıkları oldukça düzelmişti ama henüz çok güçsüzdüler. Görünüşe bakılırsa hastaların yanında kalmaktan korkuyor, sağlamlarla birlikte gitmek istiyorlardı. Burada sağduyuya yer kalmamıştı artık: Kendimi böylesine bitkin hissetmesem belki ben de ka-

tılırdım bu sürüye; korku müthiş bulaşıcı bir şey ve insan bir korktu mu, kurtuluşu kaçmakta arıyor.

Hiç alışılmamış bir heyecan dalgasının, barakanın dışında tüm kampı sarmış olduğu anlaşılıyordu. Macarlardan biri yatağından çıktı, gitti, yarım saat sonra elinde kir pas içinde giyim eşyasıyla döndü. Bunları depodaki dezenfeksiyona ayrılmış eşya arasından almıştı kesinlikle. Arkadaşıyla birlikte bu paçavraları acele acele üst üste giyindiler. Yeniden korkuya kapılıp belki vazgeçerler, diye bir an önce hazırlıklı olmak için nasıl acele ettikleri belli oluyordu. Böylesine zayıf düşmüşken bir saat bile yürüyemezlerdi; bunu düşünmek bile delilikti aslında. Üstelik son dakikada ayaklarına geçirdikleri bu yırtık pırtık ayakkabılarla karların içinde ilerlemek... Onlara bunu anlatmaya çalıştım; hiçbir şey söylemeksizin bakıp durdular yüzüme. Ürkmüş hayvanların gözleriyle bakıyorlardı.

Bir an, "Belki de haklıdırlar," diye bir düşünce geçti kafamdan. Beceriksiz hareketlerle pencereden dışarı çıktılar, gecenin karanlığında sendeleyerek ilerleyen biçimsiz karaltılarını gördüm; çok daha sonraları öğrendiğime göre, yürüyüşün başlamasından bir-iki saat sonra artık ilerleyememiş, SS'ler tarafından öldürülmüşlerdi.

Bir çift ayakkabı da benim için gerekliydi kuşkusuz. Ne var ki, baygınlık halinden sıyrılmam, ateşi, bitkinliği atlatabilmem en azından bir saat sürdü. Koridorda bir çift ayakkabı buldum. (Sağlıklı olanlar, hastaların ayakkabı deposundaki ayakkabıları yağma etmişler, en iyilerini almışlardı; en yırtık, en partal, üstelik birbirine de uymayan sürüyle ayakkabı ortalıktaydı.) Tam bu sırada Alsace'lı Kosman'a rastladım. Kosman tutuklanıp kampa atılmadan önce, Clermont Ferrand'da, Reuter'in muhabirliğini yapmaktaydı. O da genel heyecan ve paniğe kapılmıştı. "Benden önce dönecek olursan, Metz Belediye Başkanı'na yolda olduğumu yaz!" diyordu.

Kosman'ın "gözdeler" arasında tanıdıkları olduğu herkesçe bilinen bir şeydi. Onun için, onun bu iyimserliğini hayra yordum. Henüz halsiz olduğum için acele etmemeye karar verip ayakkabılarımı sakladım, yatağıma döndüm.

Gece yarısına yakın Yunanlı hekim, sırtında heybesi, başında yün başlığıyla yine çıkageldi. Yatağımın üzerine Fransızca bir roman attı: "Al, oku İtalyan. Günün birinde karşılaşırsak geri verirsin." Bu sözlerinden ötürü bugün bile nefret ediyorum ondan. Hakkımızda verilmiş kararı kesinlikle biliyordu o sırada.

Neden sonra Alberto, yasağı dinlemeyip pencereme geldi benimle vedalaşmak için. Ayrılmaz dostum Alberto: Biz "iki İtalyan"dık, yabancı arkadaşlar adlarımızı bile karıştırırlardı kimi zaman. Altı aydır yatağımızı paylaşıyor, normal tayın dışında ele geçirdiğimiz bir gram yiyeceği bile bölüşüyorduk; çocukken kızıl geçirdiğini öğrenmiştim, benim kızıl ona bulaşmazdı artık. İşte böylece, o gitti, ben kaldım. Birbirimizle vedalaştık; hoş, söylenecek fazla şey yoktu zaten, birbirimize söyleyeceklerimizi defalarca söylemiştik. Uzun süre birbirimizden ayrı kalacağımıza inanmıyorduk. Ayaklarında oldukça sağlam kösele ayakkabılar vardı. Kendine gereken şeyi çabucak bulan adamlardandı Alberto.

O da tüm yola koyulanlar gibi sevinçli ve güven içindeydi. Anlaşılmayacak bir şey değildi bu. Çünkü yeni ve büyük şeyler gerçekleşme yolundaydı artık: Çevremizde yeni bir gücün, Almanya'yla ilgisi olmayan bir gücün varlığını duyuyorduk ve içinde bulunduğumuz şu kahrolası dünya çatırdayarak çöküyordu. Hiç değilse –halsiz ve aç olmakla birlikte– sağlıklılar, iyileşenler, kendilerinde harekete geçecek kadar güç bulanlar bunun farkındaydı. Çünkü aşırı zayıf ya da çıplak ve yalınayak olanlar kuşkusuz başka türlü düşünür, başka türlü hisseder; bi-

zim düşüncelerimizi kapsayan şey, tümüyle yazgımızla başbaşa bırakıldığımız duygusu, insanı felce uğratan bir duyguydu.

Bütün iyileşmiş olanlar –son dakikada yeniden soyunup KB'deki yataklara giren birkaç öğüt verilmiş sağlıklıyı saymazsak– 18 Ocak 1945 gecesi yola çıktılar. Çeşitli kamplardan çıkmış aşağı yukarı yirmi bin kişiydi bunlar. Hemen hepsi, bu "boşaltma" yürüyüşü sırasında can verdi. Alberto da aralarındaydı. Belki günün birinde biri çıkıp onların serüvenini de yazar.

Biz kalanlara gelince, yataklarımızda kaldık, korkudan çok daha güçlü olan hastalıklarımız ve halsizliğimizle başbaşa...

Bütün KB'de belki sekiz yüz adam vardı. Bizim odada biz on bir kişiydik şimdi, herkes kendi yatağındaydı, yalnız Charles ile Arthur bir yatakta yatıyorlardı. Büyük kamp düzeninin sesi soluğu kesilince, dünyanın ve zamanın dışında on günlük bir süre başladı bizim için.

18 Ocak – Kampın boşaltıldığı gece kamp mutfakları çalışıyordu, o geceyi izleyen sabah, KB'de son çorba dağıtıldı. Kamp artık ısıtılmıyordu; barakalarda henüz biraz sıcaklık vardı; ama geçen her saatle ısı biraz daha düşüyordu. Çok geçmeden soğuğun içimize işleyeceği belliydi. Dışarıda ısı sıfırın altında 20 derece olsa gerekti; hastaların çoğunun sırtında yalnızca birer gömlek vardı; bazılarında o bile yoktu.

Bizim için nasıl bir karar alındığını bilen yoktu içimizde. Birkaç SS, kampta kalmıştı, birkaç nöbetçi kulesi henüz ellerindeydi.

Öğleye doğru, bir SS grup komutanı barakaları dolaştı. Her barakaya, Yahudi olmayanlardan seçmeye çalıştığı bir baraka kıdemlisi gösterdi; bir de Yahudi ve Yahudi olmayan hastaların ayrı ayrı yazılacağı bir liste yapılma-

sını buyurdu. İşin içyüzü anlaşılmıştı artık. Almanların, insanları sınıflara ayırmak konusunda gösterdikleri ulusal heyecanı sonuna dek uygulayacakları belliydi; hiçbir Yahudi öbür güne sağ çıkacağını düşünemiyordu artık.

İki Fransız hiçbir şey anlamamış, korkuya kapılmışlardı. SS'in ne dediğini istemeyerek anlattım onlara, korkmalarına da bir hayli içerledim. Bu Fransızlar kampa geleli bir ay bile olmamıştı daha, henüz açlık nedir bilmiyorlardı, Yahudi bile değildiler ve korkuyorlardı.

Yine ekmek dağıtıldı. Öğleden sonrayı hekimin bana bıraktığı kitabı okumakla geçirdim; oldukça ilginç bir kitaptı, bugün bile iyiden iyiye hatırlıyorum. Kendime battaniye aramak için komşu yatakhaneyi bir yokladım. Sürüyle hastanın çıkıp gittiği bir koğuştu, battaniyeleri serbest kalmıştı. Birkaçını yanıma aldım.

Bu battaniyelerin dizanteri koğuşundan geldiğini öğrenen Arthur suratını ekşitti: "*Y-avait point besoin de le dire?*"[1] Battaniyelerde lekeler de vardı. Bizi neyin beklediğini hesaba katıp, iyice örtünüp uyumak yeğdir, diye düşündüm.

Çabucak gece oldu, elektrik yanıyordu henüz. Barakanın bir köşesindeki silahlı SS'i görünce, sessiz bir dehşete kapıldık. Konuşacak kadar keyifli değildim, daha önce de sözünü ettiğim o şarta bağlı, dıştan gelen korkuya kapıldım. Gece geç vakitlere dek okudum.

Saat yoktu bizde ama ışıklarla nöbetçi kulelerindeki ışıldaklar da söndüğü sırada, herhalde saat yirmi üç olmalıydı. Uzaklarda uçaksavarın göğü tarayan ışığı görünüyordu. Gökte çiğ bir ışık parıldadı, yerleri aydınlığa boğdu. Uçak gürültüsü duyuldu.

Derken hava akını başladı. Yeni bir şey değildi bu;

1. (Fr.) Bunu söylemek gerekli miydi sanki?

yataktan indim, çıplak ayaklarımı ayakkabılara soktum, bekledim.

Uçaklar uzakta, belki de Auschwitz üzerindeydiler.

Derken çok yakından gelen, daha kendimizi toparlamaya vakit bulamadan, kulakları sağır eden bir patlama duyuldu, sonra bir ikinci, bir üçüncüsü. Pencere camlarının zangırdadığı, barakanın sallandığı duyuldu; tahta duvardaki bir oyuğa yerleştirmiş olduğum kaşık yere düştü.

Sonra kesildi gürültüler. Cagnolati, yine Voges'lardan genç bir köylü, şimdiye dek hava akını tatmamış meğer; yataktan çırılçıplak yere atlamış, bir köşeye sığınmış, bağırıp duruyordu.

Birkaç dakika sonra, kampın hedef olduğundan kuşkumuz kalmadı. İki baraka alevler saçarak yanıyordu, öbür ikisi görünmüyordu bile; yok olmuşlardı: Ne var ki, bunların hepsi de boş barakalardı. Alevlerin tehdit ettiği bir barakadan kaçan on-on beş hasta, aç ve sefil, bizim barakaya geldiler. İçeri alınmalarını istediler. Alınamadılar. Dayatıyor, yalvarıyor, çeşitli dillerde tehdit savuruyorlardı. Kapıları barikatla kapatmak zorunda kaldık. Alevlerin ışığı altında ve eriyen karların üzerinde yalınayak yürüyerek başka tarafa doğru sürüklendiklerini gördük. İçlerinden birçoğu, açılıp sökülmüş sargı bezlerini artlarından sürüklemekteydiler. Bizim baraka tehlikede değildi; rüzgârın yön değiştirmemesi şartıyla.

Almanlar yoktu artık. Nöbetçi kuleleri boşaltılmıştı.

Bugünkü düşünceme göre hiç kimse, salt Auschwitz gerçeği yaşandığı için bile, günümüzde Tanrı inayetinden söz etmemelidir; ama elbette tehlikenin en uç noktasında bulunduğumuz o anda, İncil'de vaat edilen kurtuluşlara ilişkin anıların oradaki yüreklerden bir esinti gibi geçtiğine kuşku yok.

Uyuyamıyorduk; bir pencere camı kırılıp dökülmüştü, çok soğuktu. Bir soba bulup kurmak, kömür, odun ve yiyecek bir şeyler bulmak zorunda olduğumuzu düşündüm. Bunun yapılabilecek bir şey olduğunu biliyordum, ama yardım görmezsem bunu gerçekleştirecek gücü bulamayacaktım kendimde. İki Fransız'la konuştum.

19 Ocak – Fransızlar anlayış gösterdi. Gün ağarırken üçümüz harekete geçtik. Hastaydım, dayanıksızdım, üşüyor, ne olacağım böyle diye korkuyordum.

Öbür hastalar saygılı bir merakla bize bakıyorlardı: KB'den çıkmanın hastalara yasak edilmiş olduğunu bilmiyor muyduk? Ya Almanlar hepsi çekip gitmemişse? Ama bir şey söylemeye de yanaşmadılar, çünkü biri deniyordu denemesine ya, seviniyorlardı.

Fransızların, kampın neresinde ne vardır, haberleri bile yoktu; ama Charles oldukça cesur ve iriyarı olmasına karşılık Arthur da kurnazdı ve kimi köylülerde görülen becerikliliğe sahipti. İyi kötü, battaniyelerimize sarınıp dışarıya, buz gibi, sisli bir günün rüzgârına çıktık.

Gördüğümüz şey, daha önce görmüş, duymuş olduğum şeylere hiç benzemiyordu.

Henüz ölmüş olan kamp, hemen çürüyüp dökülmeye başlamıştı. Ne su vardı ne de elektrik akımı artık; kapılar, pencereler rüzgârda vurup duruyor, damlardan sarkan teneke parçaları gıcırdıyor, yangının külleri ortalığa savruluyordu. Bombalar işini görmüş bitirmiş, şimdi de insanlar işe koyulmuştu: Yürüyebilen hastalar, iskeletler gibi, çıkarma yapan bir solucan sürüsü gibi, paçavralar içinde ve halsiz, sürüklenip duruyorlar, donup kaskatı kesilmiş toprağın üzerinde öteye beriye gidip geliyorlardı. Bir parça yiyecekle odun bulabilmek için bütün barakaları taramış, akıl almaz bir hırsa kapılarak, daha bir gün öncesine dek aşağılık *Häftling*'lere yasak edilmiş

olan nefretlik *Blockältester*'in süslü püslü odasını darmadağın etmişlerdi. Artık kendilerini tutamadıkları için her tarafa pislemişler, bundan böyle kampın biricik su kaynağı olan karları berbat etmişlerdi.

Görüp görebilecekleri son sıcaktan da yararlanmak amacıyla, sürüyle hasta, yanık barakaların henüz dumanı tüten yıkıntılarına üşüşmüştü. Kimileri de herhangi bir yerden ele geçirdikleri patatesleri kızartıyordu yangın artığı korlar üzerinde; bu arada yabansı bakan gözleriyle çevrelerini kolluyorlardı. Ateş yakmaya güç bulanların sayısı çok azdı; ellerine geçirdikleri kapların içinde kar eritiyorlardı.

Yürüyebildiğimiz kadar çabuk yürüyerek mutfaklara yollandık, patatesler hemen hemen tükenmişti. Doldurduğumuz iki torbayı beklemek için Arthur orada kaldı. Gözdeler blokunun yıkıntısı arasında Charles'la aradığımızı bulduk sonunda: İşe yarar borularıyla büyük, dökme demirden bir soba. Charles hemen bir el arabası bulup getirdi, sobayı arabaya yükledik; ben arabayla barakaya yollanırken Charles da torbaların başına gitti. Orada soğuktan halsiz düşen Arthur'u buldu, iki torbayı sağlama aldıktan sonra arkadaşıyla ilgilendi.

Ben iki bacağımın üzerinde kendimi zar zor ayakta tutarak, ağır arabayı sürmek için elimden geleni yaptım. Tam bu sırada bir motosiklet gürültüsü duyuldu, bir SS'in kampa doğru ilerlediğini gördüm. Yine her zamanki gibi, SS'in suratındaki o sert ifadeyi görür görmez içimden bir dehşet ve nefret duygusunun yükseldiğini duydum. Kaçmaya vakit yoktu, hem sobayı da kaptırmak niyetinde değildim hiç. Kamp düzenine göre yapılacak şey, hazır ol durumuna geçmek, kasketi çıkarıp ele almaktı. Benim başımda kasket olmadığı gibi, üzerimdeki battaniye de hareket etmeme engel oluyordu. El arabasından birkaç adım uzaklaşıp eğilir gibi sarsak bir hare-

ket yaptım. Alman beni görmeden geçti, bir barakanın köşesinde yok oldu. Daha sonraları, nasıl bir tehlikeyle karşılaşmış olduğumu öğrenecektim.

Neden sonra bizim barakanın eşiğine ulaşıp sobayı Charles'a teslim ettim. Kendimi öyle sıkmıştım ki, soluk alamıyordum neredeyse; gözlerimin önünde kapkara, kocaman lekeler dans edip duruyordu.

Şimdi iş sobayı yakmaktaydı. Üçümüzün de elleri kaskatı kesilmişti soğuktan, ama soba hemen yakılmalıydı ısınabilmemiz, patatesleri pişirebilmemiz için. Odun, kömür, yanan barakalarda da biraz kor bulmuştuk.

Kırılan cam yerine konup soba da sıcağı yaymaya başlayınca hepimizin içinde bir şeyler çözülüp gevşemeye başladı sanki. Yirmi üç yaşındaki tifüs hastası Polonyalı Fransız Towarowski, tüm hastaların biz çalışan üç kişiye birer dilim ekmek vermelerini ileri sürdü. Kabul ettiler.

Yalnızca bir gün öncesi bile, böyle bir davranış şükranla karşılanmazdı. Çünkü kamp yasası: "Ekmeğini kendin ye," diyordu, "Yiyebilirsen yanındakinin ekmeğini de ye." Böyle bir yasanın uygulandığı yerde şükran duygusuna yer yoktu. Kampın artık gerçekten ölüp gitmiş olduğunu böylece anlamış olduk.

Bu, aramızdaki ilk insancıl davranıştı. Öyle sanıyorum ki, biz ölmeyenleri *Häftling*'ler durumundan yavaş yavaş insanlar katına yükselten gelişimin başlangıcı olarak bu anı ele almak doğru olacaktır.

Arthur enikonu kendine gelmiş, iyileşmişti; ama bundan sonra soğukta kalmaya yanaşmadı. Sobayı yakmak, patates pişirmek, ortalığı temizlemek, hastalara bakmak görevini aldı üzerine. Charles'la ben de dışarıda yapılacak işleri aramızda bölüştük. Daha bir saat günışığı vardı: Şöyle bir dışarıya çıkıp yarım litre ispirto ve birinin karlara savurduğu bir kutu bira mayasıyla döndük. Pişirdiğimiz patatesleri paylaşıp herkese birer kaşık bira

mayası verdik. Bu bira mayasının vitaminden yoksun kalmış bedenimize iyi geleceğine inanıyordum.

Ortalık kararmıştı; bizim koğuş bütün kampta sobalı tek odaydı, bundan gurur duymadık değil. Öbür koğuşlardan sürüyle hasta kapıya dayanıyor, ama Charles o koca bedeniyle karşı koyuyordu. Bizden de, ötekilerden de hiç kimse, bizim koğuştaki hastalarla bir arada bulunmanın son derece tehlikeli olduğunu düşünmüyordu ki; bu durumda difteriye yakalanmak, insanı kesin bir ölüme götürür ve intihardan farkı yoktur.

Ben bunun farkında olduğum halde, pek de üstünde durmuyordum, çünkü hastalık nedeniyle ölme fikrine çoktandır kendimi alıştırmıştım; bunun önüne geçilmez bir olay olduğuna, bizim gücümüzün dışında bir niteliğe sahip olduğuma inandırmıştım kendimi. Başka bir koğuşa, herhangi bir hastalık bulaşma tehlikesinin daha az olduğu bir koğuşa geçmeyi de düşünmüyordum. Eserimiz olan soba buradaydı, harika bir sıcaklık yayıyordu çevresine; yatağım da buradaydı, ne de olsa biz bulaşıcı hastalıklar bölümünden on bir hasta, birbirimize bağlanmıştık bir kez.

Topçu ateşiyle otomatik tüfeklerin gümbürtü ve çatırtısını bazen uzaktan, bazen daha yakından ve seyrek olarak duyuyorduk. Zaman zaman kor ateşinin kırmızı parıltısıyla hafifleyen karanlıkta karşı karşıya geçmiş, mutfakta bulduğumuz baharat otlarından sardığımız sigaralarımızı içerek Charles, Arthur ve ben, geçmiş ve gelecek sürüyle şeyden dem vuruyorduk. Dondurucu soğukla savaşın kol gezdiği bir sonsuz ovanın ortasında, mikrop yuvası bu küçük, karanlık odada, kendi kendimizle de, dünyayla da barış içindeydik. Kendimizi zorlamaktan yıkılıp gitmiş gibiydik; ama bunca zaman sonra artık yararlı bir şey yapabilmiş durumdaydık; belki Tanrı da evreni yarattığının ilk günü böyle hissetmişti kendini.

20 Ocak – Gün ağarıyor, sobayı yakma sırası bende. Genel zayıflık bir yana, ağrıyan eklemlerimden de kızıl hastalığının hâlâ geçmediğini anlıyorum. Öbür barakalarda ateş aramak için buz gibi soğuğa çıkmam gerektiğini düşünürken dehşetten titriyorum.

Birden çakmaktaşlarım geliyor aklıma; bir parçacık kâğıda ispirto döküyorum, çakmak taşından kazıdığım barutu kâğıdın üzerine akıtıyorum, çakmaktaşını bıçakla güçle kazıyorum. Oldu işte; birkaç kıvılcımdan sonra kâğıttan alkollü küçük, soluk bir alev yükseliyor.

Arthur heyecanla yatağından inip yaklaşıyor, bir gün önce pişirilmiş patatesten adam başına üç tane ısıtıyor; sonra Charles'la ben, soğuktan titreye titreye ve aç bilaç, dağılan kamptan ne ele geçirebiliriz, diye yürümeye başlıyoruz dışarıda.

Yiyecek (yani patates) ancak iki günlük; suyu ancak karı eriterek elde edebileceğiz; büyük kap bulamadığımız için oldukça zahmetli bir iş; kardan elde edilen su bulanık ve kara olduğu için süzmek gerekiyor.

Kampta çıt sesi yok. Öbür açlar da tıpkı bizim gibi aranıp duruyorlar ötede beride. Artık bıyıklar adamakıllı uzamış, gözler oyuklardan bakıyor, paçavralar arasından sapsarı, iskelet eklemleri görünüyor. Güvensiz adımlarla boş barakalara giriyor, çeşitli eşyayla çıkıyorlar: Baltalar, kovalar, çanaklar, iğne, iplik, işe yarar ne varsa. Uzak görüşlüler, çevredeki Polonyalılarla alışverişi bile düşünüyorlar.

Bir aralık çürük patates yüzünden mutfakta iki kişi arasında kavga çıktı. Donmuş dudaklar arasından çıkan Yidiş küfürlerle birbirine girip paçavralarından yakalayarak gülünç, yavaş ve güvensiz yumruklarla dövüşmeye kalktılar.

Deponun önündeki avluda iki büyük yığın halinde pancar ve lahana var (tatsız tuzsuz, kart pancarlar; bizi besleyecek ana besin maddesi). Öyle donmuşlardı ki, an-

cak kazmayla koparıldılar yerden. Charles'la ben nöbetleşe ve tüm gücümüzle kazma sallayıp aşağı yukarı elli kilo kadar ayırdık. Bir şey daha: Charles bir paket tuzla aşağı yukarı yarım hektolitre su dolu demir bir kap buldu.

Hepsini bir arabaya yükledik (bu arabalardan bir sürü vardı, eskiden barakalara yemek taşımak için kullanılıyorlardı) ve geri döndük. Arabayı karların üzerinde zar zor itebildik.

O gün, sobanın üzerinde kızarttığımız pancar dilimleriyle ve haşlanmış patatesle yetindik. Arthur öbür gün için bize esaslı yemekler vaat etti.

Öğleden sonra, işe yarar bir şey bulurum umuduyla eski ilkyardım merkezine gittim. Ama benden önce gelenler olmuştu buraya: Ne var ne yok yağmacılar tarafından altüst edilmişti. Tek bir dolu şişe yoktu, yerde sürüyle paçavra, pislik ve sargı bezi, bir de çıplak, kavruk ceset. Ne var ki, benden önce gelenlerin gözünden kaçmış bir şey vardı: Bataryalı bir cep lambası. Bıçağımla kutba dokundum; küçük bir kıvılcım, batarya doluydu.

Akşam odamızda ışık yanacaktı.

Yataktan bakınca pencerenin dışında uzun bir yol görünüyor. Üç gündür Wehrmacht[1], birbirini izleyen dalgalar halinde bu yoldan geçerek kaçıyor: zırhlı arabalar, beyaz kamuflaj çizgileriyle "Kaplan" tankları, atlı Almanlar, bisikletli Almanlar, yaya Almanlar; silahlı, silahsız... Gece, daha tanklar görünmeden zincir sesleri duyuluyor.

Charles soruyor:

"Ça roule toujours?" "Ça roule toujours."[2]

Sanki hiç son bulmayacakmış gibi.

1. Alman Ordusu'nun 1935-1945 arası taşıdığı isim.
2. (Fr.) Sırasıyla, "Hâlâ sürüp gidiyor mu?"; "Hâlâ sürüp gidiyor".

21 Ocak – Ama son buldu pekâlâ. 21 Ocak sabahı üzerinde kargaların uçuştuğu ova bembeyaz, ıssız yayıldı önümüzde; gözün görebildiğince ve ölüme dek kederli.

Hareket halinde bir şey görebilsem belki daha çok sevinirdim. Polonyalı siviller de yok olmuştu, nereye sığınmışlardı kim bilir? Hani rüzgâr bile kesilmiş, havada asılı kalmıştı sanki. Tek bir isteğim vardı artık: yatakta, battaniyelerin altında kalmak, kendimi kaslarla sinirlerin, iradenin halsizliğine kapıp koyvermek, artık işin sonu gelmiş olsa da olmasa da beklemek, bir ölü gibi beklemek.

Ama Charles, güvenilir, candan insan Charles, sobayı çoktan yakmış, beni işbaşına çağırıyordu:

"*Vas-y, Primo, descends-toi de là-haut; il y a Jules à attraper par les oreilles...*"[1]

"Jules" her sabah kulbundan yakalayıp dışarıda lağım çukuruna boşalttığımız hela kovasının adıydı. Bunun, sabahın ilk görevi olduğu, ellerimizi yıkayamadığımız, aramızda üç tifüs hastası bulunduğu göz önünde tutulursa pek de kolay katlanılacak iş olmadığı anlaşılır.

Lahanayla pancar hazırlanacaktı. Ben odun aramaya, Charles de eritmek için kar aramaya çıkarken Arthur oturabilir durumdaki hastaları, temizlik işine yardımcı olsunlar diye seferber etti. Towarowski, Sertelet, Alcalai ve Schenck çağrıya uydular.

Yirmi yaşındaki Sertelet de Voges'lardan bir köylüydü; artık iyileşmiş görünüyor, günden güne tehdit eder bir havaya bürünen ve burnundan çıkan bir sesle bize difterinin affetmeyen bir hastalık olduğunu anımsatıyordu.

Alcalai, Toulouse'lu bir Yahudi, bir cam işçisiydi. Çok sakin ve mantık sahibi bir adamdı; yüzünde çiçek vardı.

1. Hadi bakalım, Primo, in aşağı, şu Jules'ü kulaklarından yakala bakalım.

Schenck, Slovak Yahudisi bir tüccardı; iyileşme günlerini yaşayan, iştahı açılmış bir tifüs hastasıydı. Polonyalı bir Fransız Yahudisi olan Towarowski de aynı durumdaydı; budala bir boşboğaz olan bu adam, hepimize geçen iyimserliğiyle topluluğumuza faydalı oluyordu.

Hastalar yataklarında oturmuş, ellerindeki bıçaklarla uğraşırken Charles'la birlikte mutfak olarak kullanabileceğimiz bir yer aramaya koyulduk.

Kampın her tarafı anlatılamaz bir pislik içinde yüzüyordu. Artık temiz tutulmasına kimsenin aldırmadığı helaların hepsi dolup taşmıştı, dizanterili hastalar (yüz kişiden fazlaydılar) KB'nin her köşesine pislemişti, eskiden yemek dağıtımında kullanılan bütün kova, kap ve çanaklar doldurulmuştu. Basacağın yere bakmadan adım atamıyordun; karanlıkta hiçbir yere gidilemiyordu. Azalmak bilmeyen sert soğuk altında acı çekiyorduk, ama hava yumuşayınca başımıza geleceği de bildiğimiz için ileriye dehşetle bakıyorduk; Bulaşıcı hastalıklar gittikçe yayılacak, kokudan boğulacak hale gireceğiz, üstelik karlar eridi mi, su da bulamayacağız.

Uzun bir aramadan sonra, eskiden banyo odası olarak kullanılmış bir yerde nasılsa fazla kirlenmemiş bir köşe bulduk. Açıkta bir ateş yaktık; hem zamandan kazanmak hem de hastalık bulaşmasını önlemek için, ellerimizi karla karıştırdığımız klorla ovduk.

Çorba pişireceğimiz haberi, yarım canlılar sürüsü içinde çabucak yayıldı; kapıya aç suratlar dayandı. Charles, elinde bir tas, kapıdakilere enerjik, kısa bir söylev çekti; söylev Fransızcaydı ama çevirisine gerek duyulmadı.

Çoğu şaşırmıştı ama içlerinden biri ilerledi: ciğerlerinden rahatsız bir Parisli, ünlü bir terzi (kendi dediğine bakılırsa). Bir litre çorbaya kampta kalmış battaniyelerden giysi dikmeye hazırmış bize.

Maxime, gerçekten de becerikli olduğunu göster-

mişti. Hemen öbür gün, Charles'la benim kaba, renkli kumaştan ceket, pantolon ve kalın eldivenlerimiz oldu.

Akşamüstü, ilk çorba heyecanla dağıtılıp da açlık hırsımız bastırılmıştı ki, ovanın büyük sessizliği bozuldu. İçimiz tedirgin olmayacak kadar yorgun, yataklarımızda kalıp bu gizemli topçu ateşinin çatırtısına kulak kabarttık; sanki toplar ufka yerleştirilmiş de mermiler vınlayarak başımızın üzerinden geçiyordu.

Dışarıda yaşamın güzel olduğunu, hâlâ da güzel olabileceğini ve şimdi kendimizi koyuverirsek çok yazık olacağını düşündüm. Hastaları uyandırıp hepsinin beni dinlemeye hazır olduğunu görünce, önce Fransızca, sonra da becerebildiğim kadar Almanca konuşarak, şimdi hepimizin evlerimize dönmeyi aklımıza koymamız, bunun için de bazı şeyleri yapıp bazı şeyleri yapmamamız gerektiğini söyledim. "Herkes kaşığına, yemek çanağına sahip olmalı, hiç kimse bir diğerine kendinden artan çorbadan vermemeli, helaya gitmek zorunluğu olmadıkça hiç kimse yatağından çıkmamalı, buna çok dikkat edilmeli, bir şey isteyen olursa önce bize başvurmalı," dedim. Arthur'un özel görevi, disiplin ve sağlık kontrolüydü; yemek çanaklarıyla kaşıkları yıkamaktansa ve bu arada bir difterilinin kaşığını bir tifüslünün kaşığına karıştırmaktansa, kirli bırakmak daha iyiydi.

Hastalar artık her şeye karşı öylesine kayıtsızdı ki, benim söylediklerime de kulak asmayacaklar kanısındaydım; ne var ki, Arthur'un becerikliliğine çok güvenim vardı.

22 Ocak – Gönül rahatlığıyla büyük bir tehlikeyi göze alan bir kimseye cesur denebilirse, o zaman ben de Charles da o sabah çok cesurduk demektir. Keşif gezimizi, elektrikli tel örgünün hemen arkasındaki SS binasına kadar genişlettik.

Kamp nöbetçileri alelacele çekip gitmiş olacaklar.

Masaların üzerinde yarı yarıya donmuş çorbayla dolu tabaklar bulduk, çorba donmuş da olsa sevinerek gövdeye indirmekten geri kalmadık; sapsarı buz haline girmiş birayla dolu büyük kadehler, oyuna başlanırken terk edilmiş bir satranç tahtası; sığınaklarda da sürüyle değerli şeyler.

Bir şişe votka, bir sürü ilaç, gazete, dergi ve biri bugün Torino'daki evimde bulunan dört tane çok güzel step battaniyesi aldık oradan. Sevinç içinde ve her şeyden habersiz, bu seferden elde ettiğimiz ganimetle odamıza dönüp hepsini Arthur'a emanet ettik. Aşağı yukarı yarım saat sonra olan bitenleri ise, ancak akşamüstü öğrenebildik.

Birkaç dağılmış ama ne de olsa silahlı SS, terk edilmiş kamptan içeri dalmışlar. SS'lerin yemek salonuna yerleşmiş buldukları on sekiz Fransızı sırtlarından vurup öldürmüş, cesetlerini sırayla yolun üzerindeki karlara yatırmış; sonra da çekip gitmişler. Bu on sekiz ceset, Ruslar gelinceye dek orada kalmış, hiç kimse onlara bir mezar kazacak gücü kendinde bulamamıştı.

Bundan başka, şimdi bütün barakalardaki yataklarda da sopa gibi kaskatı ölüler yatmaktaydı. Kimse bunları dışarı taşıyamıyordu. Yerler kaskatı donmuştu, mezar kazılamıyordu. Bir sürü ceset, bir şarapnel çukuruna üst üste yığıldı; bir-iki gün geçmeden yığın çukurun kenarlarından dışarı taşmıştı bile, pencerelerimizden baktığımız zaman bu dehşet veren tabloyla karşılaşıyorduk.

Bizi dizanterili hastalardan ayıran yalnızca ince bir tahta duvardı. Burada çok ölen, çok da ölmüş hasta vardı. Yerler, donmuş bir pislik tabakasıyla örtülüydü. Kimsede battaniyenin altından çıkıp da yiyecek aramaya gidecek güç yoktu; buna girişen de bir daha geri dönmüyordu aslında. Bölme duvarının öbür tarafında, tam duvarın dibinde, soğuğa dayanabilmek için birbirine sarılıp

yatmış iki İtalyan vardı. Sık sık konuştuklarını duyuyordum; ama ben yalnız Fransızca konuştuğum için İtalyan olduğumu uzun süre anlayamadılar. Ne var ki, Charles'ın İtalyanca adımı söylediğini duydukları andan başlayarak, ağlayıp inlemelerinin, yakınmalarının sonu gelmedi artık.

Yetecek gücü kendimde bulabilseydim yardımlarına giderdim kuşkusuz; hiç olmazsa, durup dinlenmeden bağırmalarını kesmenin bir çaresine bakardım. Akşamüstü, bütün işler bittikten sonra, elime bir çanak suyla bir de o günün çorba artıklarını alıp zar zor ve iğrenerek, karanlık, pis koridordan sürüklenir gibi geçip onların bölmesine girdim. O saatten sonra adım, o incecik tahta duvarın ardında Avrupa'nın tüm dillerinde yinelendi durdu; ağlayıp inlemelerin, yalvarmaların sonu gelmiyordu. Onlara yardım etmenin çaresi yoktu.

Gece kötü sürprizlerle geldi.

Benim altımdaki yatakta yatan Lakmaker, acınacak bir insan kalıntısı halindeydi. On yedi yaşında bir Hollanda Yahudisiydi, uzun boylu, sıska, sakin yaradılışlı bir genç. Üç aydır yataktaydı; ayrımlardan nasıl olmuş da kurtulmuştu, bilmiyorum. Hem tifüs hem de kızıla yakalanmıştı; bu arada kalp yetmezliği de çekmekteydi, sırtüstü yatmaktan ötürü çirkin yaralar da açılmıştı bütün sırtında, artık ancak karınüstü yatabiliyordu. Tüm bunlara karşı, iştahı adamakıllı yerindeydi. Yalnız Hollanda dilini konuştuğu için, ne dediğini hiçbirimiz anlayamıyorduk.

Belki de suç, Lakmaker'ın iki porsiyon yediği lahana ve pancar çorbasındaydı. Gece yarısı inlemeye başlayıp kendini yataktan aşağı attı. Helaya gitmeye çalışıyordu, ama öylesine zayıf düşmüştü ki, ağlayıp bağırarak yerlere vuruyordu ancak.

Charles ışığı yaktı (akünün yüzü suyu hürmetine), o

zaman bahtsızlığı bütün ağırlığıyla gördük. Gencin yatağıyla yerler pislenmişti. Biraz sonra oda kokudan durulmaz hale girdi. Bir parçacık yedek suyumuz vardı, ancak bunun dışında ne battaniye vardı ne de ot çuvalı değişmek için. Tifüslü olduğu için dokunulmaz bir mikrop yuvasıydı zavallı; ama böyle bütün gece yerde pislik üzerinde inlemesine, soğuktan tir tir titremesine de göz yumamazdık kuşkusuz.

Charles yataktan inip sessiz sedasız giyindi. Ben ışık tutarken, Charles bıçakla battaniyenin, ot çuvalının bütün pislenmiş yerlerini kesti; bir anne şefkatiyle Lakmaker'ı yerden kaldırdı, çuvaldan çıkardığı samanla hastayı temizleyebildiği kadar temizledi, sonra bahtsızı tazelenmiş yatağına yatırdı yine. Yerleri bir teneke parçasıyla temizleyen Charles, leke izlerine klor döktü, odadaki bütün eşyayı, hatta kendini bile dezenfekte etti.

Onun yaptığını yapabilseydim yorgunluktan ne hale gireceğimi düşünerek Charles'in yaptığı fedakârlığın boyutunu tahmin ettim.

23 Ocak – Patateslerimiz bitti. Günlerdir barakalarda bir dedikodudur gidiyor: Tel örgülerin dışında, ama kampa oldukça yakın bir yerde bir patates yığını varmış.

Tanımadığımız birkaç izci, sabırlı bir araştırma yapmış olacak ya da bu çevreyi iyi tanıyan biri var aramızda. Her neyse, 23 Ocak sabahı tel örgüler bir yerinden kesilip yırtıldı, sefalet örneği iki insan, dinsel bir alaya katılır gibi, delikten geçtiler.

Charles'la birlikte kasvetli ovada esen rüzgâra çıktık. Aşağı alınan tel örgünün dışındaydık artık.

"Dis donc, Primo, on est dehors!"[1]

1. (Fr.) Hey, Primo, dışarıdayız.

Evet: Tutuklandığım günden bu yana, özgür olduğum ilk gün; başımda silahlı nöbetçi yok, evimle aramda tel örgü yok.

Patatesler, kamptan aşağı yukarı dört yüz metre kadar uzakta, bir define. Patatesle dolu iki upuzun çukur, dona karşı korunsun diye toprak ve samanla örtülmüş. Artık hiç kimse açlıktan ölmeyecek.

Ne var ki, patatesi kaldırmak az yorgunluğa patlamadı. Toprak soğuktan taş gibi sertleşmişti. Kazmayla ağır bir çalışmadan sonra, toprak tabakası ancak kırılabiliyor, patates dışarı alınabiliyordu. Birçoğumuz da ötekilerin bıraktıkları çukurlara iniyor, oradan topladıkları patatesleri çukurun kenarında bekleyen arkadaşlarına uzatıyorlardı.

Ölüm, yaşlı bir Macar'ı orada bulmuş. Aç kalmış bir insanın davranışıyla kaskatı kesilip kalmıştı yaşlı Macar: Başı ve omuzları toprak tepesinin altında, bedeni karla kaplı, elleri patateslere uzanmış. Onun ardından gelen, cesedi bir metre kenara itiyor, işini sürdürüyordu.

O günden sonra daha bir bakımlı hale girdik. Haşlanmış patatesle patates çorbasından başka, hastalarımıza Arthur'un reçetesine göre, patates unu da vermeye başladık: Çiğ patatesle pişmiş patates bir arada ufalandıktan sonra bu karışım, bir tenekenin üzerinde kızartılıyor. İs kokan bir yemek.

Ne var ki Sertelet, bu patates yemeklerinden ağzına koyamıyor, durumu gittikçe kötüleşiyor. Burundan konuşması artmıştı, artık hiçbir şey yutamaz haldeydi; boğazında yeni bir değişiklik oluşmuş olacaktı, her lokmadan sonra boğulacak gibi oluyordu.

Karşı barakada hasta yatan bir Macar hekimi görmeye gittim. Difteri dediğimi duyar duymaz geri çekilip bana kapıyı gösterdi.

Salt moralini yükseltmek için, Sertelet'nin burnuna

kâfur yağı damlatıp bunun ona iyi geleceğini yineleyip durdum; bu arada kendimi de inandırmak istedim bu tedaviye.

24 Ocak – Özgürlük. Tel örgüde açılan delik, bunun somutlaşmış kanıtıydı. Şöyle bir düşünüp taşındı mı şu sonuca varıyordu insan: Artık Almanlar yok, ayrım yok, iş, dayak yok, yoklama da yok. Belki de bir süre sonra herkes evine dönebilecek.

Ama buna inanmak bile kendimizi zorlamamızı gerektiren bir şeydi; kimsede bunun zevkine varacak hal yoktu. Çepeçevre yıkıntı ve ölüm.

Pencereden bakınca gördüğümüz ceset yığını artık çukurların kenarından adamakıllı dışarı taşmıştı. Patates yeniyordu, ama yine de herkes aşırı bir halsizlik içinde ve zayıftı: Kampta iyileşebilen tek hasta bile yoktu, üstelik sürüyle insan ya ciğerlerinden hastalanıyor ya da dizanteri oluyordu; kımıldayacak halde olmayanlar ile bunu yapmaya gücü yetmeyenler yataklarında yatıp kalıyor, soğuktan kaskatı kesiliyorlardı. Ne zaman öldüklerini kimse anlayamıyordu.

Geri kalanlar da korkunç bir dermansızlık içindeydi. Aylar, yıllar sürmüş bir kamp yaşamından sonra, patatesten güç alamaz insan. Charles'la ben, her gün yirmi beş litre pişmiş çorbayı banyo odasından odamıza taşıdıktan sonra, soluk soluğa yatağa atıyorduk kendimizi. O zaman sıra, çalışkan ve evcimen Arthur'a geliyor, dağıtımı o üzerine alıp çalışanlara üç porsiyon fazla çorba ayırmayı da unutmuyordu.

Yine bize bitişik olan ve çoğunlukla veremli hastaların yattığı bulaşıcı hastalıklar ikinci koğuşunda durum başkaydı. Buradan çıkabilenler, çıkıp başka barakalara taşınmışlardı. En kötü durumdakiler, en zayıf arkadaşları ise yalnızlık içinde sönüp gidiyordu art ardına.

Bir sabah iğne aramak için o koğuşa girdim. Yukarı yataklardan birinde hırıldayan bir hasta vardı. Benim girdiğimi duyunca kalkıp yatağında oturdu, sonra kendini yatağının kenarından aşağı bıraktı baş aşağı, belinden yukarısı, uzun kolları ve ak ak bakan gözleriyle öyle kaldı. Aşağıdaki yatakta yatan hasta, içgüdüsel bir hareketle kollarını kaldırdı, sarkan bedeni tutmak istedi, ama çok geçmeden anladı ölmüş olduğunu. Yavaş yavaş geri çekilince, yukarıdaki kayıp yere düştü, olduğu yerde kaldı. Kim olduğunu bilen biri yoktu çevresinde.

Ama 14 numaralı barakada başka bir yenilikle karşılaştık. Ameliyat edilenlerin konduğu bu koğuştaki bir-iki kişi oldukça iyi durumdaydı. Kendi aralarında bir grup kurarak İngiliz savaş tutsaklarından kalma kampa bir sefer yaptılar. Sırtlarında hâki üniformalarla bir araba dolusu görülmemiş güzel ganimetle döndüler: margarin, puding tozu, domuz yağı, soya unu ve içki.

Akşamüstü 14 numaralı barakada şarkılar söyleniyordu.

Bizim aramızda hiçbirinin iki kilometre ötedeki İngiliz kampına dek yürüyüp oradan yüklenerek geri dönecek gücü yoktu. Ne var ki, 14 numaralı barakanın bu şanslı seferinden, doğrudan doğruya değilse de, dolaylı bir yoldan biz de yararlandık. Elde edilen ganimetin eşitlik gözetilmeksizin dağıtılması sonunda, sanayi ve ticaret hayatına bir canlılık geldi. Küçük koğuşumuzun ölümlü havası içinde bir mum fabrikası doğdu. Bor asidine banılmış fitillerden yaptığımız mumları 14 numaralı barakanın zenginleri aldı; karşılığında bize domuz yağı ve un verdiler.

Ham balmumu kalıbını *Elektromagazin*'de[1] bulmuş-

1. (Alm.) Elektrik malzeme ambarı.

tum; beni, mumu götürürken görenlerin hoşnutsuz yüz ifadelerini ve ardından gelen konuşmayı anımsıyorum:

"Ne yapacaksın bunu?"

Bir üretim sırrını ifşa etmek pek akıllıca olmayacaktı; böylece kendimi, kampta uzun süre kalmış olanlardan sıkça duyduğum ve en çok övündükleri yanlarını, yani her yerde başlarının çaresine bakabilecek "iyi *Häftling*" oluşlarını ifade eden sözcüklerle yanıt verirken duydum: "*Ich verstehe verschiedene Sachen...*" (Ben pek çok şeyden iyi anlarım...).

25 Ocak – Ölüm şimdi de gelip Somogyi'yi buluyor. Somogyi, aşağı yukarı elli yaşlarında, sıska, uzun boylu, sessiz bir Macar kimyagerdi. Hollandalı gibi o da tifüs ve kızıldan yatmıştı; bu kez de yeni bir şey eklendi durup dururken. Somogyi'nin ateşi korkunç bir biçimde yükseldi. Beş gündür ağzını açıp tek bir söz söyleyememişti; neden sonra bugün ağzını açıp konuşabildi:

"Döşeğimin altında bir tayın ekmek var. Üçünüz aranızda paylaşın. Ben artık bir şey yiyecek değilim."

Yanıt verecek söz bulamadık ama ekmeğe de dokunmadık. Yüzünün yarısı şişmişti Somogyi'nin. Bilinçli olduğu sürece hiç konuşmadan durdu.

Ne var ki, akşamüstü başlayan bir sayıklama, bütün gece ve iki gün hiç ara vermeksizin bu sessizliği hiçe indirdi. Sonu gelmez bir tutsaklık ve boyun eğme düşüne kapılmış olan Somogyi, her soluk verişinde, "*Jawohl...*" diye sayıklıyor, göğüs kafesinin her inişinde bir makinenin düzenli ve tekdüze sesiyle aynı söz yineleniyordu: "*Jawohl...*" Binlerce kez yinelenen bu sözden delirecek gibi oluyor, Somogyi'yi sarsmamak, boğmamak için zor tutuyorduk kendimizi. "Hiç olmazsa değişik bir sözle sayıklasaydı ya," diyorduk içimizden.

Bir insanın bu kadar güç öldüğünü bilmezdim.

Dışarıda hep aynı büyük sessizlik. Kargaların sayısı çok arttı, neden arttığını hepimiz biliyoruz. Yalnız, topçu ateşi uzun aralarla yeniden duyurmaya başlıyor kendini.

Herkes birbirine, "Ruslar birazdan görünür," diyor. Bunu herkes söylüyor, bundan herkes emin, ama hiç kimsenin kafası tam bir uyanıklıkla kavrayamıyor bunu. Çünkü kampta, bir şeyi umut etmek alışkanlığı yok oluyor, insanın kendi geleceğine güveni de kalmıyor. Kampta bir şeyi düşünmek de yersiz ve boşuna, çünkü olaylar hiç umulmadık biçimde gerçekleşiyor. Düşünmek zararlı da üstelik; çünkü gittikçe artan duyarlık, acıların kaynağı aslında, hem acılar da bir ölçüyü aştı mı, sonu kötüye gidiyor.

Sevinçten, korkudan, evet, hatta acıdan nasıl yorgun düşülüyorsa beklemekten de yorgun düşüyor insan. Ocak ayının 25'ine ulaşıldığı şu gün, şu aman vermez dünyayla –ne de olsa bir dünya– bütün ilişkiler kesileli sekiz gün oluyor; çoğumuz artık yorgunluktan bekleyecek halde bile değiliz.

Akşamüstü, Charles, Arthur ve ben, sobanın başına geçip yeniden insan olmayı tadalım istedik. Sürüyle şey konuştuk aramızda. Arthur, Voges'lardaki Provenchères' de pazar günleri nasıl geçer, onu anlattı. Heyecanlandım. Charles'a İtalya'daki ateşkesi, partizan savaşının umutsuz günlerini, bize ihanet eden adamı, dağlarda nasıl tutuklandığımızı anlatırken az kalsın ağlıyordu.

Arkamızda olsun, üstümüzde olsun, karanlıktaki hastalar, tek bir hece bile kaçırmıyorlardı, Fransızca bilmeyenler bile dinliyordu. Yalnız Somogyi kabullenmişti ölümü.

26 Ocak – Bir ölüler ve sürfeler dünyasının ortasındaydık. Çevremizdeki, içimizdeki son uygarlık izi de yok olmuştu artık. Zafere ulaşan Almanların başladığı hayvanlaştırma işini, yeniden Almanlar tamamlamıştı.

Öldüren, insandır; haksızlık eden, insan... Tüm da-

yanakları yok olan, yatağını bir cesetle paylaşan insan, insan değildir. Dörtte bir tayınını almak için, komşusunun son nefesini bekleyen insan, suçsuz da olsa, bir pigmeden, en zalim sadistten bile daha uzağına düşmüştür, düşünen insan modelinin.

Bizim varoluşumuzun bir parçası, bize çok yakın olanların ruhlarında barınıyor: Bundan ötürüdür ki, insanın insan gözünde bir eşyadan başka bir şey olmadığı günleri görmüş birinin yaşantısı, insanlıkdışı bir yaşantıdan öteye geçemez. Biz üçümüz, bu duruma düşmekten korunduk elimizden geldiğince, onun için karşılıklı şükran borçluyuz birbirimize; yine bundan ötürüdür ki, Charles'a beslediğim dostluk, zamanla yıpranmayan bir dostluk olacak.

Ama bizim binlerce metre yukarımızda, gri bulutların boşlukları arasında, hava çarpışmalarının akıl almaz mucizeleri gerçekleşiyordu. Biz çıplaklar, biz halsizler, biz yoksunların tepesinde zamanımız insanları, en ince gereçlerini kullanarak birbirini öldürmeyi denediler. Onların bir işaretiyle bütün kamp yıkılıyor, binlerce kişi ölüyordu; tüm enerjimizi, tüm istek gücümüzü de seferber etsek, içlerinden bir tekinin yaşamasını bile bir dakika uzatamazdık.

Gece yine sessizlik çöktü, oda yine Somogyi'nin monoloğuyla doldu.

Karanlıklar içinde, uykudan irkilerek uyandım. *L'pauv' vieux* (zavallı ihtiyar) susmuştu: Angaryası son bulmuştu artık. Son bir yaşama hamlesiyle kendini yataktan yere atmıştı. Dizlerinin, kalçasının, omuzlarıyla başının yere çarparken çıkardığı sesi duydum.

"*La mort l'a chassé de son lit,*" dedi Arthur.[1]

1. (Fr.) Ölüm onu yatağından def etti.

Onu gece yarısı dışarı taşıyamazdık elbette. Yeniden uykuya dalmaktan başka çaremiz yoktu.

27 Ocak – Gün ağarıyor. Yerde kavruk organların ayıp keşmekeşi, Somogyi adındaki şey...

Yapılacak daha acil işler vardı. Yemek pişirip yemeden yıkanamaz, onu da kaldıramazdık. Sonra, Charles'ın '*... Rien de si dégoutant que les débordements*'[1] dediği şeye, hela kovasının boşaltılmasına geldi sıra. Yaşayanların daha büyük iddiaları var. Ölüler bekleyebilir. Her günkü gibi işe koyulduk.

Charles'la birlikte Somogyi'yi birkaç metre taşımıştık ki, Ruslar geldi. Somogyi çok hafifti. Teskereyi gri karın içine devirdik.

Charles, kasketini çıkardı. Ne yazık ki, benim kasketim yoktu çıkaracak.

Infektionsabteilung'daki on bir kişiden yalnız Somogyi öldü, bu on gün içinde. Sertelet, Cagnolati, Towarowski, Lakmaker ve Dorget (bir peritonit ameliyatı geçirip sonradan difteriye yakalanan bu Fransız sanayi adamından söz açmadım henüz) birkaç gün sonra, Auschwitz'de kurulan geçici Rus hastanesinde öldüler. Nisan ayında Schenck'le Alcalai'ye Katowice'de rastladım; ikisi de iyiydiler. Arthur ailesine kavuştu, Charles da öğretmenlik mesleğine yeniden başladı; uzun uzun mektuplar yazıp durduk karşılıklı, günün birinde onu yine görürüm elbet.

Avigliana-Torino,
Aralık 1945-Ocak 1947

1. (Fr.) Bunun taşması kadar iğrenç şey olamaz.

Bunlar da mı insan'a ek

Bu bölümü İtalyanca aslından çeviren
KEMAL ATAKAY

[Bu eki, öğrenci okurların bana sürekli olarak yönelttikleri soruları yanıtlamak amacıyla, *Bunlar da mı İnsan*'ın okullara yönelik basımı için yazdım. Bununla birlikte, yetişkin okurlardan gelen sorularla geniş ölçüde örtüştüklerinden, bir bütün olarak yanıtlarımı bu basımda da aktarmayı uygun buldum.]

Çok önceleri birisi, insanlar gibi kitapların da, öngörülmesi olanaksız, onlar için arzuladığımız ve beklediğimizden farklı, kendilerine özgü bir yazgıları olduğunu yazmıştı. Bu kitabın da kendine özgü tuhaf bir yazgısı oldu.

Doğum belgesi, çok gerilerde kaldı; kitabın sayfalarından birinde, bu basımın 173. sayfasında, "kimseye açmak istemediğim şeyleri yazmak" sözünü söylediğim yerde bulabilirsiniz onu: İçimizdeki anlatma gereksinimi öylesine güçlüydü ki, kitabı orada, soğuğun, savaşın ve saygısız bakışların kapladığı o Alman laboratuvarında yazmaya başlamıştım; gelişigüzel kâğıda döktüğüm notları hiçbir biçimde saklayamayacağımı, hemen atmam

gerektiğini bilsem de; çünkü onları üzerimde bulmaları, yaşamıma mal olabilirdi.

Ancak kitabı döner dönmez yazdım, birkaç ay içinde; çünkü o anılar, içimi yakıyordu. Birkaç büyük yayımcının geri çevirmesinden sonra elyazması 1947 yılında Franco Antonicelli'nin yönettiği küçük bir yayınevi tarafından kabul edildi: 2500 adet basıldı, sonra yayınevi dağıldı ve kitap unutuldu; bunun bir nedeni de, buruk savaş sonrası dönemde, insanların henüz sona ermiş olan acı dolu yılların anılarına dönmeyi pek arzulamamalarıydı. Kitap ancak 1958 yılında, Einaudi Yayınevi'nce yayımlandığında yeniden yaşama kavuştu ve o zamandan bu yana halkın ilgisi hiç eksik olmadı. Altı dile çevrildi, radyo ve tiyatroya uyarlandı.

Öğrencilerden ve öğretmenlerden, yayıncının ve benim beklentilerimin çok üzerinde bir ilgi gördü. İtalya'nın tüm bölgelerinden yüzlerce öğrenci grubu, beni kitap üzerinde yorum yapmaya davet etti, yazıyla ya da mümkünse kişisel olarak. Uğraşlarımın izin verdiği ölçüde bu talepleri yerine getirdim, öyle ki iki mesleğime isteyerek bir üçüncüsünü ekledim: Kendimi, daha doğrusu Auschwitz serüvenini yaşamış ve anlatmış olan o uzak beni, sunmak ve yorumlamak. Öğrenci okurlarımla bu sayısız karşılaşmalar sırasında, birçok soruya yanıt vermem gerekti: kimisi saf, kimisi bilinçli, kimisi duygusal, kimisi tahrik edici, kimisi yüzeysel, kimisi temel sorular. Kısa sürede, bu sorulardan bazılarının sürekli olarak yinelendiğini, hiç eksik olmadığını fark ettim. Şu halde, kitabın bir biçimde tatmin edici bir yanıt vermediği, gerekçesi olan, makul bir meraktan kaynaklanıyor olmalıydılar. Bu soruları burada yanıtlamaya karar verdim.

Kitabınızda, Almanlara karşı ne kin, ne de intikam arzusu içeren nefret ifadeleri yer alıyor. Almanları bağışladınız mı?

Kişisel yapım gereği, kolay kolay nefrete kapılmam. Nefreti hayvanca ve kaba bir duygu sayıyor ve eylemlerimle düşüncelerimin, olabildiğince, akıldan kaynaklanmasını yeğliyorum; bu nedenle, hiçbir zaman intikam, gerçek ya da öyle olduğu varsayılan düşmanıma çektirilen acı, kişisel öç olarak ilkel nefret arzusu beslemedim. Şunu da eklemeliyim: Görebildiğim kadarıyla, nefret kişiseldir, bir kişiye, bir ada, bir yüze yöneltilir; şu var ki, o zamanki işkencecilerimizin ne yüzleri ne de adları vardı, bunu elinizdeki kitabın sayfalarından da çıkarabilirsiniz: Onlar uzak, görülmez ve erişilmezdi. Nazi sistemi temkinli davranarak, kölelerle efendiler arasında doğrudan temasların en aza indirgenmesini sağlıyordu. Bu kitapta, yazar-kahramanın bir SS'le tek bir karşılaşmasının betimlendiğini (s. 194) fark etmişsinizdir; söz konusu karşılaşmanın ancak son günlerde, dağılan kampta, sistem çöktüğünde gerçekleşmesi de bir rastlantı değildir.

Kaldı ki, bu kitabın yazıldığı aylarda, yani 1946 yılında, Nazizm ve faşizm, gerçekten de bir çehreden yoksun görünüyordu. Horozun ötüşüyle hayaletlerin yok olması gibi, haklı olarak ve hak ettikleri üzere, hiçliğe karışmış, korkunç bir kâbus gibi ortadan yok olmuşlardı. Bir hayaletler ordusuna karşı nasıl kin besleyebilir, nasıl onlardan öç almak isteyebilirdim?

Aradan uzun yıllar geçmeden, Avrupa ile İtalya bunun saf bir yanılsama olduğunu fark etti: Faşizm ölmekten çok uzaktı, yalnızca gizlenmişti, bir koza içine kapanmıştı; daha sonra yeni bir kılıkta, daha az tanınabilir bir halde, faşizmin kendisinin yol açtığı İkinci Dünya Savaşı yıkımından çıkmış olan yeni dünyaya daha uyumlu olarak ortaya çıkmak üzere değişimini gerçekleştiriyordu. Yeni olmayan bazı çehreler, bazı eski yalanlar, saygınlık arayışı içindeki bazı kişiler, bazı bağışlayıcılıklar, bazı suç ortaklıkları karşısında, nefrete kapılma dür-

tüsünü –üstelik belli bir şiddetle– duyduğumu itiraf etmeliyim. Ama ben bir faşist değilim, ben ilerlemenin üstün araçları olarak akla ve tartışmaya inanıyorum, bu yüzden de nefretin karşısına adaleti koyuyorum. Tam da bu nedenden, bu kitabı yazarken, bilerek, kurbanın yakınan dilini ya da öç almak isteyen kimsenin öfkeli dilini değil, tanığın sakin ve ağırbaşlı dilini kullandım. Sözümün, ne kadar nesnel görünür ve ne kadar az hırs bürünmüş olursa, o kadar inanılır, o kadar yararlı olacağını düşünüyordum; tanık ancak bu yolla yargıyla ilgili görevini yerine getirmiş olur, onun görevi yargıca zemin hazırlamaktır. Yargıç sizsiniz.

Bununla birlikte, açık yargıdan bu kaçınışımın, ayrım gözetmeyen bir bağışlamayla karıştırılmasını istemem. Hayır, suçlulardan hiçbirini bağışlamadım, şimdi ya da gelecekte herhangi birini –İtalya'daki ve İtalya dışındaki faşizmin suçlarının ve hatalarının bilincine vardığını ve onları mahkûm etmeye, kendi vicdanından ve başkalarının vicdanından söküp atmaya karar verdiğini kanıtlamadığı sürece (olgularla; sözlerle değil ve çok geç olmadan)– bağışlamaya hazır değilim. Bu durumda, evet, inançlı biri olmayan ben, düşmanımı bağışlamamı öneren Yahudi ve Hıristiyan ilkesini izlemeye hazırım; ama tövbe eden bir düşman, artık düşman değildir.

Almanlar biliyor muydu? Müttefikler biliyor muydu? Soykırımın, milyonlarca insanın yok edilmesinin, hiç kimse hiçbir şey bilmeksizin Avrupa'nın ta merkezinde gerçekleştirilebilmesi nasıl mümkün olur?

Bugün biz Batılıların içinde yaşadığımız dünya, çok sayıda ve çok ciddi kusurlarla tehlikeler sergilemektedir; ancak dünün dünyasına oranla günümüz dünyasının çok büyük bir avantajı var: Bugün herkes, her şey hakkında

her şeyi hemen öğrenebiliyor. Günümüzde bilgi "dördüncü erk": En azından kuramsal olarak, tarih yazarı ve gazetecinin her yerde önü açık, kimse onları durduramaz, uzaklaştıramaz, susturamaz. Her şey çok kolay: İstersen, kendi ülkenin veya başka herhangi bir ülkenin radyosunu dinlersin; gazeteciye gider, yeğlediğin gazeteyi seçersin, geniş bir alternatifler yelpazesinden herhangi bir siyasal eğilimdeki İtalyan gazetesini, Amerikan ya da Sovyet gazetesini; "İtalya karşıtı faaliyetler"den ötürü suçlanma ya da siyasal polisçe sorgulanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaksızın, istediğin kitapları satın alıp okursun. Elbette, *bütün* koşullanmalardan kurtulmak kolay değil, ancak en azından yeğlenen koşullanma seçilebilir.

Otoriter bir devlette durum böyle değildir. Gerçek tektir, yukarıdan belirlenmiştir; gazetelerin hepsi aynıdır, hepsi bu tek gerçeği yineler; radyo yayınları da aynısını yapar ve öteki ülkelerin radyo yayınlarını dinleyemezsin; öncelikle, bu bir suç olduğundan, hapse girme tehlikesiyle karşı karşıya kalırsın; ikincisi, ülkenin radyo vericileri, uygun dalga boylarında yabancı mesajlarla çakışan ve onların dinlenmesini önleyen bir taciz sinyali yayarlar. Kitaplara gelince yalnızca devletin uygun gördüğü kitaplar yayımlanır ve çevrilir. Öteki kitapları yurtdışında arayıp bulman ve kendi ülkene tehlikeyi göze alarak sokman gerekir, çünkü kitaplar uyuşturucudan ve patlayıcı maddelerden daha tehlikeli kabul edilir; gümrükte üzerinde bu kitapları bulurlarsa kitaplara el koyup seni hapse gönderirler. Önceki dönemlerin uygun görülmeyen ya da artık uygun görülmeyen kitapları, meydanlarda halkın gözleri önünde yakılır. 1924 ile 1945 yılları arasında İtalya'da durum buydu; nasyonal sosyalist Almanya'da da, günümüzde de birçok ülkede durum budur, söz konusu ülkeler arasında faşizme karşı kahramanca savaşmış olan Sovyetler Birliği'ni de sayma zorunluluğu insana acı

veriyor. Otoriter bir devlette, gerçeği değiştirmek, geriye bakarak tarihi yeniden yazmak, haberleri çarpıtmak, gerçek olanları bastırıp yalan haberler eklemek meşru görülür. Bilginin yerini propaganda alır. Gerçekten de, böyle bir ülkede hakları olan bir yurttaş değil, bir kulsundur ve bir kul olarak devlete (ve kişiliğinde devleti somutlaştıran diktatöre) fanatik bir bağımlılık ve körü körüne bir itaatle yükümlüsündür.

Bu koşullarda, gerçekliğin büyük parçalarının bile silinmesinin olanaklı (ancak her zaman kolay değil; insan doğasını köklü olarak değiştirmek asla kolay değildir) hale geldiği açıktır. Faşist İtalya, Sosyalist Milletvekili Matteotti'nin öldürülmesinde ve bu girişimin birkaç ay içinde örtbas edilmesinde oldukça başarılı oldu; Hitler ile Propaganda Bakanı Joseph Goebbels, gerçeğin denetimi ve gizlenmesi işinde Mussolini'den çok daha üstün olduklarını ortaya koymuşlardır.

Bununla birlikte, devasa toplama kampları aygıtının varlığını Alman halkından gizlemek olanaklı değildi, kaldı ki (Nazi bakış açısından) bu arzu edilen bir şey de değildi. Ülkede belirsiz bir terör havası yaratmak ve bunu sürdürmek Nazizmin amaçları arasında yer alıyordu: Halkın, Hitler'e karşı gelmenin son derece tehlikeli olduğunu bilmesi iyiydi. Gerçekten de, yüz binlerce Alman, Nazizmin ilk günlerinden başlayarak kamplara kapatıldılar: komünistler, sosyal demokratlar, liberaller, Yahudiler, Protestanlar, Katolikler. Ve tüm ülke bunu biliyordu, kampta insanların acı çektiği ve öldüğü de biliniyordu.

Buna rağmen, Almanların büyük bir bölümü, daha sonra kamplarda olanların en acımasız ayrıntılarını hiçbir zaman bilmedi: milyonlarca insanın yöntemsel ve sınai olanaklardan yararlanarak öldürülmesi, zehirli gaz odaları, ölü yakma fırınları, cesetlerin alçakça kullanılması... Tüm bunların bilinmemesi gerekiyordu, gerçek-

ten de savaşın sonuna kadar çok az kimsenin bunlardan haberi oldu. Gizi korumak için, öteki önlemlerin yanı sıra, resmî dilde tedbirli ve sinsi örtmeceler kullanılıyordu: "Öldürülme" denilmiyor, "kesin çözüm" deniliyordu, "sürgün" denilmiyor, "aktarım" deniliyordu, "gazla öldürme" denilmiyor, "özel muamele" deniliyordu vs. vs. Nedensiz olmayarak Hitler, yayılması durumunda bu korkunç haberlerin ülkenin ona yönelttiği kör inancı ve savaşan birliklerin moralini sarsacağından korkuyordu; ayrıca, müttefikler bunları öğrenecek ve propaganda malzemesi olarak kullanacaktı. Gerçi böyle bir şey oldu ama müttefik radyolarının birçok kez betimlediği kampların korkunç gerçeklerine, tam da çok büyük boyutları nedeniyle, insanlar genel olarak inanmadı.

O dönem Alman durumunun en inandırıcı özetini Eugen Kogon'un kitabı *Der SS Staat*'ta (SS Devleti) buldum; kendisi de Buchenwald'da tutuklu olarak kalmış olan, daha sonra Darmstadt Teknik Üniversitesi Siyasal Bilgiler profesörü olan Kogon şöyle diyor:

> Almanlar, toplama kampları hakkında ne biliyordu: kampların somut varlığı dışında hemen hiçbir şey. Bugün de kamplar hakkında pek az şey biliyorlar. Hiç kuşkusuz, yıldırma sisteminin ayrıntılarını titizlikle gizli tutma yönteminin, kaygıyı belirsiz, dolayısıyla çok daha derin hale getirerek etkili olduğu ortaya çıktı. Başka bir yerde söylediğim gibi, Gestapo'nun birçok görevlisi bile, tutukladıkları kimseleri kamplara gönderseler de, kampların içinde neler olduğundan habersizdi; tutukluların büyük bir bölümü de, bulundukları kampın işleyişi ve orada kullanılan yöntemler hakkında oldukça belirsiz bir fikir sahibiydiler. Alman halkı nasıl bilebilirdi bunları? Kampa giren kişi, kendisi için tamamıyla yeni olan, uçsuz bucaksız bir evrenle karşı karşıya kalıyordu: Giz-

liliğin gücünün ve etkililiğinin en iyi kanıtıdır bu.

Gene de... gene de, kampların varlığını bilmeyen ya da kampları birer sanatoryum sanan tek bir Alman bile yoktu. Kampta bir akrabası ya da tanıdığı olmayan ya da en azından şu ya da bu kişinin oraya gönderilmiş olduğunu bilmeyen pek az Alman vardı. Almanların hepsi çok çeşitli biçimlerdeki Yahudi karşıtı barbarlıklara tanıklık etmişti; milyonlarca Alman, sinagogların yakılmasına ya da caddelerdeki çamurda diz çökmeye zorlanan kadın, erkek Yahudilerin aşağılanmasına kayıtsızlıkla, merakla, öfkeyle, hatta kötücül bir sevinçle tanık olmuştu. Birçok Alman, yabancı radyolardan bir şeyler öğrenmişti ve birçoğunun kampların dışında çalışan tutuklularla teması olmuştu. Az denilemeyecek sayıda Alman, sokaklarda ya da tren istasyonlarında, sefil durumdaki tutuklu gruplarıyla karşılaşmıştı. Polis ve Güvenlik Hizmetleri Başkanı'nın tüm polis karakollarına ve kamp komutanlarına gönderdiği 9 Kasım 1944 tarihli bir genelgede şunlar yazıyor: "Özellikle, yaya aktarımlar sırasında, örneğin istasyondan kampa, gözardı edilemeyecek sayıda tutuklunun yollarda öldüğü ya da bitkinlikten bayıldığı saptanmıştır... Halkın bu tür olayları öğrenmesini engellemek olanaksızdır." Hiçbir Alman, hapishanelerin dolup taştığını ve tüm ülkede sürekli olarak idam cezaları uygulandığını bilmiyor olamazdı; genel olarak durumun çok daha ciddi olduğunu bilen binlerce yargıç, polis memuru, avukat, rahip ve sosyal yardım görevlisi vardı. Kampların SS'leriyle mal sağlama ilişkileri olan çok sayıda işadamı, SS'lerin idari ve mali işler ofislerine işçi-köle istihdam etme talebinde bulunan sanayiciler ve birçok büyük kuruluşun köle işgücünden yararlandığını bilen işçi bulma ofislerinin görevlileri vardı. Toplama kamplarının yakınında, hatta içinde etkinliklerini sürdüren çok sayıda işçi vardı.

Çeşitli üniversite profesörleri, Himmler'in kurduğu tıp araştırmaları merkezleriyle ve devlette, özel kurumlarda çalışan çeşitli doktorlar, meslekten katillerle işbirliği yapıyordu. Askerî hava güçlerinin üyelerinden önemli bir bölümü, SS'lerin emrine verilmişti ve orada olanlardan haberli olmalıydılar. Çok sayıda üst düzey ordu görevlisi, kamplarda Rus savaş tutsaklarının kitle halinde katledildiğini biliyordu, Askerî polisin çok sayıda askeri ve üyesi de kamplarda, gettolarda, şehirlerde ve işgal edilen Doğu topraklarında gerçekleştirilen korkunç olayları kesin olarak biliyor olmalıydı. Bu belirtilenlerden bir teki bile yanlış mıdır?

Kanımca, bu belirtilenlerden hiçbiri yanlış değildir, ancak çizilen tabloyu tamamlamak üzere bunlara bir başkası eklenmelidir: Çeşitli bilgi olanaklarına karşın, Almanların büyük bir bölümü, bilmek istemediği, daha doğrusu bilmemeyi istediği için bilmiyordu. Devlet terörizminin, direnç gösterilmesi çok zor, çok güçlü bir silah olduğu doğrudur; ancak bir bütün olarak değerlendirildiğinde Alman halkının direnç göstermeye kalkışmadığı da doğrudur. Hitler Almanyası'nda özel bir tutum yaygındı: Bilen konuşmuyor, bilmeyen sormuyor ve soru sorana yanıt verilmiyordu. Bu yolla, tipik Alman vatandaşı, bilgisizliği ele geçirip, savunuyordu; bilgisizliği ona Nazizme olan bağlılığının yeterli bir haklı çıkarılması olarak görünüyordu: Ağzını, gözlerini ve kulaklarını kapatarak, kapısının önünde olanları bilmediği, dolayısıyla suç ortağı olmadığı yanılsamasını kuruyordu kendine.

Bilmek ve başkalarının bilmesini sağlamak, Nazizmden uzaklaşmanın bir biçimiydi (kaldı ki çok da tehlikeli değildi); bir bütün olarak Alman halkının buna başvurmadığını düşünüyor ve bu bilinçli görmezlikten gelme tutumundan ötürü yüzde yüz suçlu buluyorum.

Kamplardan kaçan tutuklular var mıydı? Nasıl olup da kitle isyanları olmadı?

Bunlar bana en sık sorulan sorular; dolayısıyla, özellikle önemli bir meraktan ya da gereklilikten doğuyor olsalar gerek. Benim bu sorularla ilgili yorumum iyimser: Günümüzün gençleri özgürlüğü *hiçbir durumda* vazgeçilmemesi gereken bir değer olarak görüyor ve bu yüzden, hapishane fikri onlara hemen kaçış ya da isyan fikrini düşündürüyor. Üstelik, şu da doğrudur: Birçok ülkenin askerî yasaları uyarınca savaş tutsağının savaşçı yerini yeniden almak üzere şu ya da bu biçimde kurtulmaya çalışması gerektiği kabul edilir ve Lahey Konvansiyonu'na göre kaçma girişimi cezalandırılmamalıdır. Romantik edebiyat (*Monte Kristo Kontu*'nu anımsayın), popüler edebiyat ve sinema, ahlaki bir zorunluluk olarak kaçma kavramını sürekli pekiştirir; bunlarda, haksız yere (ya da hak ederek) hapsolunan kahraman, en gerçek dışı koşullarda bile, hep kaçmaya çalışır ve bu girişim değişmez bir biçimde başarıyla ödüllendirilir.

Tutsaklık, özgürlüksüzlük durumunun uygunsuz, anormal bir şey olarak –kısacası, kaçış ya da isyanla iyileştirilmesi gereken bir hastalık olarak– hissedilmesi belki de iyidir. Ancak ne yazık ki, bu tablo, toplama kampları tablosuna pek az benzemektedir.

Örneğin, Auschwitz'den birkaç yüz tutuklu kaçmayı denemiş, bunlardan yirmi-otuz kadarı kaçmayı başarmıştı. Kaçış güç ve son derece tehlikeliydi: Tutuklular, açlık ve kötü muamelelerden ötürü zayıf düşmüş ve morallerini yitirmişti, saçları kazınmıştı, hemen tanınabilen çizgili üniformaları, hızlı ve sessiz yürümeyi engelleyen tahta ayakkabıları vardı; paraları yoktu, birçoğu yerel dil olan Lehçeyi bilmiyordu, bölgede bağlantı kurabilecekleri kimseleri yoktu, kaldı ki bölgeyi coğrafi olarak da

bilmiyorlardı. Bunun yanı sıra, kaçışları bastırmak için, acımasız misillemeler uygulanıyordu: Yakalanan kişi, çoğunlukla acımasız işkencelerin ardından, kamptakilerin gözü önünde yoklama alanında idam ediliyordu; bir kaçış olduğu keşfedildiğinde, kaçanın arkadaşları onun suç ortağı addediliyor ve hapis hücrelerinde açlıktan öldürülüyorlardı; bütün baraka yirmi dört saat süreyle ayakta tutuluyor, kimi zaman "suçlu"nun anne ve babası tutuklanıp Kampa getiriliyordu.

Bir kaçma girişiminde bir tutukluyu öldüren SS askerlerine ödül olarak izin veriliyordu. Bu yüzden sık sık, yalnızca ödüle hak kazanmak amacıyla, bir SS'in hiçbir biçimde kaçmaya niyeti olmayan bir tutukluya ateş ettiği oluyordu. Bu olgu, istatistiklere kaydedilen kaçış olaylarının resmî sayısını yapay olarak artırmaktadır; daha önce değindiğim gibi, gerçek sayı çok azdı. Durum bu olduğundan, Auschwitz kamplarından ancak "Ari ırk"tan olan (yani o dönemin terminolojisine göre, Yahudi olmayan), kamptan az ötede yaşayan, dolayısıyla yönelebilecekleri bir hedefi olan ve halkın kendilerini koruyacağı güvencesi bulunan birkaç Polonyalı tutuklu, başarıyla kaçabilmiştir. Öteki kamplarda da olaylar, benzer bir biçimde olmuştur.

Gerçekleştirilmemiş isyana gelince, konu biraz daha farklıdır. Her şeyden önce, bazı kamplarda ayaklanmaların gerçekten de olduğunu anımsamak gerekir: Treblinka'da, Sobibor'da ve Auschwitz'e bağlı kamplardan biri olan Birkenau'da. Bunların sayısı pek fazla değildir: Varşova gettosunun benzerî ayaklanması gibi, daha çok olağanüstü bir ahlak gücü örneklerini oluşturmaktadırlar. Her durumda, bu ayaklanmalar bir biçimde ayrıcalıklı olan, dolayısıyla sıradan tutuklulardan daha iyi fiziksel ve ruhsal koşullarda olan tutuklularca tasarlanmış ve yönetilmiştir. Bu bizi şaşırtmamalıdır. Ancak ilk bakışta, daha az acı çeken kişinin baş kaldırması çelişkili görüne-

bilir. Kampların dışında da savaşımlar seyrek olarak en alt düzeydeki işçilerce yönlendirilir. "Güçleri tükenmiş kimseler" isyan edemez.

Siyasi tutukluların bulunduğu ya da çoğunluğu oluşturduğu kamplarda, siyasi tutukluların suikast deneyimlerinin büyük bir yararı oldu ve açık isyanlardan çok, çoğunlukla oldukça etkili savunma etkinlikleri gerçekleştirildi. Sözgelimi, kampa ve döneme bağlı olarak, şunları gerçekleştirmek mümkün oldu: SS'lere şantaj yapmak ya da rüşvet vermek yoluyla onların sınırsız iktidarlarını frenlemek; Alman savaş fabrikaları için yapılan çalışmayı sabote etmek; kaçışları örgütlemek; radyo yoluyla müttefiklerle haberleşip onlara kampların korkunç koşulları hakkında bilgi ulaştırmak, SS doktorlarının yerine tutuklu doktorları geçirerek, hastaların bakımını daha iyi hale getirmek; muhbirleri ya da hainleri ölüme gönderip hayatta kalmaları bir biçimde önemli olan tutukluları kurtaracak şekilde seçimleri "yönlendirmek"; Nazilerin, düşman birliklerinin yaklaşmasıyla, kampları tümüyle ortadan kaldırmaya karar vermeleri durumunda (gerçekte sık sık karar verdikleri gibi), askerî olarak da direnç göstermeye hazırlanmak.

Auschwitz bölgesindeki kamplar gibi çoğunluğu Yahudilerden oluşan kamplarda, etkin ya da edilgen bir savunma özellikle güçtü. Burada tutuklular, genel olarak, herhangi bir örgütsel ya da askerî deneyimden yoksundu; Avrupa'nın dört bir yanından geliyor, farklı diller konuşuyor, bu yüzden birbirlerini anlamıyorlardı; hepsinden önemlisi, yaşam koşulları daha katı olduğu ve çoğunlukla omuzlarında gettolarda yaşanmış uzun bir açlık, işkence ve aşağılanma deneyimini taşıdıkları için, ötekilerden daha aç, daha zayıf ve daha yorgunlardı. Son bir nokta daha var: Kampta kalış süreleri trajik ölçüde kısaydı; kısacası, sayıları ölümle sürekli olarak azaltılan,

yeni konvoyların kampa varışıyla yenilenen değişken bir kitleydi bu. Böylesine kötü bir duruma getirilmiş ve böylesine istikrarsız bir insan dokusunda, isyan tohumunun kök salmaması anlaşılabilir bir şeydir.

Trenden henüz inen, gaz odalarına girmek için saatlerce (bazen günlerce!) bekleyen tutukluların neden isyan etmedikleri sorulabilir. Yukarıda söylediklerimin yanı sıra, Almanların bu toplu ölüm girişimi için şeytanca kurnaz ve verimli bir strateji geliştirmiş olduklarını eklemeliyim. Birçok durumda, yeni gelenler neyle karşılaşacaklarını bilmiyorlardı: Etkili bir sonuç yaratan mesafeli bir tutumla, ancak acımasız hareketlere maruz bırakılmaksızın karşılanıyor, "duş için" soyunmaya davet ediliyorlardı; kimi zaman kendilerine havluyla sabun veriliyor, banyodan sonra sıcak bir kahve vaat ediliyordu. Aslına bakılırsa boruları, muslukları, soyunma alanları, askıları, bankları vb. ile gaz odaları, duş odaları izlenimi verecek şekilde düzenlenmişti. Buna karşın, tutuklular kendilerini bekleyen yazgıyı bildiklerine ya da kuşku duyduklarına dair en küçük bir işaret ortaya koyarsa SS'ler ile işbirlikçileri birden harekete geçiyor, büyük bir acımasızlıkla, bağırışlar, tehditler, tekmeler, silah atışlarıyla araya giriyor, o şaşkın ve umutsuz, mühürlü vagonlardaki beş ya da on günlük yolculuğun tükettiği insanların üzerine, insanları parçalamak üzere eğitilmiş köpekleri saldırtıyorlardı.

Durum böyleyken Yahudilerin korkaklıkları yüzünden isyan etmedikleri şeklinde, kimi zaman dile getirilmiş olan kesinleme, saçma ve onur kırıcı görünüyor. Kimse isyan etmiyordu. Auschwitz'deki gaz odalarının, genç, askerî eğitimden geçmiş, siyasal olarak hazırlıklı ve kadınlarla çocukların varlığıyla engellenmemiş üç yüz kişilik bir Rus savaş tutsakları grubu üzerinde denendiğini anımsamak yeterlidir; onlar da isyan etmediler.

Son olarak şu gözlemimi de eklemek isterim: Baskıya boyun eğilmemesi, aksine direnç gösterilmesi yönündeki kökleşmiş bilinç, faşist Avrupa'da çok yaygın değildi ve faşist İtalya'da özellikle zayıftı. Siyasal olarak aktif olan sınırlı bir çevre, bu bilinci taşıyordu ancak Nazizm ile faşizm o çevreyi toplumun kalanından ayırmış, sürmüş, teröre maruz bırakmış, hatta yok etmişti. Alman kamplarının, sayıları yüz binleri bulan ilk kurbanlarının Nazi karşıtı siyasal partilerin yönetici kadroları olduğunu unutmamak gerekir. Onların desteğinden yoksun kalındığında, halkın direnme, direnmek için örgütlenme istenci çok daha sonra, özellikle Almanya 1941 Haziranı'nda ansızın Sovyetler Birliği'ne saldırarak, Eylül 1939 tarihli Ribbentrop-Molotov Antlaşması'nı bozduğunda, Nazizme karşı mücadeleye başlayan Avrupa komünist partilerinin katkısı sayesinde yeniden ortaya çıktı. Sonuç olarak, tutukluları, isyan etmedikleri için kınamak, her şeyden önce bir tarihî perspektif hatasıdır. Bu, onlardan, günümüzde hemen herkesin sahip olduğu, ancak o zamanlar yalnızca elit bir tabakanın sahip olduğu bir siyasal bilinci beklemek anlamına gelir.

Özgürlükten sonra Auschwitz'e döndünüz mü?

Kampların kurtarılışıyla ilgili bir anma törenine katılmak üzere 1965'te Auschwitz'e döndüm. Kitaplarımda değindiğim gibi, Auschwitz tecrit imparatorluğu, tek bir kamptan değil, kırk kadar kamptan oluşuyordu: Asıl Auschwitz Kampı aynı adlı kentin (Lehçede Oswiecim) dışında kurulmuştu, yaklaşık yirmi bin kişiyi barındırıyordu ve deyim yerindeyse kompleksin idari başkentiydi; sonra Birkenau Kampı (daha doğrusu döneme göre sayıları üç ila beş arasında değişen kampları) geliyordu; zamanla Birkenau, yaklaşık kırk bini kadın olan altmış

bin tutukluya ulaşma noktasına geldi, bu kampta, gaz odaları ile ölü yakma fırınları bulunuyordu; son olarak kimisi "başkent"ten yüzlerce kilometre uzakta, sayıları sürekli olarak değişen çalışma kampları vardı. Benim kaldığım Monowitz Kampı, bunların en büyüğüydü; kamptaki tutukluların sayısı zamanla on iki bine yaklaşmıştı. Monowitz, Auschwitz'in yedi kilometre kadar doğusunda kurulmuştu. Bölgenin tamamı günümüzde Polonya topraklarındadır.

Merkezî kampı ziyaret ettiğimde çok fazla bir şey hissetmedim: Polonya hükümeti burasını bir tür ulusal anıta dönüştürmüş; barakalar temizlenip cilalanmış, ağaçlar dikilmiş, çiçek tarhları oluşturulmuş. Acınacak kalıntıların sergilendiği bir müze var: Tonlarca insan saçı, yüz binlerce gözlük, taraklar, tıraş fırçaları, oyuncak bebekler, çocuk ayakkabıları; ancak gene de bir müze burası, statik, yeniden düzenlenmiş, değiştirilmiş bir şey. Benim kaldığım kampa gelince, artık yok; şimdi Polonyalıların elinde olan kampa bitişik lastik fabrikası öylesine genişlemiş ki, kampın sahasını tümüyle işgal etmiş.

Buna karşın, tutuklu olarak görmediğim Birkenau Kampı'na girdiğimde, çok güçlü bir kaygı duygusuna kapıldım. Burada hiçbir şey değişmemiş: Çamur vardı, hâlâ çamur var ya da yazın boğucu tozu; barakalar (geri çekilme sırasında yakılmamış olanlar) oldukları gibi kalmış; sertleşmiş toprak zeminiyle, basık, kirli, derme çatma tahtalardan inşa edilmiş olarak... Yataklar yok, tavana kadar tahtadan düz sedirler var. Burada hiçbir şey güzelleştirilmemiş. Birkenau'dan hayatta kalan bir arkadaşımla, Giuliana Tedeschi'yle birlikteydim. Bana 1.80'e 2 metrelik her sedirde dokuz kadının yattığını söyledi. Bana küçük pencereden, ölü yakma fırınının kalıntılarının görüldüğünü gösterdi; o zamanlar bacanın tepesinde alevler görülüyordu. Arkadaşım, yaşlı kadınlara, "Bu ateş

ne?" diye sorduğunda, ona şu yanıtı vermişlerdi: "Yananlar, bizleriz."

Bu yerlerin üzücü anımsatma gücü karşısında, biz hayatta kalanların her biri, farklı biçimde tepki gösteriyor; ancak ana çizgileriyle iki tipik kategori belirlenebilir: Buraya dönmeyi, hatta bu konudan söz etmeyi reddedenler ilk kategoriyi oluşturuyor; unutmak isteyen, ancak unutmayı başaramayan, kâbusların rahat vermediği insanlar... Unutmayı başaranlarsa her şeyi belleklerinden uzaklaştırıp, sıfırdan yeni bir yaşama başladı. Genellikle bu kişilerin hepsinin, kampa "şanssızlık sonucu", yani kesin bir siyasal bağlanımı olmaksızın düşen kişiler olduğunu gözlemlemişimdir; onlar için çektikleri acı, travmatik bir deneyim olmuştur; ancak bir kaza ya da bir hastalık gibi anlamdan ve öğreticilikten yoksundur. Anılar onlar için yabancı bir şeydir, yaşamlarına girmiş acılı bir bütündür ve anıları yok etmeye çalışmışlar (ya da hâlâ çalışmaktadırlar). Buna karşın ikinci kategori sabık "siyasal" tutuklulardan ya da her durumda siyasal, dinsel bir inanç veya güçlü bir ahlaki bilinç altyapısı olan insanlardan oluşmaktadır. Hayatta kalanların bu grubu için, anımsamak bir görevdir. Unutmak istemezler ve hepsinden önemlisi dünyanın unutmasını istemezler; çünkü deneyimlerinin anlamdan yoksun olmadığını ve kampların bir kaza, tarihin beklenmedik bir olayı olmadığını anlamışlardır.

Nazi kampları, Avrupa'daki faşizmin doruk noktası, en uç noktası, onun en canavarsı belirtisi olmuştur; ancak faşizm, Hitler ile Mussolini'den önce de vardı ve İkinci Dünya Savaşı hezimetinden sonra açık ya da gizlenmiş biçimlerde varlığını sürdürdü. Dünyanın her yerinde, insanın temel özgürlüklerinin ve insanlar arası eşitliğin yadsınmaya başladığı yerde, tecrit sistemine doğru yol alınır ve bu, durulması zor bir yoldur. Dene-

yimlerinin hangi korkunç dersi içerdiğini iyi anlayan ve her yıl genç gruplara rehberlik ederek "kendi" kamplarına geri dönen birçok sabık tutuklu tanıyorum. Zamanım elverse ve aynı amaca kitaplar yazarak, öğrencilere kitaplar hakkında konferanslar vererek ulaştığımı bilmesem, ben de bunu severek yapardım.

Neden yalnızca Alman kamplarından söz ediyor, Rus kamplarından da söz etmiyorsunuz?

Birinci soruyu yanıtlarken yazdığım gibi, yargıçlık yerine tanıklığı yeğliyorum. Tanıklığı, uğradığım ve gördüğüm şeylerin tanıklığını üstlenmek durumundayım. Benim kitaplarım, birer öykü kitabı değildir. Onları yazarken yalnızca doğrudan deneyimim olan olayları aktarmaya, daha sonra kitaplardan ya da gazetelerden öğrendiklerimi dışta bırakmaya büyük bir özen gösterdim. Örneğin, Auschwitz'deki katliam rakamlarından söz etmediğimi fark edeceksiniz, gaz odaları ve ölü yakma fırınlarıyla ilgili ayrıntıları da betimlemedim. Gerçek şu ki, kamptayken bu verileri bilmiyordum ve bunları ancak daha sonra, tüm dünyanın bunlardan haberi olduğunda öğrendim.

Gene bu nedenden, genellikle Rus kamplarından söz etmiyorum: Çok şükür Rus kamplarında bulunmadım ve okuduğum şeyleri –yani bu konuyla ilgilenen herkesin bildiği şeyleri– yinelemek dışında söyleyebileceğim bir şey yok. Bununla birlikte şurası açık ki, bununla, her insanın ödevi olan ödevden, bir yargı oluşturmak ve bir görüş belirtme ödevinden kaçınmak istemiyorum, kaçınamam da. Bariz benzerliklere karşın, Sovyet kamplarıyla Nazi kampları arasında temel farklılıklar olduğunu gözleyebildiğim kanısındayım.

Asal farklılık, amaç farklılığıdır. Alman kampları insanlığın kanlı tarihinde bile benzersiz bir şeyi göster-

mektedir. Siyasal hasımları yok etmek ya da sindirmek şeklindeki eski amaca, modern ve canavarsı bir amaç ekleniyordu: belli halkları ve kültürleri dünyadan silmek. Aşağı yukarı 1941 yılından başlayarak kamplar, devasa ölüm makineleri haline geliyordu. Gaz odaları ve ölü yakma fırınları, milyonlar ölçeğinde insan yaşamını ve bedenini yok etmek üzere bilerek tasarlanmıştı; tüyler ürpertici rekor, 1944 Ağustosu'nda tek bir günde 24 000 ölüyle Auschwitz'dedir. Elbette, Sovyet kampları, kalmanın hoş olduğu yerler değildi ve değildir, ancak onlarda, Stalinciliğin en koyu yıllarında bile tutukluların ölümü, açıkça aranan bir şey değildi: Çok sık olan bir olaydı ve acımasız bir kayıtsızlıkla karşılanıyordu, ancak özünde istenen bir şey değildi; uzun sözün kısası, açlık, soğuk, mikrobik hastalıklar ve yorgunluktan kaynaklanan bir yan üründü. İki cehennem modeli arasındaki bu hazin karşılaştırmada, Alman kamplarına genelde çıkılmamak üzere girildiğini de eklemek gerekir: Ölüm dışında hiçbir son öngörülmemişti. Bunun tersine, Sovyet kamplarında bir son her zaman var olmuştur. Stalin döneminde, "suçlular" korkunç bir umursamazlıkla kimi zaman çok uzun (on beş-yirmi yıla varan) cezalara mahkûm ediliyordu; ancak az da olsa bir özgürlük umudu varlığını sürdürüyordu.

Bu temel farklılıklar, öteki farklılıkları getirmektedir. Sovyetler Birliği'nde gardiyanlarla tutuklular arasındaki ilişkiler daha az insanlık dışıdır: Hepsi aynı halktan insanlardır, aynı dili konuşmaktadırlar, Nazizmde olduğu gibi "üstinsanlar" ya da "altinsanlar" değillerdir. Hastalar, kötü bir tedaviyle de olsa, iyileştirilir; çok ağır bir iş karşısında bireysel ya da toplu bir protesto, düşünülebilir bir şeydir; bedensel cezalandırmalar seyrektir ve çok acımasız değildir; evden mektup ve yiyecek paketleri almak mümkündür; kısacası, insan kişiliği kesin olarak

yadsınmamakta ve tümüyle yitirilmemektedir. Bunun aksine, en azından Yahudiler ile Çingeneler açısından, Alman kamplarında kıyım neredeyse eksiksiz olarak uygulanıyordu. Kıyım, yüz binlercesi gaz odalarında öldürülen çocuklar karşısında bile durmuyordu, bu ise insanlık tarihinin tüm vahşilikleri arasında benzeri olmayan bir şeydi. Bunun genel bir sonucu olarak, iki sistemde ölüm oranları oldukça farklıdır. Sovyetler Birliği'nde en sert dönemlerde, öyle görünüyor ki, ölüm oranı, kamplardaki tüm tutukluların sayısı göz önünde bulundurulmak koşuluyla, yüzde 30 civarındadır; bu, elbette kabul edilmesi olanaksız derecede yüksek bir veridir. Ancak Alman kamplarında, ölüm oranı yüzde 90-98'di.

Sovyetler'in daha yakın zamanlardaki yeniliğini çok ağır buluyorum; söz konusu yenilik uyarınca bazı ayrılıkçı entelektüeller, baştan savma bir yargıyla deli ilan edilmekte, psikiyatri kurumlarına kapatılmakta ve yalnızca çok büyük acılara yol açmakla kalmayıp aynı zamanda zihinsel işlevleri çarpıtıp zayıflatan "tedaviler"e uğratılmaktadır. Bu uygulama, ayrılıkçıdan çekinildiğini göstermektedir: Ayrılıkçı cezalandırılmaz, ilaçlarla –ya da ilaç korkusuyla– yok edilmeye çalışılır. Belki de bu teknik çok yaygın değildir –anlaşıldığı kadarıyla, hastaneye kaldırılan bu siyasi hasımların sayısı, 1975'te yüzü geçmemektedir– ancak nefret uyandıran bir tekniktir, çünkü bilimin alçak bir kullanımını ve otoritenin isteklerini böylesine kölece yerine getiren doktorlar açısından bağışlanamaz bir kendini satmayı gerektirmektedir; demokratik yüzleşmeye ve sivil özgürlüklere yönelik aşırı bir hor görmeyi ortaya koymaktadır.

Bunun tersine ve tam da nicel yönle ilgili olarak, şunu belirtmek gerekir: Sovyetler Birliği'nde kamp olgusu günümüzde bir çöküşü yaşamaktadır. Öyle görünüyor ki 1950 civarında, siyasal tutukluların sayısı milyon-

ları buluyordu; Amnesty International'ın (bütün ülkelerdeki, bütün siyasal tutuklulara, görüşlerinden bağımsız olarak yardımcı olmayı amaçlayan siyaset dışı bir dernek) verilerine göre günümüzde (1976) sayıları yaklaşık on bin olmalıdır.

Sonuç olarak Sovyet kampları da yasadışı ve insanlık dışı bir uygulamanın kınanacak bir belirtisi niteliğini taşıyordu. Bu kampların, sosyalizmle hiçbir ilgileri yoktur, aksine Sovyet sosyalizmi üzerinde çirkin bir leke olarak göze batıyordu; daha çok, Sovyet hükümetlerinin kurtulamadıkları ya da kurtulmayı istemedikleri Çar mutlakiyetçiliğinin barbarca bir mirası olarak değerlendirilmeleri gerekir. Dostoyevski'nin 1862'de yazdığı *Ölüler Evinden Notlar*'ı okuyanlar, Soljenistin'in yüz yıl sonra betimlediği hapishane koşullarının aynısını görmekte zorluk çekmezler. Ancak, kampsız bir sosyalizm ortaya koymak mümkün, hatta kolaydır: Dünyanın birçok yerinde gerçekleştirilmiştir. Oysa kampsız bir Nazizm düşünmek olanaksızdır.

Özgürlükten sonra *Bunlar da mı İnsan*'ın kişilerinden hangilerini yeniden gördünüz?

Bu sayfalarda beliren kişilerden büyük bir bölümünün, ne yazık ki Kamp günlerinde ya da 193. sayfada sözü edilen korkunç tahliye yürüyüşü sırasında yaşamlarını yitirdiklerini kabul etmek zorundayız; ötekiler daha sonra, tutuklulukları sırasında yakalandıkları hastalıklardan ölmüştü, bazı başkalarının ise izini bulmayı başaramadım. Çok az sayıda yaşayan var ve onlarla ilişkimi koruyabildim ya da yeniden kurabildim.

"Odysseus'un kantosu"nun 'Pikolo'su Jean yaşıyor ve iyi. Ailesi yok edilmişti, ancak döndükten sonra evlendi ve şimdi iki çocuğu var, Fransız taşrasındaki bir ka-

sabada eczacı olarak sakin bir yaşam sürüyor. Zaman zaman, tatil için İtalya'ya geldiğinde buluşuyoruz; birkaç kez de ben onunla görüşmeye gittim. Tuhaf bir biçimde, Monowitz'de geçirdiği yılın büyük bir bölümünü unutmuş: Jean'da, tüm arkadaşlarının (aralarında Alberto'nun da bulunduğu) tükenip öldükleri tahliye yolculuğunun acımasız anıları ağır basıyor.

Piero Sonnino adını verdiğim (s. 68) ve *Ateşkes*'te "Cesare" adıyla beliren kişiyi de oldukça sık görüyorum. O da, güç bir yeniden uyum sağlama döneminden sonra, bir iş buldu ve bir yuva kurdu. Roma'da yaşıyor. Kampta ve uzun dönüş yolculuğu sırasında yaşadığı şanssızlıkları isteyerek ve büyük bir canlılıkla anlatıyor; ancak sık sık neredeyse birer teatral monolog haline gelen anlatılarında, edilgen olarak tanıklık ettiği trajik olaylardan çok, kahramanı olduğu serüven dolu olayları öne çıkarma eğilimi gösteriyor.

Charles'ı da yeniden gördüm. Partizanlık yaptığı Voges tepelerinde, evinin yakınlarında 1944 Kasımı'nda tutsak alınmış ve kampta yalnızca bir ay kalmıştı; ancak bu acı dolu ay ve tanıklık ettiği vahşi olaylar onu derinden etkilemiş, yaşama sevinci ve bir gelecek kurma isteği bırakmamıştı onda. *Ateşkes*'te benim anlattığımdan pek farklı olmayan bir yolculuktan sonra ülkesine geri dönmüş, köyünün küçük okulunda ilkokul öğretmenliği mesleğine yeniden başlamıştı; burada çocuklara arı yetiştirmeyi ve çam fidanlığı oluşturmayı da öğretiyordu. Birkaç yıl önce emekliye ayrıldı; yakınlarda genç olmayan bir meslektaşıyla evlendi ve birlikte küçük ancak rahat ve sevimli, yeni bir ev kurdular. 1951'de ve 1974'te iki kez onu görmeye gittim. Son ziyaretimde bana pek uzak olmayan bir köyde yaşayan Arthur'dan söz etti: Yaşlı ve hastaymış, onda eski kaygıları yeniden uyandıracak ziyaretçileri kabul etmek istemiyormuş.

84. ve 128. sayfada birkaç satırla sözünü ettiğim "ilerici haham" Mendi'yle yeniden karşılaşmak, her ikimiz için dramatik, beklenmedik ve sevinç dolu bir şey oldu. 1965'te rastlantı sonucu, bu kitabın Almanca çevirisini okurken kendisini tanımış. Beni hatırlıyordu ve Torino Yahudi Cemaati'nin adresini kullanarak bana uzun bir mektup yazdı. Uzun bir süre mektuplaştık ve birbirimize ortak dostlarımızın yazgılarıyla ilgili bilgiler ilettik. 1967'de, o sıralar hahamlık yaptığı Dortmund'a onu görmeye gittim: Hiç değişmemişti, "güçlü, cesur ve zeki"ydi, bunun yanı sıra olağanüstü derecede aydın bir insandı. Auschwitz'den hayatta kalan bir kadınla evlenmiş, artık yetişkin olmuş üç çocukları var ve tüm ailenin niyeti İsrail'e göç etmek.

Beni soğuk bir "devlet sınavı"ndan geçiren Kimyager Doktor Pannwitz'le bir daha karşılaşmadım, ancak son kitabım *Il sistema periodico*'nun "Vanadio" bölümünü ayırdığım Doktor Müller'den onunla ilgili haberler aldım. Kızıl Ordu'nun Buna fabrikasına ulaşmasına az bir zaman kala, zorbaca ve alçakça davranmış: Sivil iş arkadaşlarına sonuna kadar direnmelerini emretmiş, onların cephe gerisi bölgelere gitmek üzere yola çıkan son trene binmelerini yasaklamış; ama kendisi karışıklıktan yararlanarak son anda trene binmiş. 1946'da bir beyin tümöründen ölmüş.

Nazilerin Yahudilere duyduğu fanatik nefret, nasıl açıklanabilir?

Uygun olmayan bir adlandırmayla antisemitizm adı verilen Yahudi düşmanlığı, daha geniş bir olgunun, yani bizden farklı olana karşı duyduğumuz düşmanlığın özel bir durumudur. Kökeni itibariyle, hiç kuşku yok ki, hayvanlara özgü bir olgu söz konusudur: Aynı türden olan, ancak farklı gruplara ait hayvanlar, birbirlerine karşı tahammülsüzlük olguları ortaya koyar. Bu, evcil hayvanlar arasında

da olur: Belli bir kümesten bir tavuğun bir başka kümese konulduğunda, birkaç gün boyunca gagalanarak geri çevrildiği bilinmektedir. Aynı şey, farelerle arılar arasında da ve genelde, toplu halde yaşayan tüm hayvanlarda olmaktadır. Şurası bir gerçek ki, insan hiç kuşkusuz toplumsal bir hayvandır (çok önceden Aristoteles belirtmişti bunu). Ama insanda varlığını sürdüren tüm hayvanca dürtülere hoşgörüyle yaklaşsaydık, vay halimize! İnsan yasaları tam da buna yarar: hayvanca güdüleri sınırlamaya.

Antisemitizm, tipik bir hoşgörüsüzlük olgusudur. Bir hoşgörüsüzlüğün ortaya çıkması için birbiriyle ilişki halinde olan iki grup arasında algılanabilir bir farklılık olması gerekir: Fiziksel bir farklılık olabilir bu (siyahlarla beyazlar, esmerlerle sarışınlar), ancak karmaşık uygarlığımız bizi daha ince farklılıklara duyarlı hale getirmiştir: Dil, lehçe, hatta aksan –Kuzey İtalya'ya göç etmek zorunda kalan Güney İtalyalılar bunu iyi bilir– tüm dışsal belirtileri ve yaşam tarzı üzerindeki derin etkisiyle din; giyim tarzı ya da jestler; kamusal ve özel alışkanlıklar gibi. Yahudi halkının eziyetlerle dolu tarihi, Yahudilerin hemen her yerde bu farklılıklardan birini ya da daha fazlasını sergilemelerine yol açmıştır.

Birbiriyle çatışan halkların ve ulusların girift, son derece karmaşık yumağı içinde, bu halkın tarihi, kendine özgü özellikleriyle ortaya çıkar. Yahudi halkı, dinsel ve geleneksel nitelikte, çok güçlü içsel bir bağın koruyucusuydu –kısmen hâlâ öyledir– dolayısıyla, sayısal ve askerî açıdan daha güçsüz olmasına karşın, Romalıların fethine umutsuz bir kahramanlıkla karşı koymuş ve bozguna uğramış, sürgüne gönderilip dağıtılmış, ancak o bağ varlığını sürdürmüştür. Başlangıçta Akdeniz'in tüm kıyılarında ve daha sonra Orta Doğu'da, İspanya'da, Rheinland'da, Güney Rusya'da, Polonya'da, Bohemya ve başka yerlerde kurulan Yahudi kolonileri, hep inatla bu bağa

sadık kalmış ve söz konusu bağ, çok geniş bir yazılı yasalar ve gelenekler, en ince ayrıntılarına dek kurallara bağlanmış bir din ve günün bütün edimlerine egemen olan kendine özgü ve gösterişli bir ritüel biçimi altında giderek güçlenmiştir. Tüm yerleşim birimlerinde azınlıkta olan Yahudiler bu nedenle farklıydı, farklı olarak tanınabiliyor ve çoğunlukla farklılıklarından –haklı ya da haksız olarak– gurur duyuyorlardı. Tüm bunlar Yahudileri dış baskılara oldukça açık hale getiriyordu, gerçekten de hemen hemen tüm ülkelerde ve hemen hemen tüm yüzyıllarda sert kovuşturmalara uğradılar; Yahudiler bu kovuşturmalara sınırlı ölçüde çevrelerindeki toplumu özümseyerek ya da onunla kaynaşarak karşılık vermiş; büyük ölçüde ise yeniden daha konuksever ülkelere göç ederek tepki göstermiştir. Ancak bu yolla, "farklılık"ları yenileniyor ve onları yeni kısıtlamalarla kovuşturmalara maruz bırakıyordu.

En derin özü açısından irrasyonel bir hoşgörüsüzlük olgusu olsa da, antisemitizm tüm Hıristiyan ülkelerde ve Hıristiyanlığın devlet dini olarak güçlendiği andan başlayarak, çoğunlukla dinsel, hatta teolojik bir kılığa bürünmüştür. Aziz Augustinus'un kesinlemesine göre, Yahudiler dağılmaya Tanrı tarafından mahkûm edilmiştir ve bunun iki nedeni vardır: İlki, bu yolla, İsa Mesih'i tanımamış olmalarından ötürü cezalandırılmaktadırlar; ikincisi, tüm Hıristiyan ülkelerindeki varlıkları, kendisi de her yerde olan Katolik Kilisesi açısından gereklidir: Her yerde, inançlılar Yahudilerin hak ettiği mutsuzluğu görebilsinler diye. Bu yüzden, Yahudilerin dağılması ve ayrılığı hiçbir zaman sona ermemelidir. Onlar, cezalarıyla, ebedî olarak hatalarının, dolayısıyla Hıristiyan inancın gerçeğinin kanıtını oluşturmalıdır. Şu halde, Yahudilerin varlığı gerekli olduğundan, Yahudiler kovuşturulmalı, ancak öldürülmemelidir.

Bununla birlikte, Kilise, her zaman bunca ölçülü davranmamıştır: Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarından başlayarak Yahudilere çok daha ağır bir suçlama getirilmiştir: Toplu halde ve sonsuza dek, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinin sorumlu, yani "tanrı katili" halk oldukları suçlaması. Çok önceleri Paskalya Yortusu duasında beliren ve II. Vatikan Konsili tarafından (1962-1965) kaldırılan bu suçlama, çeşitli üzücü ve hep yinelenen halk inanışlarının kaynağını oluşturmaktadır: Yahudilerin kuyuları zehirleyip veba saçtıkları; Aşai Rabbani ayini sırasında verilen takdis edilmiş ekmeği lekeledikleri; Paskalya Yortusu sırasında Hıristiyan çocukları kaçırdıkları; onların kanıyla hamursuz yoğurdukları. Bu inanışlar sayısız kanlı kıyıma ve bunun yanı sıra Yahudilerin kitle halinde önce Fransa ile İngiltere'den, sonra (1492-1498) İspanya ve Portekiz'den sürülmelerine mazeret sağlamıştır.

Kesintisiz bir dizi kıyım ve göç aracılığıyla, XIX. yüzyıla varılır; bu yüzyılın ayırdedici özelliği, genel olarak ulusal bilincin uyanması ve azınlıkların haklarının tanınmasıdır. Çarlık Rusyası dışında, tüm Avrupa'da, Hıristiyan kiliselerinin savunduğu, Yahudiler aleyhindeki kısıtlamalar (yerlere ve dönemlere bağlı olarak, gettolarda ya da özel bölgelerde oturma zorunluluğu, elbiselerde Yahudiliği gösteren bir işaret taşıma zorunluluğu, belli mesleklere girme yasağı, Hıristiyanlarla evlenme yasağı vb.) sona erer. Ancak, özellikle kaba bir dinciliğin Yahudilerde Hz. İsa'nın katillerini görmeyi sürdürdüğü ülkelerde (Polonya ve Rusya'da) ve ulusal hak iddialarının sınır komşuları ile yabancılara yönelik genel bir düşmanlık izi bıraktığı yerlerde –Almanya'da; ancak aynı zamanda Fransa'da ve burada XIX. yüzyılın sonunda rahipler, milliyetçiler ve askerler, Fransız ordusunun Yahudi subayı Alfred Dreyfus'a getirilen vatana ihanet şeklindeki sahte suçlamada, güçlü bir antisemitizm dalgası-

nı boşaltmakta elbirliği yaparlar– antisemitizm canlı bir biçimde varlığını sürdürür.

Özellikle Almanya'da, tüm geçen yüzyıl boyunca, kesintisiz bir filozof ve siyasetçi silsilesi, fanatik bir kuramsallaştırma içinde, gereğinden uzun bir süre bölünmüş ve aşağılanmış olan Alman halkının Avrupa'da ve belki dünyada üstünlüğün temsilcisi olduğunu, geçmişin çok soylu gelenekleriyle uygarlıklarının vârisi olduğunu, temelde kan ve ırk açısından homojen bireylerden oluştuğunu ısrarla vurgulamıştır. Alman halkları güçlü ve savaşçı, Avrupa'ya egemen, neredeyse tanrısal bir üstünlükle kuşanmış bir devlet içinde bir araya gelmelidir.

Alman ulusunun misyonuyla ilgili bu fikir, Birinci Dünya Savaşı hezimetinden sonra da varlığını sürdürür, hatta Versailles Barış Antlaşması'nın getirdiği aşağılanmayla daha da güçlenir. Söz konusu fikre, tarihin en kötü ve uğursuz kişiliklerinden biri, siyasal tahrikçi Adolph Hitler sahip çıkar. Alman burjuvaları ile sanayicileri onun ateşli söylevlerine kulak verir. Hitler, geleceği parlak bir siyasetçi izlenimi verir; Alman işçi sınıfının, onları bozguna ve ekonomik yıkıma sürükleyen sınıflara yönelik düşmanlığını Yahudilere yöneltmeyi başaracaktır. 1933'ten başlayarak birkaç yıl içinde Hitler, aşağılanmış bir ülkenin öfkesinden ve kendisinden önce gelen yalvaçların –Luther, Fichte, Hegel, Wagner, Gobineau, Chamberlaine, Nietzsche– uyandırdığı ulusal gururdan yararlanmayı başarır: Hitler'in saplantılı düşüncesi, uzak gelecekte, bir uygarlık misyonu aracılığıyla değil, hemen silahlarla gerçekleşecek Alman egemenliğidir. Germen olmayan her şey ona daha aşağı, hatta tiksindirici gelir. Hitler'in dogmatik şiddetle dile getirdiği birçok nedenden ötürü Almanya'nın birincil düşmanları, Yahudilerdir: Çünkü Yahudilerin "kanı farklıdır"; çünkü İngiltere'de, Rusya'da, Amerika'da başka Yahudilerle akrabadır-

lar; çünkü boyun eğmeden önce akıl yürütülen ve tartışılan bir kültürün mirasçısıdırlar ve bu kültürde putların önünde eğilmek yasaktır; oysa Hitler'in kendisi bir put gibi tapılmayı hedeflemektedir. Şunu dile getirmekten kaçınmaz: "Zekâya ve bilince güvenmemeli, bütün inancımızı içgüdülere aktarmalıyız." Son olarak, Alman Yahudilerinden birçoğu, ekonomide, finansta, sanat dallarında, bilimde, edebiyatta kilit noktalara gelmiştir: Yeteneksiz bir ressam, başarısız bir mimar olan Hitler, hayal kırıklığına uğramışlara özgü hıncını ve kıskançlığını, Yahudilere yöneltir.

Bu hoşgörüsüzlük tohumu, önceden hazır bir toprağın üzerine düşerek orada inanılmaz bir güçle, ancak yeni biçimlerde kök salar. Faşist damgalı antisemitizm, Hitler'in dile getirdiği "Söz"ün Alman halkında uyandırdığı antisemitizm, ondan önceki antisemitizmlerin hepsinden daha barbardır: Hitler'in Yahudi düşmanlığında, yapay bir biçimde çarpıtılan biyolojik öğretiler (zayıf ırkların yerini güçlü ırklara bırakması gerektiği); sağduyunun yüzyıllarca gömmüş olduğu saçma halk inanışları; dur durak bilmeyen bir propagandayla bir araya gelir. Yahudilik, vaftizle uzaklaşılabilecek bir din değildir, bir başkası uğruna bırakılabilecek bir kültür geleneği de değildir; insanlığın bir alttürüdür, öteki tüm ırklardan farklı ve daha aşağı bir ırktır. Yahudiler yalnızca görünüşte insandır; gerçekte bir başka şeydir onlar, tiksindirici ve tanımlanamaz bir şey, "Almanlardan, maymunların insanlara olduğundan daha uzak"tırlar; her şeyin, vahşi Amerikan kapitalizminin, Sovyet bolşevizminin, 1918 yenilgisinin, 1923 enflasyonunun suçlusu onlardır; liberalizm, demokrasi, sosyalizm ve komünizm, Nazi devletinin bütünsel sağlamlığını tehdit eden şeytansı Yahudi icatlarıdır.

Kuramsal vaazdan pratik uygulamaya geçiş, hızlı ve

acımasız olmuştur. 1933'te, Hitler'in iktidarı ele geçirmesinden yalnızca iki ay sonra, ilk Kamp Dachau doğar. Aynı yılın Mayıs ayında, Yahudi yazarların ya da Nazizm düşmanlarının yazdığı kitapların ilk toplu yakılması gerçekleştirilir (ama yüzyıldan daha uzun bir süre önce Alman Yahudisi şair Heine şunları yazmıştı: "Kitapları yakan, er geç insanları da yakar!"). 1935'te antisemitizm en ince ayrıntılar göz önünde bulundurularak hazırlanmış anıtsal bir yasayla, Nürnberg Yasaları'yla yasalaştırılır. 1938'de, tepeden yönetilen bir kargaşa gecesinde, 191 sinagog ateşe verilir ve Yahudilerin binlerce dükkânı yıkılır. 1940'ta Auschwitz Kamp'ı açılır. 1941-1942'de yok etme mekanizması tüm gücüyle işlemektedir. 1944'te kurbanların sayısı milyonları bulacaktır.

Yok etme kamplarının günlük uygulamasında, Nazi propagandasının yaydığı nefretle, küçümseme gerçekleşme olanağı bulur. Burada yalnızca ölüm yoktur, hepsi de Yahudilerin, Çingenelerin, Slavların hayvan, süprüntü, pislik olduğunu göstermeye ve pekiştirmeye yarayan bir saplantılı ve simgesel ayrıntılar yığını vardır. Şunları anımsayın: İnsanlara, öküzler için kullanılan damgayı vuran Auschwitz dövmesi; sürgün edilenleri (erkekler, kadınlar ve çocuklar!) kendi pislikleri içinde günlerce yatmaya zorlayacak şekilde asla açılmayan hayvan vagonlarındaki yolculuk; adın yerini alan sıra numarası; kaşıkların dağıtılmayışı (oysa kurtuluşta Auschwitz depolarında yüz binlerce kaşık bulunduğu ortaya çıktı), bu yüzden tutuklular çorbayı köpekler gibi yalayarak içmek zorunda kalıyordu; cesetleri acımasızca kullanma, cesetlerden, dişlerdeki altın alınıyor, saçlar tekstil malzemesi olarak, küller zirai gübre olarak kullanılıyordu; birer kobay durumuna indirgenen, üzerlerinde sonradan kullanımdan kaldırılacak ilaçların denendiği erkekler ve kadınlar...

Yok etmek için seçilen (çok titiz deneylerden sonra) yöntem de açıkça simgeseldi. Gemilerin ambarlarını ve tahtakurularıyla bitlerin kapladığı yerleri dezenfekte etmek için kullanılan zehirli gaz kullanılmalıydı; kullanıldı da. Yüzyıllar boyunca daha eziyetli ölümler düşünülmüştü, ancak hiçbiri bunca alay ve küçümseme yüklü değildi.

Bilindiği gibi, yok etme işlemi çok ileri götürüldü. Kendileri de artık savunma amaçlı çok güç bir savaşla uğraşan Naziler, bu konuda açıklanması olanaksız bir acelecilik sergilediler. Gaz odalarına götürülecek ya da cepheye yakın kamplardan nakledilecek kurbanların taşındığı konvoyların askerî trenlere göre önceliği vardı. Yok etme işleminin sonuçlandırılamamasının tek nedeni, Almanya'nın bozguna uğramış olmasıydı; ancak Hitler'in, Ruslar artık çok yakındayken kendini öldürmeden birkaç saat önce yazdırdığı siyasal vasiyetname şöyle sona eriyordu:

> Her şeyden önce, hükümete ve Alman halkına ırkçı yasaları tam olarak yürürlükte tutmalarını, tüm uluslaın zehirleyicisine, uluslararası Yahudiliğe karşı mücadele etmelerini emrediyorum.

Şu halde, özetlemek gerekirse antisemitizmin özel bir hoşgörüsüzlük örneği olduğu; yüzyıllarca ağırlıklı olarak dinsel bir niteliği bulunduğu; III. Reich'da, Alman halkının milliyetçi ve militarist yatkınlığıyla ve Yahudi halkının kendine özgü "farklılığı"yla şiddetlendiği; bütün suçlarını ve kinlerini akta.abileceği bir günah keçisine gereksinim duyan faşizm ve Nazizm propagandası sayesinde, tüm Almanya'da ve önemli ölçüde Avrupa'da kolaylıkla yayıldığı ve bu olgunun saplantılı diktatör Hitler tarafından son kertesine vardırıldığı belirtilebilir.

Bununla birlikte, yaygın olarak kabul edilen bu açıklamaların beni tatmin etmediğini söylemeliyim. İndirgemeci açıklamalar bunlar, açıklanması gereken olgularla oranlı, uyumlu değil. Pek açık olmayan başlangıcından karmakarışık bitişine dek Nazizmin tarihçesini yeniden okuduğumda, tarihte benzersiz olduğunu sandığım genel bir denetimsiz çılgınlık atmosferi izlenimine kapılmaktan kendimi alamıyorum. Bu toplu çılgınlık, bu yoldan çıkma, çoğunlukla tek tek alındıklarında yetersiz olan çok değişik etmenlerin bir araya geldiği varsayılarak açıklanmaktadır; bu etmenlerin en önemlisi, Hitler'in kişiliği ve onun Alman halkıyla derin etkileşimi olsa gerektir. Hitler'in kişisel saplantılarının, nefret kapasitesinin, şiddet vaazının, Alman halkının düş kırıklığında ölçüsüz bir yankı bulduğu kesindir; bu yankı, Alman halkından Hitler'e çoğalmış olarak geri dönüyor, halk onun Nietzsche'nin önceden bildirdiği kahraman, Almanya'nın günahlardan arındırıcı üstinsanı olduğu inancını onaylıyordu.

Hitler'in Yahudilere olan nefretinin kökeni üzerine çok şey yazılmıştır. Hitler'in bütün insan soyuna duyduğu nefreti Yahudilere yönelttiği, Yahudilerde kendi kusurlarından bazılarını gördüğü ve Yahudilerden nefret ederek kendi kendinden nefret ettiği; düşmanlığının şiddetinin, damarlarında "Yahudi kanı" bulunabileceği korkusundan kaynaklandığı söylenmiştir.

Bir kez daha belirtiyorum: Yeterli açıklamalar gibi görünmüyor bunlar bana. Tarihsel bir olayı, tüm suçu tek bir bireye yıkarak açıklamayı (Korkunç emirleri yerine getirenler masum *değildir*!) makul bulmuyorum, ayrıca bir bireyin derin güdülerini yorumlamak her zaman güç bir şeydir. Önerilen varsayımlar, olgulara ancak kısmen açıklama getiriyor, onların niceliğini değil niteliğini açıklıyorlar. En ciddi tarihçilerden bazılarının (Bullock, Schramm,

Bracher) alçakgönüllülüğünü yeğlediğimi belirtmeliyim: Onlar Hitler'in ve onun arkasındaki Almanya'nın çılgın antisemitizmini *anlamadıklarını* itiraf ediyorlar.

Belki de, olanları anlamak mümkün değildir, hatta *anlamamak gerekir*; çünkü anlamak neredeyse haklı çıkarmak demektir. Söylediğime açıklık getireyim: Bir insani öneriyi ya da tavrı "anlamak", onu kavramak, failini kavramak, kendini onun yerine koymak, onunla özdeşleşmek demektir. Şu var ki, normal hiçbir insan Hitler, Himmler, Goebbels, Eichmann ve başka birçok kişiyle hiçbir zaman özdeşleşemeyecektir. Bu bizi korkutmakta, aynı zamanda da rahatlatmaktadır: Çünkü belki de onların sözlerinin (ne yazık ki, eylemlerinin de) bizim açımızdan anlaşılamaz olması, arzu edilir bir şeydir. İnsani olmayan sözler ve eylemlerdir bunlar, hatta insanlık karşıtıdırlar, tarihsel öncülleri yoktur, varoluşa yönelik biyolojik savaşımın en acımasız olaylarıyla karşılaştırılmaları çok güçtür. Bu savaşım, savaşa yol açabilir; ancak Auschwitz'in savaşla hiçbir ilgisi yoktur, onun bir bölümü değildir, onun aşırı bir biçimi değildir. Savaş her zaman korkunç bir olgudur. Kınanması gereken bir şeydir, ancak içimizdedir, bir rasyonelliği vardır, savaşı "anlarız". Nazi nefretinde ise rasyonellik yoktur: İçimizde olmayan bir nefrettir, insanın dışındadır, faşizmin ölümcül gövdesinden doğmuş zehirli bir meyvedir ancak faşizmin de dışında ve ötesindedir. Onu anlayamayız; ancak nereden doğduğunu anlayabiliriz, anlamalıyız da ve tetikte olmalıyız. Anlamak olanaksızsa da, bilmek gereklidir; çünkü olan şey geri dönebilir, vicdanlar yeniden yoldan çıkarılıp karartılabilir: Bizimkiler de.

Bu yüzden, olanlar üzerinde düşünmek herkesin görevidir. Hitler ile Mussolini halka konuştuklarında, insanların onlara birer tanrı gibi inandığını, alkışladığını, hayran olduğunu, taptığını herkes bilmeli ya da anımsa-

malıdır. Onlar, "karizmatik liderler"di, söyledikleri şeylerin inanılırlığından ya da haklılığından değil, etkileyici konuşma tarzlarından, belagatlerinden, belki içgüdüsel, belki sabırla prova edilip öğrenilmiş oyunculuk yeteneklerinden gelen gizli bir baştan çıkarma güçleri vardı. Açıkladıkları fikirler, her zaman aynı fikirler değildi ve genellikle anormal, aptalca ya da acımasızdı; gene de halk, bu liderleri sevinç çığlıklarıyla karşıladı ve milyonlarca taraftarı ölümlerine dek onların peşi sıra gitti. Bu taraftarların (aralarında insanlık dışı emirlerin titiz uygulayıcıları da vardı) birer işkenceci olarak doğmadıklarını anımsatmak gerekir; birkaç istisna dışında, birer canavar değildi onlar. Canavarlar vardır ancak sayıları gerçek bir tehlike oluşturamayacak kadar azdır; sıradan insanlar, tartışmaksızın inanmaya ve boyun eğmeye hazır görevliler daha tehlikelidir; Eichmann gibi, Auschwitz'in komutanı Höss gibi, Treblinka'nın komutanı Stangl gibi, yirmi yıl sonrasının Fransız askerleri, Cezayir'deki katliamcılar gibi, otuz yıl sonrasının Amerikan askerleri, Vietnam'daki katliamcılar gibi.

Şu halde, aklın araçlarından farklı araçlarla ya da karizmatik liderlerle bizi ikna etmeye çalışanlara güvenmememiz gerekir. Kendi yargımız ve kendi irademiz konusunda başkalarına yetki verirken ihtiyatlı olmalıyız. Gerçek peygamberleri, sahte peygamberlerden ayırdetmek güç olduğundan tüm peygamberlere kuşkuyla yaklaşmak daha iyidir; yalımlıkları ve görkemleri nedeniyle bizi coştursalar da, karşılıksız elde edildikleri için rahat bulsak da, en iyisi vahy edilmiş gerçeklerden vazgeçmektir. Daha alçakgönüllü ya da daha az heyecan verici başka gerçeklerle, güçlükle, azar azar ve kestirme yollar olmaksızın, çalışmayla, tartışma ve akıl yürütmeyle elde edilen ve doğrulanıp kanıtlanabilen gerçeklerle yetinmek daha iyi olur.

Bu reçetenin bütün durumlara yetmeyecek denli basit olduğu açıktır: Hoşgörüsüzlüğün, zorbalığın ve kölece itaatin izlerini taşıyan yeni bir faşizm, ülkemiz dışında doğup –belki de parmaklarının ucuna basarak ve kendine başka adlar vererek– buraya ithal edilebilir ya da tüm önlemleri yerle bir edecek bir şiddetle içeriden ortaya çıkabilir. O zaman bilgece öğütlerin artık bir yararı olmaz ve direnme gücünü bulmak gerekir: Bunda da, Avrupa'nın merkezinde, üstelik çok uzun olmayan bir geçmişte olanları anımsamak bir destek ve uyarı işlevi görebilir.

Tutuklu olarak kampta kalmamış olsaydınız, bugün nasıl birisi olurdunuz? O dönemi anımsadığınızda ne hissediyorsunuz? Hayatta kalabilmenizi hangi etmenlere bağlıyorsunuz?

Kesin bir yanıt vermem gerekirse kampta kalmamış olsam, bugün nasıl birisi olurdum bilmiyorum ve bilemem. Hiçbir insan geleceğini bilemez; üstelik burada tam da olmamış olan bir gelecek söz konusu. Bir halkın tutumu üzerine kestirimlerde bulunmanın (kaldı ki hep çok kaba çizgilerle yapılan kestirimlerdir bunlar) belli bir anlamı vardır; oysa tek bir bireyin günler ölçeğinde bile tutumunu önceden kestirmek, çok güç ya da olanaksızdır. Aynı şekilde, fizikçi bir gram radyumun etkinliğinin ne kadar zamanda yarıya ulaşacağını büyük bir kesinlikle kestirebilir; ancak bu radyumun tek bir atomunun ne zaman parçalanacağını hiçbir biçimde bilmez. Bir insan bir yol ağzına gelir ve soldaki yola girmezse sağdaki yola gireceği açıktır; ama hemen hiçbir zaman seçimlerimiz, yalnızca iki alternatif arasında olmaz. Sonra, her seçimi gene çoğul başka seçimler izler ve bu böylece sonsuza dek sürer; ayrıca, geleceğimiz bilinçli seçimlerimizden tümüyle bağımsız olan dış etmenlere de,

bilincinde olmadığımız iç etmenlere de sıkı sıkıya bağlıdır. Bu bilinen nedenlerden ötürü, ne kendi geleceğimizi ne de yakınımızın geleceğini biliriz; aynı nedenlerle hiç kimse, "... olsa" geçmişinin ne olabileceğini söyleyemez.

Ancak belli bir kesinlemede bulunabilirim, o da şu: Auschwitz deneyimini yaşamasam, olasılıkla hiçbir zaman hiçbir şey yazmazdım. Yazmak için bir nedenim, beni yazmaya iten bir güç olmazdı. İtalyancada vasat, tarihte ise kötü bir öğrenciydim, fizik ve kimya daha çok ilgimi çekiyordu; sonra bir meslek de seçmiştim, yazı dünyasıyla hiçbir ortak noktası olmayan kimyagerlik mesleğini. Beni yazmaya zorlayan, kamp deneyimi oldu. Tembellikle mücadele etmem gerekmedi, üslup sorunları gülünç geliyordu bana, günlük mesleğimin bir saatini bile bu işe ayırmaksızın mucizevi bir biçimde yazmaya vakit buldum. Bu kitabın kafamda tümüyle hazır olduğunu, yalnızca kafamdan çıkarıp kâğıda dökmem gerektiğini düşünüyordum.

Şimdi aradan uzun yıllar geçti. Kitabın birçok serüveni oldu ve son derece normal bugünüm ile vahşi Auschwitz geçmişim arasına, ilginç bir biçimde, yapay bir bellek ama aynı zamanda da bir savunma bariyeri olarak yerleşti. Bunu söylerken duraksıyorum, çünkü sinik bir insan olarak görülmek istemem. Bugün kampı anımsadığımda, artık güçlü ya da acı verici bir duyguya kapılmıyorum. Aksine; kısa ve trajik sürgün deneyimime, çok daha uzun ve karmaşık yazarlık-tanıklık deneyimim eklendi ve sonuç kesin olarak olumlu; bir bütün olarak bu geçmiş beni daha zengin ve daha kendine güvenli hale getirdi. Yalnızca kadın tutukluların bulunduğu Ravensbrück Kampı'na çok genç yaşta sürülen bir arkadaşım, kampın onun için bir üniversite olduğunu söylüyor. Sanırım aynı şeyi ben de söyleyebilirim, yani bu olayları yaşayarak, sonra yazarak ve düşünerek, insanlar

ve dünya hakkında çok şey öğrendim.

Ancak şunu hemen belirtmek zorundayım: Bu olumlu sonuç pek az kimseye nasip olan bir şans olmuştur; örneğin, kamplara sürülen İtalyanlardan yalnızca yaklaşık yüzde beşi geri dönebildi ve bu kişilerden birçoğu ailesini, arkadaşlarını, varını yoğunu, sağlığını, dengesini, gençliğini yitirmişti. Benim hayatta kalmış olmam ve sağ salim geri dönmem, kanımca temelde şansa bağlı olmuştur. Dağ yaşamına alışkın olmam ve tutukluluğun son aylarında bana birtakım ayrıcalıklar sağlayan kimyagerlik mesleğim gibi önceden var olan etmenler ancak çok küçük ölçüde yararlı olmuştur. Belki de insan ruhuna yönelik hiç yok olmayan ilgimin ve yalnızca (birçok kişide ortak olan) hayatta kalma iradesinin değil, kesin bir amaçla, tanıklık ettiğimiz ve katlandığımız şeyleri anlatma amacıyla hayatta kalma iradesinin de bana yardımı olmuştur. Ve belki de ısrarla koruduğum, en karanlık günlerde bile, arkadaşlarımda ve kendimde birer nesne değil, birer insan görme ve böylece birçoklarını ruhsal bir boğulmaya sürükleyen o bütüncül aşağılanma ve moral çöküntüsünden kurtulma iradesinin de hayatta kalmamda bir rolü olmuştur.

PRIMO LEVI
Kasım 1976

Auschwitz'in mucizevi "kurtulan"larından Primo Levi, XX. yüzyılın acılarına tanıklık eden önemli metinlerin yazarıdır.

1919'da Torino'da doğan ve kimya öğrenimi gören Primo Levi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Kuzey İtalya'da faşizme karşı direnen arkadaşlarına katıldı. İtalyan yahudisi kimliğini saklamayınca önce Fissolo'daki toplama kampına, orada geçirdiği iki ayın ardından da, 1944'de, beraberindeki altı yüz elli kişiyle birlikte Auschwitz Toplama Kampı'na gönderildi. 24 yaşındaydı. O altı yüz elli kişi içinden hayatta kalmaya başaran yirmi kişiden biri oldu. Hayatının geri kalanında en büyük önceliği, insanüstü denilebilecek bir azimle, tüm gördüklerini, yaşadıklarını aktarmak, Nazilerin ölüm saçan deliliğinin, unutuşun karanlığında yok olmasına engel olmak oldu.

Bunlar da mı İnsan, Nazi zulmünün, toplama ve ölüm kampları cehenneminin, insanın insana uyguladığı akıl almaz fiziksel ve manevi şiddetin olağanüstü bir nesnellikle dile getirildiği bir metin ve yitip giden milyonlarca canın çığlığıdır. Ölüm saçan muktedirlere karşı inanılmaz bir yaşamı olumlama direnciyle dolu, eşi bulunmaz bir tanıklığın kitabıdır.

İnsana dair gerçekle yüzleşmek vicdanı sızlatır, can yakar, evet, ama unutmamak, unutturmamak da onuruyla yaşamak isteyen insanın önceliğidir.

Kapak resmi: KADİR AKYOL

ISBN 978-975-510-525-3

18 TL
KDV DAHİL